

zarez

””””

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 9. listopada 2.,3., godište V, broj 114
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 kn; za Sloveniju 320 sit

Edward Said - Razbaštinjeni intelektualac

Festival svjetskog kazališta - Mimetički užici

**Varaždinske barokne večeri -
Dezinformiranje 33. put**

Zagreb Film Festival - Festival prvih: reklamokradja

2. Zagreb World Music Festival
new etno basic options 2003 / od 14. - 17. listopada /

Gdje je što?

Info i najave 4-6

Priredio Milan Pavlinović

U žarištu

Ekologiziranje politike *Andrea Dragojević* 3

In memoriam: Edward Said

Razumijevanje drugoga *Biserka Cvjetičanin* 7

Edward Said: Razbaštinjeni intelektualac *Obrad Savić* 8-9

Snovi i iluzije *Edward Said* 10-11

Razgovor s Edwardom Saidom *Four Corners* 12-13

Autentičnost ili vladavina prošlosti *Edward Said* 14

Razgovor s Vesnom Mihoković-Puhovski *Nataša Petrinjak* 15

Sloboda izražavanja *Rastko Močnik* 16

Kokoši, suše i neimari *Grozdana Cvitan* 16

(Ne)sretni gradovi današnjice *Slavica Jakobović Fibrec* 17

Vizualna kultura

Robinzova utopija u albanskom metropolisu *Petrit Xoxha* 18-19

Cannes muzeja *Ana Pastuović* 20

Glazba

Dezinformiranje – 33. put *Trpimir Matasović* 29

Senzacija na početku sezone *Trpimir Matasović* 30

Vrhunska imitacija *Trpimir Matasović* 30

Kako *spori* bubanj kaže *Dejan Jeličić* 31

Razgovor s Hrvojem Krmpotićem *Dejan Jeličić* 31

Kazalište

Mimetički užici ili Lepage, *hrvatski* redatelj *Nataša Govedić* 32-33

Kritika

Ujedinjene boje nostalgije i besmisla *Grozdana Cvitan* 34

Balkan iza kokainskog ogledala *Peter Mohr* 34

U guzici usred komunizma *Neven Ušumović* 35

Čovjek-zgrada i anđeo vremena *Andrea Zlatar* 36-37

Rezovi uživo *Saša Ilić* 37

Uspješne, slobodne, prosvijećene, prazne i nesretne *Susanne Gascke* 38

Poezija

Priče bez početka i svršetka *Hrvoje Jurić* 39

Esej

Krajem proljeća, uoči ljeta *Predrag Matvejević* 40

Izvan biti: Agamben i antropološki stroj *Marina Gržinić* 41

Riječi i stvari

Branka, na vesla! *Željko Jerman* 42-43

Ezop u Dubrovniku *Neven Jovanović* 44

Reagiranja

Marin Blažević 45

Svjetski zarezi 46

Gioia-Ana Ulrich

@nimal portal 47

O, zašto, Kanada? *Bernard Jan*

Dani Prijatelja životinja *Snježana Klopota*n

TEMA BROJA: Festival prvih

Priredili *Agata Juniku* i *Željko Zorica*

Razgovor s Borisom T. Matićem 22-23

Radovi umjetnika 23-26

Reklamokracija i demokracija 27

Reklamokracija Forever! *Zoran Roško* 28

naslovnica: Gjivan Gasparyan, Armenija, 2. World Music Festival Nebo,

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb

telefon: 4855-449, 4855-451

fax: 4813-572

e-mail: zarez@zg.tel.hr

web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati

nakladnik: Druga strana d.o.o.

za nakladnika: Boris Maruna

glavna urednica: Katarina Luketić

zamjenica glavne urednice: Nataša Govedić

izvršna urednica: Lovorka Kozole

poslovna tajnica: Dijana Cepić

uredništvo:

Grozdana Cvitan, Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović,

Milan Pavlinović, Nataša Petrinjak, Zoran Roško,

Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafički urednik:

Željko Zorica

lektura: Žana Mihaljević

priprema: Davor Milašinić

tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Ured za kulturu Grada Zagreba

Institut Otvoreno društvo Hrvatska

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na zarez:

6 mjeseci 120,00 kn s popustom 100,00 kn

12 mjeseci 240,00 kn s popustom 200,00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu

koristiti popust:

6 mjeseci 85,00 kn

12 mjeseci 170,00 kn

Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,

za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:

2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno

poslati na adresu redakcije.

Na meti

Ekologiziranje politike

Andrea Dragojević

Ekologiji pristupati politički a ne, prema desnom receptu, politiku ekologizirati

“**T**ko ne glasa za gospodarski pojas taj je nacionalni izdajica” – nedavno je izrekao zastupnik jedan, a ostali tu parolu-osudu bespogovorno prihvatili. Parolaški pravorijek izrečen je prilikom dramatičnog saborskog neizglasavanja gospodarskog pojasa na Jadranu, kada je prihvaćena njemu alternativna, i politički nešto *mekša*, odluka o proglašenju ekološko-ribarske zone.

Ekološka retorika koja sada, eto, vrhuni u manipuliranju pojmovljem kao što je *jadransko podmorje, izlov ribljeg fonda, otvoreno more* i sl., već neko vrijeme onečišćuje gotovo cijelu domaću političku scenu. Pa dok su se ranije eko-problemima bavile ili specijalizirane nevladine organizacije ili pak marginalne stranke desne provenijencije poput HSP-a koji je, usput, proglašavanje gospodarskog pojasa na Jadranu tražio još prije dvije godine, danas su svoju političku retoriku praktički svi ekologizirali, onako senzibilizirani na probleme smanjivanja šumskog fonda, osiromašenje morske flore ili na pojavu ruskih tankera u našim lukama. Protiv toga ne bi, dakako, nitko pametan trebao imati ništa protiv, štoviše, mogli bismo se ponositi time kako smo se, eto, i mi počeli osvještavati glede najtananih pitanja modernoga svijeta, kada u domaćem političkom okolišu ne bi bilo nečeg suspektnog. Razloge sumnjičavosti možda najbolje ilustrira ocjena izrečena na jednom net-forumu, koja kaže kako politikom neizglasavanja gospodarskog pojasa, “režim Mesić-Račan upravo želi uništiti svaku podlogu egzistencije hrvatskoga naroda”. Dakle, u Hrvatskoj se na ekološku tematiku zasad gleda iz dominantno desnog političkog ugla. Dojam je da se u nas cijeli taj korpus problema upotrebljava, uglavnom, kao oružje ekoložiranog *Heimata* u borbi protiv alijeniranog globalizma, bilo da se on

Tko može imati što protiv zaštite Jadrana, goranskih šuma ili otoka od požara? Nitko ništa, dakako. Samo, kada se ekohigijena ne bi tako lako širila i na etnohigijenu, kada za svaki požar ne bi olako sumnjičili jedan etnos, i kada za svaku izvan teritorijalnog mora uhvaćenu tunu ne bi Slovincima u najtiražnijim novinama popisali njihovih deset negativnih etno-karakteristika

pojavljuje u obliku japanske kočarice u Jadranskom moru, bilo ruskog tankera u Omišlju. Domaća varijanta brige za ekološku zaštitu svakako ima svoje posebnosti, koje taj potencijalno suvremeni pokret za brigu o okolišu čine, kako rekosmo, dio desne kontrakulture, a ona opet, onoliko koliko je to naša specifičnost, svoj korijen vuče i iz zapadnoeuropskog environmentalizma.

Gori li to Hrvatska?

Primjera za domaća eko-političarenja nije malo. Sjetimo se samo, neće biti teško, ljetosnjeg dramatičnog i patetičnog apela Dražena Budiše, lidera HSLS-a, koji je nakon nekoliko većih požara javno odrecitirao naslov čuvene pjesme Gorana Babića *Gori li to Hrvatska*, aludirajući na to da su požari podmetnuti od – zna se koga.

Ne povezujemo ove dvije osobe, Babića i Budišu, bez razloga. Jer, Dražen Budiša je kao lider studentskog pokreta 1971. svojim zapaljivim govorima privukao i Gorana Babića, koji ga je pozorno slušao u prvim redovima studentskih mitinga. Zauzvrat, Budiša i sveučilištarci upravo su Babićevu metaforu o zapaljenoj Hrvatskoj često imali na usnama. Kako je studentski plam davno zgasnuo, zahvaljujući i *vatrogascima* iz Karađorđeva, Budiša je nedavnim vatrenim izjavama pokušao raspiriti svoju staru političku slavu, pa je na jednoj presici organiziranoj zbog požara na Jadranu posegnuo za, kako rekosmo, više nego užarenim upozorenjima o postojanju “subverzivnog protudržavnog djelovanja”. Kojoj bi organizaciji pripadali pastir, malodobnik koji voli kanadere, pijanac, grom i čovjek koji se posvadio sa ženom – a to su policiji bili jedini poznati počinitelji i uzročnici požara na otocima i Velebitu – Budiša nije pojasnio ni tada ni kasnije. Nekako u isto vrijeme u zaštiti našeg šumskog blaga Budiši se, na osebujan način, pridružila i ministrica pravosuđa, koja je za poremećene pastire-piromane na Vladinoj sjednici zatražila zakonsko gonjenje kao, ni manje-ni više, nego *protudržavnih elemenata*.

A na to da protiv Hrvatske postoji neki ekološki komplot, neka zavjera environmentalnog karaktera, televizij-sku je publiku već godinama, još prije spomenutog političara i rečene ministricе, u svojim emisijama o okolišu posve neokolišno upozoravala Branka Šeparović. Tako bi joj jednom požare uzrokovali tko drugi negoli Srbi, drugi put nasljednici nekadašnje ljevičarske Korčulanske ljetne škole, a potom i plaćenici koga drugog doli ozloglašenog Georgea Sorosa.

Eko-imidž desnice

Činjenica da je HSP već nešto prtljao oko eko-problematike rezultirala je i time da su novinari za zastupnika s najvećim eko-imidžem izabrali Tončija Tadića. U tom smislu, nije slučajno ni to što je i jedna lokalna ekološka udruga, Eko Kvarner s Krka, odlučila surađivati upravo s ovim saborskim zastupnikom. To, naime, da desnica barata problematikom čistog okoliša nije neobično, ne samo u nas nego i vani. Naime, ekologija je ljevičarskom popudbinom postala relativno kasno, tek negdje šezdesetih godina, dok svoje rodno mjesto bilježi u zapadnoeuropskom konzervativnom mišljenju. Počevši od njemačkog romantizma i njegova odbijanja prosvjetiteljstva i ideja progresa, pokret ranog environmentalizma svoje artikuliranje začetnike nalazi u zoologu politički krajnje reakcionarnih nazora Ernestu Haeckelu, koji je i skovao pojam *ekologija*. Drugo bitno ime desne ekologije je ono Ludviga Klagesa koji u svom tekstu *Čovjek i zemlja* iz 1913. naznačuje praktički sve glavne teme ekologije kojima će se ona baviti do današnjeg dana, od nestanka šuma, uništavanja prirodnih zajednica u divljini, preko ubijanja kitova, uništavanja prirode turističkim eksploatairanjem i poremećaja globalnog ekosistema. Politički, bio je on otvoreni antisemit i radikalni konzervativac. Nije naodmet spomenuti kako je ekologija bila iznimno popularna i u Trećem Reichu, i to kroz doktrinu *narodne zajednice*, koja svoj korijen vuče iz njemačkog studentskog pokreta *Wandvögel*, nastalog početkom dvadesetog stoljeća, a čiji su pripadnici u duhu ideje *povratka elementima zemlje* posebno veličali prirodne ljepote njemačkih šuma i planina.

Eko ili etno-higijena

Ova *teutonska* verzija ekologije, smatramo, svoj daleki eho nalazi i u našoj podesničarenoj brizi o zaštiti okoliša. Ne samo da je Hrvatska upravo na temi zaštite okoliša hostilizirala odnose s praktički svim susjedima – u posljednje vrijeme naročito sa Slovenijom i Italijom – nego je svoju antimodernu politiku nakanila zamaskirati u potencijalno politički korektnu retoriku ekologije. Jer, tko može imati što protiv zaštite Jadrana, goranskih šuma ili otoka od požara? Nitko ništa, dakako. Samo, kada se ekohigijena ne bi tako lako širila i na etnohigijenu, kada za svaki požar ne bi olako sumnjičili jedan etnos, i kada za svaku izvan teritorijalnog mora uhvaćenu tunu ne bi Slovincima u najtiražnijim novinama popisali njihovih deset negativnih etno-karakteristika. Dodosmo tako u situaciju da u praktički svaku političku raspravu, posebno sa susjedima, ulazimo s eko-mantrama, te da iza njih ostaje vječita sumnja kako nam se iza leđa sprema neka nova eko-polucija. Da nam se to ne bi događalo potrebno je, kako je već kazao Nikola Visković, ekologiji pristupati politički a ne, prema desnom receptu, politiku ekologizirati. ▀

Indijanska ironija

Izložba *Zapisano u kamenu* Jimmiea Durhama, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 25. rujna do 19. listopada 2003.

Detalj u biografiji Jimmiea Durhama donosi zanimljivu informaciju da je podrijetlom Cherokee Indijanac. Durham se u svom radu obračunava s američkim stereotipima. Na jednom djelu, potpisanom kao *Autoportret*, napisao je tekst: *Uglavnom sam vedar i nasmiješen, Ljudi vole moje pjesme, Indijanski penis su veliki i živopisni, Koža mi nije tako tamna, ali siguran sam da mnogi Indijanci imaju bakrenu kožu.*

S umjetničkim radom Durham je započeo šezdesetih godina, nakon čega se dulje posvetio aktivizmu u sklopu američkog indijanskog pokreta. Povratkom na scenu osamdesetih, Durhama su neprimjereno etiketirali kao "etničkog" umjetnika ne mogavši ga uklopiti u sistem. Korijeni uistinu određuju njegov pristup radu, koji je temeljen na problematiziranju identiteta i osjećanju odgovornosti prema vlastitu narodu. SAD je Durham napustio prije dvadeset godina, neko je vrijeme živio u različitim europskim gradovima, kako bi se onedavno trajno nastanio u Berlinu. Promjena geografskog i kulturalnog konteksta uvjetovala je i neke promjene u Durhamovu promišljanju umjetničkog rada. Element koji Durham najčešće koristi u svojim "europskim" radovima jest kamen, koji se najčešće veže za magijsko, totemsko, indijansko. Djelomično je to točno, ali Durham misli i na nešto drugo, karakteristično upravo za Europu i njezinu cjelokupnu tradiciju monumentalnih gradnji s kamenom. Rad s kamenom za njega je možda sučeljavanje ovih dviju različitih metafora ili, kako sam kaže, "oslobađanje kamena od metafore koju smo mu prišli". Aktualna izložba, nazvana *Zapisano u kamenu*, nastala je tijekom Durhamova boravka u Zagrebu. Za svaku sredinu u kojoj radi Durham prikuplja karakteristične vrste kamena, a drugi element korišten na ovoj izložbi je slikarska boja. Durham tvrdi da interakciju tih dvaju materijala nije ispočetka zamislio za izložbu, jer je njegov pristup materijalu koji preferira isključivo antimonumentalan i antiskulpturalan. U mnogim se djelima prepoznaje i ironija. Za Durhama je ironija, kako kaže, stvar kulturalnog fenomena, "Cherokee pogled na svijet uvjetovan gubitkom svih bitaka tijekom 400 godina". Izložba Jimmiea Durhama *Zapisano u kamenu* otvorena je u Muzeju suvremene umjetnosti do 19. listopada. ☐

Dokinuti zaborav

U tijeku projekt *Ženski vodič kroz Zagreb*

Ženski vodič kroz Zagreb nastavak je istoimenog projekta koji je izveden 2002. u sklopu Urbanog festivala u Zagrebu. Njime se želi otrgnuti zaboravu utjecaj i život žena koje su sudjelovale u svakodnevici Zagreba. Umjetnici projektom žele obilježiti mjesta važna za žensku povijest, ali i povijest Zagreba i Hrvatske uopće.

Projekt se odvija na dvanaest lokacija u širem središtu Zagreba te u prostoru Galerije Nova. Vizualni i tekstualni materijali prikupljeni su iz arhivske građe, kao i aktualne fotografije koje su poslužile za izradu razglednica. Na samim su lokacijama postavljene ploče s ilustracijama i tekstom te stolovi na kojima se može dobiti opsežniji historiografski materijal. Na tom mjestu se

ženski vodič kroz zagreb

također potpisuje peticija sa zahtjevom za trajnim obilježavanjem lokacije spomenikom, spomen-pločom ili na neki drugi način, čime se, osim demistifikacije povijesti, potiče i suvremeni društveni angažman posjetitelja i građana Zagreba. Zahtjev za potpisivanjem peticije posjetitelja i prolaznika uspostavlja potrebnu vezu između prošlosti i stvarnog i neposrednog društvenog okruženja.

Odabrane žene u pravilu su anonimne, a iznošenje njihovih biografija simbolički ukazuje na ulogu žene u pojedinom vremenskom razdoblju te se može pratiti i kao svojevrsno "napredovanje" prema sve većoj vidljivosti žena u društvu. Odabirom lokacija značajnih za njihove biografije, mapira se odnosno lokacijama pridaje važnost koju uobičajeno nemaju, čime se stvara specifična "ženska" kognitivna karta. Otvorenje projekta održano je 30. rujna u Galeriji Nova i trajat će do 12. listopada. ☐

se niz radionica, predavanja, razgovora i okruglih stolova o animiranom filmu i digitalnoj ilustraciji, s posebnim naglaskom na flash animaciji i multimediji, Internetu kao mediju komunikacije i distribucije, o vezama između digitalnih i klasičnih tehnologija u stvaranju filma, međunarodnim koprodukcijama.

Program vodi desetak međunarodnih i domaćih predavača, među kojima su i autori i suradnici na našoj javnosti dobro poznatom i nagrađivanom projektu animiranih/interaktivnih *Priča iz davnine*. Predstavit će se i kreativne snage iz Hrvatske, autori međunarodno najuspješnijih hrvatskih internetskih projekata. Svakako najveća atrakcija programa je Joshua Davis, prema mišljenju mnogih najveće ime u web dizajnu na svijetu u ovom trenutku i jedan od deset najtraženijih dizajnera općenito. Davis će održati predavanje *Flow and Dynamic Abstraction* i projekcije 10. listopada u 17 sati.

Bogat program organiziran je u dva dijela: u jutarnjim satima radionice, u poslijepodnevnom prezentacije i predavanja s uglednim stranim i domaćim govornicima. Sve informacije, detalji programa te biografije sudionika mogu se pronaći na www.bulaja.com/decro01/. Ulaz je slobodan. ☐

Utopijske šetnje

Projekt *Weekend Art: Halleluyah The Hill* predstavljen na Kyoto bijenalu

Projekt *Weekend art: Halleluyah The Hill* započeo

je prije osam godina kada su umjetnici Ivana Keser i Aleksandar Battista Ilić s Tomislavom Gotovcem započeli fotografski dokumentirati svoje zajedničke nedjeljne izlete na Medvednicu. Svojevrsni utopijski bijeg iz institucija, ostvarivan vikend-izletima u prirodu, do danas je zabilježen na oko tisuću fotografija. Projekt je posveta Adolfu Mekasu i njegovu filmu *Hallelujah the Hill* iz 1963. Projekt je "rad u progresu" pa će se nastaviti i dalje. Dijapozitivi su napravljeni fotokamerom i samookidačem. To je projekt o Zagrebu, dijalogu s prirodom, o realitetu, životu, životnom prostoru i o umjetničkim okolnostima. Uobičajene nedjeljne šetnje prirodom postale su akcija i performans. Po svojoj prirodi to je i "film realiziran u slajdovima". Projekt je dosad bio izlagan u obliku slajd-projekcija, jumbo plakata, razglednica, autorskih novina te fotografija u najznačajnijim muzejima i galerijama moderne i suvremene umjetnosti u Berlinu, Stockholmu,

poput *Flash Arta*, *Art Pressa* i drugih, te dnevni listovi *Der Standard*, *Die Presse*, *New York Times*, *Politiken*. Projekt *Weekend Art* je uvršten u mno-ge svjetske antologije, knjige i publikacije, a najrecentnija je u izdanju Muzeja moderne umjetnosti iz New Yorka.

Izletnički trojac predstavio je projekt na Kyoto bijenalu na poziv kustosice Marine Gržinić i organizatora Bijenala Hiroshija Yoshioke. Sama prezentacija sastojala se od nekoliko vezanih događanja: per-

formansa uživo na otvorenju, slajd projekcija i autorskih publikacija. Koncept ovogodišnjeg Kyoto bijenala vezan je uz istraživanja inicirana u sklopu tamošnjeg sveučilišta, na čijem odsjeku filozofije i povijesti umjetnosti predaje i kustos Hiroshi Yoshioka. Istraživanja se tiču načina suvremenog života u Japanu i razvijenim zemljama, ubrzavanjem ritma života, hektičnosti te socioloških i ekoloških problema koji iz toga proizlaze. Tema Bijenala – *Usporenost* – nudi se kao kontrast tom brzom ritmu, a neće se ticati

Kyoto Biennale 2003

Amsterdamu, New Yorku, Columbusu, Ljubljani, Barceloni, Budimpešti, Lionu, Moskvi, Kopenhagenu, Beču, Dublinu i mnogim drugim gradovima Europe, Amerike i Azije. Sudjelovanje u performansu u Muzeju moderne umjetnosti u Dublinu na poziv Marine Abramović jedno je od najznačajnijih prezentacija. U proteklom razdoblju o projektu su objavljivali članke svjetski umjetnički magazini

samo suvremene umjetnosti nego i elemenata japanske tradicije, kulture ispijanja čaja, projekata s hranom te rasprava o alternativnoj kulturi, politici i životu. Bijenale u Kyotu započelo je 4. listopada i trajat će mjesec dana. Samo Bijenale inače je finalni dio projekta *Usporavanjem do budućnosti*, zamišljenog kao serija predavanja, diskusija i okruglih stolova kroz cijelu godinu. ☐

info/najave

Apokalipsa sada

Slovenski časopis *Apokalipsa* posvećen kvorumaškoj književnosti i stripu

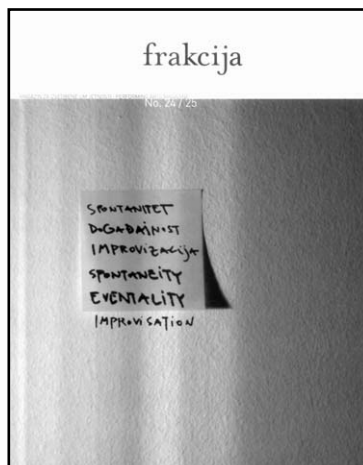

Najnoviji broj slovensko-ga časopisa *Apokalipsa* u cijelosti je posvećen hrvatskoj književnoj i strip-produkciji ponikloj u zagrebačkom generacijskom časopisu *Quorum*. Pod naslovom *Revija v reviji* objavljeni su prijevodi 15 pjesnika, šest prozaika, tri teksta o odnosu književnosti i popularne kulture te devet tekstova o hrvatskom stripu. U 71. broju *Apokalipse* prevedeni su, uz ostalo, stariji pisci Mirko Kovač, Branko Maleš, Milko Valent; pisci srednje generacije Branko Čegec, Krešimir Bagić, Edo Popović; mladi pisci Miljenko Jergović, Boris Ušumović, Zoran Ferić te najmlađi Stevo Đurašković, Ana Brnadić, Dorta Jagić i drugi. "Zagrebački *Quorum* bio je u vrijeme Jugoslavije možda jedini časopis koji je uistinu imao odjeka među slovenskim čitateljima. Ovaj izbor na stranicama *Apokalipse* početak je suradnje, i to ne samo razmjene nego dijaloga među revijama srednjoeuropskog miljea, a možda i šire", stoji u uvodnom tekstu *Quorumovih* urednika Miroslava Mićanovića i Romana Simića. Maša Kolanović i Maša Grdešić napisale su tekstove o odnosima književnosti i popularne kulture, a većinu tekstova o hrvatskom stripu Tihomir Tikulin i Dušan Gačić. "Hrvatski strip je vrlo bogat i u njemu su zastupljeni svi smjerovi i pristupi aktualni u svijetu", smatra Gačić. "Štoviše, neki hrvatski autori po kvaliteti su u samom vrhu svjetske strip produkcije, a s nekim iskustvima otvaraju nove putove. Stoga bismo našu malu domovinu s pravom mogli nazvati *minijaturnom valesilom*", zaključuje Dušan Gačić pišući o hrvatskom stripu u specijaliziranom broju slovenske *Apokalipse*. ■

Frakcije i reakcije

Milan Pavlinović

Frakcija, magazin za izvedbene umjetnosti, brojevi 24/25 2003. i 26/27, 2002./2003., glavni urednik Goran Sergej Pristaš

I mati u ruci dva dvobroja *Frakcije* u želji da napišete ponešto o svakom izdanju izgleda prilično zahtjevan zadatak. Nije riječ o tome da čitatelja očekuje previše stranica kojih ukupno ima oko dvjesto i pedeset. Od toga velik broj otpada na crno-bijele fotografije, a prepoznatljivi dizajn i ova dva dvobroja je čitljiv, prohodan i funkcionalan, s prijelomom koji širokim bijelim marginama i fontom lakoćom vodi kroz tekstove. Poznato je i da je *Frakcija* vjerojatno jedini domaći časopis koji se distribuira, a onda i čita u inozemstvu. Zbog te činjenice svi tekstovi su prevedeni na engleski jezik. Dakle, kvantitativno nema problema s iščitavanjem *Frakcije*, ali je riječ o tome da su dva dvobroja, pogotovo posljednji, toliko zanimljivi i dobri da ih se čita pažljivo i sa zadovoljstvom. A za to treba vremena, posebno strpljenja, i vremena nakon čitanja i za napisati tekstić o tome što se nalazi u *magazinu za izvedbene umjetnosti*.

Teme i reme

Stvar je u tome da dvobroj 24/25, kao i nekoliko ranijih izdanja, obrađuje jednu problemsku temu. Tijekom posljednjih nekoliko godina prethodna izdanja bila su posvećena temama energije, glumca i/kao autora, radikalizmima istočne Europe, a ovo izdanje problematizira spontanitet, događajnost, improvizaciju. Iščitavanje svih tih *Frakcija* pa i ove pretposljednje, zahtijeva priličan intelektualni i misaoni napor. Tako je Mario Kovač u intervjuu u ovom dvobroju rekao nešto što samo donekle

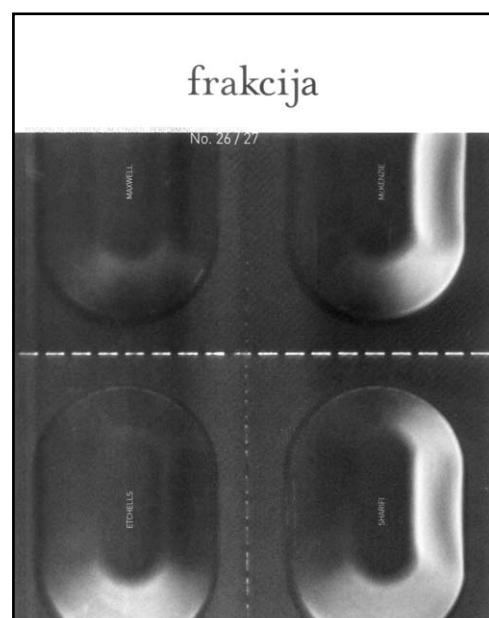
objašnjava koncept magazina i pretpostavljam, otkriva prvu misao velikog dijela čitatelja kad otvore *Frakciju* ili pomisle na nju: "Ja priznajem da bar trećinu tekstova u *Frakciji* ne mogu pratiti. Ali nemam problema s time. I u svom tom brdu teorije možeš naći jednog Matthewa Goulisha koji fenomenalno pristupa onome čime se bavi".

I to je to: recipijentima različitih backgrounda koje izvedbene umjetnosti zanima ju na bilo koji način (naravno, interesa i pozicija ima previše da ih nabrajamo), *Frakcija* pruža ili temelj ili nadogradnju ili link u područjima teatra koja ih zanimaju.

Čitanje kazališta

Naravno, od uloženog čitateljskog truda ovisi i uspjeh, ali nije riječ o tome da *Frakcija* objavljuje samo hermetičnu teoriju koja se teško kuži. Možda je i istina ono što Kovač tvrdi da je "zaziranje od teorije u našem društvu zaziranje od drugog", no prelistavajući *Frakcije* čini mi se da nije niti željela ulogu časopisa koji bi isključivo teoretizirao o izvedbenim umjetnostima. Tijekom desetak godina izlaženja *Frakcija* je balansirala pisanje o *teoriji* i pisanje o *praksi*, a ponekad se to nije niti pokušavalo niti moglo razdvojiti i odijeliti. Raznolik uređivački savjet, zanimljiv, nov i aktualan uređivački impuls, gostujući urednici, raznolikost u obradi tema i odabiru suradnika, mnogo prijevoda i želja za inozemnom recepcijom stvorila je od *Frakcije* respektabilan časopis.

I posljednji dvobroj odlično pokazuje da *Frakcija*, nakon možda i previše tematskih brojeva (koje je uredništvo, treba napomenuti, i najavilo) zna objaviti tekstove o različitim teatarskim poljima i fenomenima koji su se dogodili u međuvremenu. To je jedna od onih *Frakcija* što se čita s guštom, ništa strašno i ozbiljno. Časopis koji se tiska u 500 primjeraka, čita vrlo malo, a ne prodaje gotovo nikako, zaista je zanimljiv i koristan. Ništa drugo ne pokušava niti biti. ■

Kastracija *Balkanca*

Karlo Nikolić

U povodu predstave *Balkanski špijun* Dušana Kovačevića, adaptacija i režija Mustafa Nadarević, kazalište Kerempuh

Na pozornicu Kerempuha nedavno je postavljen *Balkanski špijun* Dušana Kovačevića. U predstavi glume Elizabeta Kukić, Edo Vujić, Duško Gruborović, Mustafa Nadarević i Anita Matić. U medijima je naglašavano da je to prvi tekst srpskog autora postavljen na hrvatsku pozornicu. U političkom smislu to je vjerojatno važno, no svakom štovatelju Kovačevićeva rada važnije je kako je tekst izveden. Poslužit ću se analogijom. Kada bi, kao u svijetu špijuna Ilije Čvorovića, i u svijetu hrvatskog kazališta sve bilo suprotno od onog kako izgleda, *Balkanski špijun* bio bi studiozno stvarana satira koja udara u bolne točke hrvatske sadašnjosti. Ovako, *Balkanski špijun* u adaptaciji Mustafe Nadarevića prosječna je hrvatska bofl predstava.

Kako se smijemo?

Činjenica da je kao predložak poslužio izvrstan tekst čini je zapanjujuće lošom. Kovačevićev tekst je toliko snažan da bi adaptacija trebala biti vrlo promišljena i pažljiva, a Nadarević (od kojeg se s pravom očekivalo više) izrežirao je najlošije moguće čitanje. Ijekavizirao je tekst, smjestio ga u sadašnjost te glavnom liku promijenio spol. I u takvoj varijanti ipak je bilo prostora za nova tumačenja. Ideja da glavni lik Ilija postane Milica, bosanska Srpkinja koja tiranizira cijelu obitelj, premda u osnovi malograđanski podilažeća, mogla je prerasti u, primjerice, feminističku ili kritiku nacionalističkih stremljenja. No, redatelj je odlučio ostati na razini podilaženja "širokim masama". Tako je drama sa snažnom idejom o manipulaciji pojedincem i tragici vjernika bilo kojeg režima postala cirkusantska, birtijaška veselica, u kojoj glumci samo što ne namiguju publici smijuljeći se vlastitim prvoloptaškim gegovima i kreveljenju. U drami koja počiva ponajprije na karakterima, na pozornici Kerempuha nijednog karaktera nije bilo.

Moglo se zato vidjeti i čuti strašno mnogo pocikivanja, okretanja očima i isprazne deračine.

Svi glumci bili su neuvjerljivi, no Elizabeta Kukić u glavnoj roli u tome je prednjačila. Mustafa Nadarević (brat Đuro), iako vidljivo jači od ostatka ekipe, također se služio oprobanom gestikulacijom zabavljača sa sajmišta. Naravno, iz teksta su uklonjeni svi kontroverzni detalji, nema ničega što bi moglo nagnati, ne daj Bože, na razmišljanje, pa ni Titova slika na zidu (umjesto Staljinove) ne vidi se baš jasno. No, zato se u predstavi spominju Mesić, Račan i Budiša. To je ono što domaća kazališna menažerija smatra satirom, na što se raja u publici stidljivo zasmijulji, okrećući se, valjda u strahu da ne budu primijećeni.

Mala škola šmire

S obzirom na maestralnu izvedbu pokojnog Danila Bate Stojkovića, na doista kulturni status koji tekst uživa, s obzirom na to da je film snimljen prema predložku svojedobno (dok je ta nagrada nešto i značila) osvojio pulsku Zlatnu arenu i stekao broj poklonika na kome su mu mogli pozavidjeti mnogi rock bendovi, uprizorenje *Špijuna* bilo je stvarno hrabar potez. Postojali su dobri razlozi za sumnjičavost, ali se ipak moglo pretpostaviti da će biti, ako ništa, riječ o ozbiljnom i promišljenom redateljskom i glumačkom poslu. Umjesto toga, glumci su nam priredili malu školu šmire, a redatelj i adapter Nadarević ziheraški i banalan (u najnižem smislu) populistički poluproizvod. Jedini dobronamjeran odgovor, koji se nameće kao moguć za takav pristup drami, jest taj da se Nadarević u nedostatku vlastitih ideja poslužio sočnim tkivom Kovačevićeva teksta i začinio ga dnevno-političkim vicevima i humorom koji ne seže iznad pupka, a sve ne bi li zaradio kakvu kintu u ovim hudim vremenima.

Nažalost, *Balkanski špijun* još je jedna predstava čiji se smisao iscrpljuje u pretplatama radnih organizacija i srednjih škola. Ako ste ljubitelj vicmaherskih nastupa Ede Vujića, Marice Hrdalo i Babe Ikače, ako vam je ideal tv-zabave *Sedma noć* i ako su vas skečevi iz *Jel me ne'ko tražio?* nasmiijavali do suza, ova je predstava pravi izbor za vas. U suprotnom, samo ćete se nepotrebno izživčirati. ■

Reggae i Riefenstahl

Izbor iz programa kluba Močvara

Ponedjeljak, 13. listopada

Filmske večeri u Močvari
20:00 Short cuts
Program zabavnih, zanimljivih i neobičnih kratkih filmova iz cijelog svijeta koje niste imali prilike vidjeti.

Večer ženskog bliskoistočnog filma:

20:30 *Monsoon wedding* (r: Mira Nair, 114 min, 2001., hindi i punjabi s engl. titl.).

Komična indijska drama o pripremama za jedno dogovoreno vjenčanje, koje će na površinu iznijeti mračne obiteljske tajne. Pobjednik venecijanskog festivala 2001., jedan od najvećih art hitova posljednjih godina i najgledaniji neamerički film u SAD-u 2002.

22:45 *Blackboards* (r: Samira Makhmalbaf, 88 min, 2000., iran. s engl. titl.).
Priča o "slobodnim učiteljima" s iransko-iračke granice koji na leđima nose svoje ploče u potrazi za rijetkim učenicima zainteresiranim za školu. Fascinantan drugi film mlade kćeri, uz Kiarostamija najbitnijeg iranskog redatelja, Mohsena Makhmalbafa. Nagrada žirija Cannes 2000.

Utorak, 14. listopada

Dame Darcy (SAD)
Kultna autorica Dame Darcy jedna je od najproduktivnijih i najsvestranijih američkih umjetnica. Stvorila je iznimno raznolik i zanimljiv opus koji se sastoji od stripova, slika i ilustracija, igranih

i animiranih filmova, performansa, izrade lutaka i glazbenog stvaralaštva. Svjetsku slavu stekla je barokno/gotičkom naivno stiliziranim strip serijom *Meat Cake* koju od 1991. izdaje najpoznatija alternativna stripovska izdavačka kuća Fantagraphics Books. Bogat fantazijski svijet, koji je godinama gradila u svojim stripovima, Darcy je krajem devedesetih počela upotrebljavati i u filmovima i glazbi. Predstavit će se izložbom stripova i lutaka i koncertom pod nazivom *Dame Darcy&Cabin Fever* gdje svira benjo uz pratnju gitariste, a izvode stare mornarske pjesme prerađene na originalan način. Inače, Dame Darcy je nastupala i ispred benda Michaela Girea (*The Swans*) *Angels of Light*. Događaj je organiziran u suradnji s festivalom City of Women/Mesto žensk.

Ponedjeljak, 20. listopada

Filmske večeri u Močvari
20:00 Short cuts
In memoriam Leni Riefenstahl:
20:30 *Olympia* – 1. i 2. dio (r: Leni Riefenstahl, 1938.,

200 min s pauzom, njem.).

Dokumentarni film o Olimpijadi u Berlinu 1936., inovativno art remek-djelo o estetici ljudskog tijela pod naporom njemačke umjetnice poznate kao Hitlerove kućne režiserke, koja je nedavno umrla neposredno nakon proslave 101. rođendana. Iako nikad nije priznala otvoreno podržavanje fašističkog režima, 50 godina joj je bilo zabranjeno snimanje filmova, pa se uglavnom bavila fotografijom. Prije dvije godine snimila je dokumentarac o životu podmorja.

Petak, 24. listopada

Kum-Kazalište u Močvari predstavlja:
Fuga – grupa Tirena
Autorica: Marina Petković.
Igraju: Maja Radeljić, Lina Lena Soukup, Marina Petković.

Fuga je predstava koja istražuje kazališni izraz i kazališni prostor eksperimentalnim pokušajem prenošenja forme glazbenog djela na kazališnu formu. Glumice su ispekle zanat u Učilištu Zagrebačkog kazališta mladih i Dramskom studiju Tirena, a tijekom svog umjetničkog razvoja radile su s brojnim kazališnim stvarateljima kod nas i u inozemstvu.

Petak, 24. listopada

Skatanico Soundsystem:
Kako ostati moralan(!!!) uz tri vruća ska Dj mladića: ska, reggae, rocksteady slušaona+reggae film.

Roots, rock, reggae (r: Jeremy Marre, 60 min., 1977.)

Ovaj izvrstan dokumentarac prikazuje reggae, i to 1977. Radnja filma smještena je u Kingstonu, na Jamajci, i prikazuje aktere u njihovu svakodnevnom "reggae" životu. Od toga kako je izgledao Black Ark studio Lee Perryja, audicija koje je vodio Jack Ruby, snimki s posjeta princa Selasija otoku, koncertnih snimki na kojima se pojavljuju Jimmy Cliff, Bob Marley, Inner Circle s Jakobom Millerom, The Gladiators, Third World i još mnogo toga...

Identitet, memorija, osobnost

Izložba Marije Therese Alves
Thing-process, Galerija Miroslav Kraljević, do 16. listopada 2003.

Dan nakon otvorenja izložbe Jimmiea Durhama u Muzeju suvremene umjetnosti, kao vezano događanje u Galeriji Miroslav Kraljević predstavljena je i serija fotografija brazilske umjetnice, spisateljice i borca za ljudska prava Marije Therese Alves. Iako su već surađivali, jer ona potpisuje realizaciju pojedinih Durhamovih video radova temeljenih na performansima, Alves i Durhama inicijalno je povezao ne toliko umjetnički rad koliko obostrani angažman u borbi za ljudska prava, a riječ je o dvoje generacijski i konceptualno različitih autora.

Intenzitet političkog i aktivističkog angažmana Marije Therese Alves je dojmljiv: tijekom posljednjih dvadesetak godina vodila je nekoliko organizacija za borbu za ljudska prava. Osnivačica je Brazilske informativnog centra u New Yorku s dokumentacijom i publikacijama o kršenju ljudskih prava u Brazilu. Predstavnicu je brazilske domorodaca u Komitetu za ljudska prava pri Ujedinjenim narodima u Ženevi. Ujedinjenim narodima je prva predstavila dokumentaciju o kršenju ljudskih prava domorodaca u Brazilu. Predstavnicu je Radničke stranke (Partido dos Trabalhadores) za New York od 1981. te suosnivačica Stranke zelenih Sao Paola 1987.

Maria Theresa Alves uglavnom radi s fotografijom, čiji je dokumentaristički i objektivistički potencijal nametnut samim karakterom i poviješću medija. U svojoj seriji fotografija *Thing-process* upravo

pokušava izbjeći ovoj tradiciji, ali i generalizacijama o "radovima koji prikazuju činjenično stanje o životu u Brazil", kakve bi mogle proizići iz svijesti o autoričnoj društvenoj angažiranosti. Ideja za seriju fotografija *Thing-process* inspirirana je otkrićem neurologa Antonija Damasija o načinu na koji predmete i događaje percipiramo i memoriramo iz osobne perspektive. Pozicija migranta, karakteristična za čitavu njezinu obitelj, vrlo je važna za fotografski rad Marije Therese Alves, pogotovo kada se on kreće oko pitanja vlastitog identiteta i memorija o *mjestima* i *događajima* kojima gradimo svoju osobnost. U ovom ciklusu, kako kaže, pokušavala je "koristiti slike koje bi promatračima dale mogućnost stvaranja njihovih vlastitih priča i pozvati ih da stvore svoj vlastiti prostor unutar njih."

U Galeriji Miroslav Kraljević Maria Thereza Alves predstavlja se s pet nenerativnih fotografskih triptiha iz ciklusa *Thing-Process* koji sačinjavaju crno-bijele i fotografije u boji različitih dimenzija, snimljene tijekom posljednjih deset godina. ☐

Kulturna politika

Razumijevanje drugoga

Biserka Cvjetičanin

Kulturna raznolikost je neodvojiva od pojma demokracije, i u tom kontekstu, sloboda izraza, pluralizam medija, višejezičnost i jednakost svih kultura u pristupu umjetničkom izrazu, te znanstvenom i tehnološkom znanju, jamstvo su raznolikosti

Kada je prije dvadeset i pet godina Edward W. Said, američki profesor komparativne književnosti, palestinskog porijekla, objavio svoje glavno djelo *Orijentalizam* (1978.) možda nije slutio kako će njegove riječi ostati podjednako aktualne i prvih godina novog stoljeća: autentična volja za razumijevanjem drugih kultura isključuje svaku ambiciju za dominacijom. Volja za razumijevanjem drugih kultura u cilju koegzistencije i proširenja obzora, nema ništa zajedničko s voljom da se dominira. U tome je za E. W. Saida smisao humanizma. "Humanizam je", piše Said u jednom od svojih posljednjih radova prije smrti, 25. rujna 2003., "riječ koju nastavljam koristiti usprkos tome što je s prezirom odbacuju sofisticirani postmoderni kritičari." Humanizam se održava iz osjećaja zajedništva s drugim istraživačima, drugim društvima i drugim epohama. Svako područje vezano je uz ostala područja i ništa od onoga što se zbiva u svijetu ne bi moglo opstati izolirano i čisto od vanjskih utjecaja. Pozivajući se na knjigu *Mimesis* Ericha Auerbacha, Said je naziva testamentom raznolikosti i zbilje prezentiranih u zapadnoj književnosti, od Homera do Virginije Woolf, knjigom koja izražava duboki humanistički duh. Duh istraživača mora uvijek graditi aktivno u sebi mjesto za Drugoga. Taj stvaralački čin otvaranja prema Drugom, najvažnija je dimenzija misije istraživača, osobito danas, u vrijeme fragmentarnog znanja raspoloživog na Internetu i distribuiranog putem medija, koji se na ahistorijski i senzacionalistički način koncentriraju na udaljene ratove.

Zajedničke globalne preokupacije

Ono što smo izgubili, ističe Said, jest osjećaj međuovisnosti i gustoće ljudskog života koji nikada neće moći biti sveden na jednu formulu. Said ne tvrdi da je svijet jednostavno nazadovao, s jedne strane upadajući u agresivni neorijentalizam, a s druge postajući apsolutno netolerantan. Krajem kolovoza prošle godine skup UN-a u Johannesburgu, usprkos svim ograničenjima, otkrio je široko područje zajedničkih globalnih preokupacija i najavio novi zamah onoga što se često naziva našim jedinim svijetom. Međutim, i tu, još jednom, kaže Said, treba priznati da nitko ne može spoznati izvanredno složeno jedinstvo globaliziranog svijeta, čak i kad sve integrirani karakter svakog od njegovih dijelova danas čini nemogućim izolaciju bilo kojeg od tih dijelova. Stravičnim sukobima koji okupljaju populacije pod pogrešno unificirajućim zastavama kao što su "Amerika", "Zapad" ili "Islam", i izmišljaju kolektivne identitete za pojedince koji su, u stvari, vrlo različiti, treba se suprotstaviti. Za to postoje, nastavlja Said, naši racionalni kapaciteti tumačenja, što je nasljeđe humanističkog odgoja. To nikako ne znači neku sentimentalnu smjernost vraćanja tradicionalnim ili klasičnim vrijednostima, nego obnovu prakse laičkog i racionalnog govora na svjetskoj razini.

Potrebno je koncentrirati se na polagani zajednički rad kultura koje preuzimaju vrijednosti jedne od drugih i koje su "sustanari" na način mnogo dublji

nego što to žele prikazati ograničena, uska i neautentična mišljenja. To zahtijeva vremena, više strpljivog i uvijek kritičkog istraživanja, potpomognutog vjerom u intelektualnu zajednicu teško sačuvanu u svijetu zasnovanom na neposrednosti akcije i reakcije. Humanizam je, završava Said, naša jedina, čak zadnja obrana, bedem protiv nehumanih praksi i nepravdi koje iskrivljuju povijest čovječanstva.

Kulturna raznolikost

Te poruke čovjeka koji se izjašnjavao kao Amerikanac i kao Arapin dragocjene su i za rasprave koje se danas vode o kulturnoj raznolikosti. Upravo je u tijeku 32. zasjedanje Generalne konferencije Unesca na kojem se raspravlja o izradi konvencije o kulturnoj raznolikosti. Na inicijativu Kanade, Francuske, Njemačke, Grčke, Maroka, Meksika, Monaka i Senegala, izrađena je preliminarna studija o etičkom i pravnom okviru te osjetljive materije koju bi trebala prihvatiti međunarodna zajednica. Ubrzani procesi globalizacije ističu u prvi plan nove izazove kulturne raznolikosti koja je prvi put u *Općoj deklaraciji Unesca o kulturnoj raznolikosti* (2001.) priznata kao najvrednije zajedničko nasljeđe čovječanstva. Kulturna raznolikost je neodvojiva od pojma demokracije, i u tom kontekstu, sloboda izraza, pluralizam medija, višejezičnost i jednakost svih kultura u pristupu umjetničkom izrazu, te znanstvenom i tehnološkom znanju, jamstvo su raznolikosti. U Deklaraciji se navodi potreba priznanja specifičnosti kulturnih dobara i usluga kao izraza identiteta i vrijednosti, te time upozorava na opasnost njihova tretiranja "kao svake druge robe".

U preliminarnoj studiji o novom instrumentu/konvenciji osobito se ističe uloga kulturnih politika, "istinskog pokretača kulturne raznolikosti", koje moraju stvoriti uvjete potrebne za stvaranje, proizvodnju i širenje raznolikih kulturnih dobara i usluga. Nacionalne kulturne politike moraju osigurati nužnu autonomiju i u isto vrijeme biti otvorene međunarodnoj suradnji. Drugim riječima, navodi se u preliminarnoj studiji, "potrebno je uspostaviti koherentnost između unutardržavnih i međudržavnih politika". Novi pravni instrument posebnu bi pozornost poklonio onim područjima kulturne raznolikosti, u kontekstu globalizacije, koja još nisu predmet adekvatne zaštite u postojećim konvencijama ili preporukama. Ta bi područja mogla biti kulturna prava (ne postoji još jasna definicija sadržaja kulturnih prava, osim što se navodi "pravo sudjelovanja i pristupa svake osobe kulturnom životu"), status umjetnika (danas samo zaštita autorskih i srodnih prava čini predmet

normativnih instrumenata, dok sloboda umjetničkog stvaranja, međunarodna mobilnost umjetnika, socijalna prava, pravo na rad, umjetničko obrazovanje, uključivanje u tržište rada umjetnika koji su na kraju karijere, primjerice u domeni plesa, i druga brojna pitanja mogu biti predmet novog instrumenta), reguliranje protoka kulturnih dobara i usluga (novim protokolom Sporazuma iz Firenze), te zaštita raznolikosti kulturnih sadržaja i umjetničkih izraza koji se prenose i stvaraju putem kulturnih industrija (to je pitanje usko vezano uz održiv razvoj i interkulturalni dijalog).

To je, naravno, previše širok pristup novom instrumentu, ali otvoren za raspravu. Unesco je pozvan ne samo da označi obzor koji se želi dostignuti nego, prije svega, da formuliра novim instrumentom okvir i cjelinu propisa koji bi bili prihvatljivi za većinu zemalja. Ako Generalna konferencija na svojem 32. zasjedanju odluči da pitanje kulturne raznolikosti treba biti predmet međunarodne konvencije, pristupit će se izradi projekta konvencije koja će biti podnesena na usvajanje na 33. zasjedanju Generalne konferencije 2005. ▀

Nebo
2. Zagreb World Music Festival
new etno basic options 2003 / od 14. - 17. listopada /

14. 10.	19.30 Gjallarhorn, ZKM, 60 kn 22.00 Spontaani Vire, ZKM, 40 kn
15. 10.	20.00 Teta Liza, Andrija Maronić, KCCK, 21.00 Pauliina Lerche, KCCK, ulaznica za oba koncerta 50 kn
16. 10.	21.00 E3erki i 7/8, KCCK, 40 kn 22.00 The Skelligs, KCCK, 30 kn
17. 10.	18.00 Dama sound, HDLU, ulaz besplatan 21.00 Markku Lepistö, KCCK, 50 kn
18. 10.	11.00 Dama sound, HDLU, ulaz besplatan 20.00 Djivan Gasparyan, Kazalište Komedija, 100 - 120 kn 22.30 Simply English, KCCK, 40 kn

Prodaja ulaznica:
ZKM, Teslina 7, 48 72 554
Gradsko kazalište Komedija, Kaptol 9, 48 13 200
KCCK na dan koncerta, Nova ves 11

ring iskonweb
Jutarnji list present zařez TOYOTA DIGITAL

in memoriam

Edward Said: Razbařtinjeni intelektualac

Obrad Savić

Ovaj obespravljeni prognanik nas je pozivao da se odvažno borimo za neotuđivo pravo na *politički azil*, za jedinstveno stapanje građanskog i ljudskog prava, za bezuslovno gostoprimstvo i ljudsku solidarnost

Potresnu vest o smrti Edvarda Saida primio sam od njegove odane saradnice sa Univerziteta Kolumbija (New York) gospođe Zaineb Istrabadi. Sa gospođom Istrabadi sam poslednjih meseci bio u stalnom kontaktu, sarađivali smo na projektu Saidove posete Beogradu, tačnije u pripremi njegovog nastupa na šesnaestoj konferenciji *Evropskih časopisa za kulturu – Eurozine*, koja treba da se održi od 24. do 27. oktobra 2003. godine. Gajili smo neskrivenu nadu da će uprkos svim teškoćama Edvard Said nastupiti u Beogradu, da će na verodostojan način govoriti o temi skupa, *Evropa i Balkan: politike prevodenja*. Ko je uopšte mogao bolje od Edvarda Saida da iz prve ruke posvedoči o nepredvidljivom ukrštanju Centra i Periferije, Kolonizatora i Kolonizovanih, o neobičnom preplitanju različitih kulturnih i nacionalnih tradicija koje nisu antiseptički neutralisale svoje kosmopolitske afilacije.

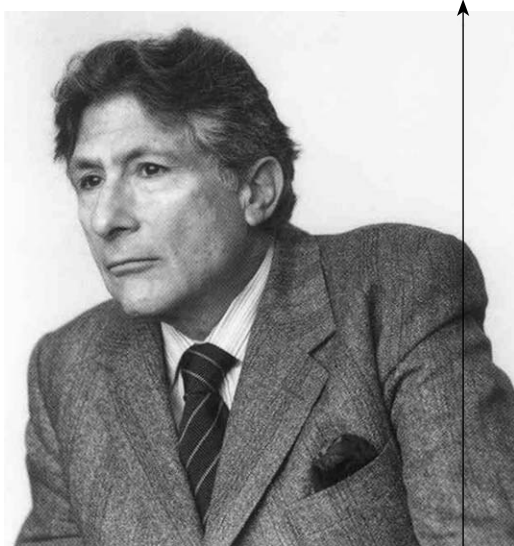
Postkolonijalne studije i Studije Balkana

U trenutku kada profesora Saida više nema, u momentu kada je nestao sa svetske kulturne scene, imam potrebu da sa divljenjem i poštovanjem progovorim u njegovu čast. Sa profesorom Saidom, čiji je uzoran život bio dostojan svakog divljenja, uspostavio sam kontakt tokom mog boravka na New School for Social Research (New York), 2000. godine. Prva poseta njegovom kabinetu na Kolumbija Univerzitetu ostaće mi u trajnoj uspomeni. To je doista bio inicijalni čin stvaranja političkog i filozofskog prijateljstva na daljinu. Brojna autorska dela koja mi je tom prilikom nesebično poklonio, svedoče o tome da knjige ponekad postaju debela pisma upućena dalekom, često nepoznatom, prijatelju. Ovaj neobičan susret zapravo je nastao u pozadini odluke redakcije časopisa *Beogradski krug* da pokrene novu biblioteku u okviru koje smo planirali da izdamo vodeće autore postkolonijalne priče. Nekoliko godina kasnije, u spomenutoj biblioteci objavljene su knjige: Edvard Said, *Kultura i imperijalizam*, Gajatri Spivak, *Kritika postkolonijalnog uma*, Homi Baba, *Smeštanje kulture*, Edvard Sodža, *Postmoderna geografija*. Mada je Said video naše izdanje njegove knjige *Kultura i imperijalizam*, ostao je uskraćen za jedno bezuslovno gostoprimstvo koje su planirali da mu prirede sledbenici postkolonijalne kritike iz Beograda.

Dva dana nakon Saidove smrti, uputio sam kratku e-mail poruku njegovoj najbližoj saradnici profesorki Gajatri Spivak. U pismu je stajalo: “Primili smo vaš predgovor *Kritici postkolonijalnog uma*, koji nas je veoma obradovao, i istovremeno, sasvim potresao. Reči podrške upućene prijateljima okupljenim oko časopisa *Beogradski krug* zapravo su reči inspirisane našim duhovnim mentorom, profesorom Edvardom Saidom. Potpuno mi je jasno koju užasnu prazninu osećate posle odlaska plemenitog Saida. Koliko sam vas razumeo bili ste i ostali jedna od Saidovih najvernijih prijateljica. Izgleda da je posle svega upravo na vas pao najveći teret daljeg širenja postkolonijalnog duha. U ovom tužnom trenutku jedino mogu da vam obećam da možete da računate na bezrezervnu podršku političkih i filozofskih prijatelja okupljenih oko časopisa *Beogradski krug*”. Narednog dana (Septembar 29, 2003 11:01 PM, Sent: Monday) dobio sam kratak odgovor: ‘Dear Obrad, If you allow me, I will read some sentences from your good tribute at the English Department’s Memorial for Professor Said. I hope to participate in a future occasion of the *Belgrade Circle*, Yours, Gayatri Spivak’. Da dodam; profesorku Spivak sam upoznao tokom učešća na međunarodnog skupa *Postkolonijalna kritika i Balkan*, koji je održan u Skoplju, od 6. do 9. jula 2003. Ovaj značajan kulturni događaj sa velikim požrtvovanjem i ljubavlju su organizovali mlađe filozofske kolege iz Skoplja; Nikola Gelevski (Kulturni centar TOCKA) i Robert Alagijozovski (NVO Kontrapunkt). Čitav skup je protekao u konstruktivnom naporu da se uspostavi trajna veza između postkolonijalnih studija i studija Balkana. Gajatri Spivak me je privukla svojom spremnošću da uzore diskurzivne zajednice proširi na norme političkog društva. Ovo problematično uplitanje postkolonijalnog diskursa u dnevnu politiku, pripada politici *subalternih intervencija* koje je Spivak naročito spretno sprovodila.

Iskustvo bezavičajnosti

Vest o odlasku Edvarda Saida neverovatnom brzinom obišla je svet. U znak solidarnosti sa prefinjenom teorijskom erudicijom i osobenom političkom kulturom Edvarda Saida, oglasio se njegov prestižni oponent, profesor postkolonijalne kritike sa Harvardskog univerziteta Homi Baba. Gostujući u emisiji *Profil*, na Nacionalnom radio programu (National Public Radio®), Homi Baba je uglednom voditelju Robertu Sigelu naveo mesto koje nedvosmisleno upućuje na osnovni politički i moralni kredito Saidovog uznemirujućeg života: “Samo oni u egzilu znaju da je u sekularnom i kontingentnom svetu dom uvek provizoran. Granice i barijere koje nas okružuju unutar sigurnosti prisne teritorije takođe mogu postati zatvori i često su branjene bez razloga ili nužde. Oni koji

Dramatično iskustvo *bez-zavičajnosti* pratilo je Saida još od detinjstva: bio je palestinski hrišćanin, koji je nosio englesko ime i arapsko prezime; odrastao je u bilingvinalnoj i multikonfesionalnoj sredini koja je podjednako negovala kult engleskog i arapskog jezika, islam i hrišćanstvo. Zapravo, Said je ceo život proveo na razmeđu dva jezika, između dve kulture i dve civilizacije

su u egzilu prelaze granice, lome barijere mišljenja i iskustva.” Nameravam da se privremeno zadržim na figuri *granice*, i s njom u vezi potresne priče o razmeštenom životu Edvarda Saida. Dobro je poznato u kojoj meri je Saidov dramatičan život bio utemeljen na iskustvu nametnutog marginalca, na saznanju da je sve vreme boravio na ničijoj zemlji, da je stalno bio, kako glasi naslov njegove autobiografije, *Out of Place*, (1999). Dramatično iskustvo *bez-zavičajnosti* pratilo je Saida još od detinjstva: bio je palestinski hrišćanin, koji je nosio englesko ime i arapsko prezime; odrastao je u bilingvinalnoj i multikonfesionalnoj sredini koja je podjednako negovala kult engleskog i arapskog jezika, islam i hrišćanstvo. Zapravo, Said je ceo život proveo na razmeđu dva jezika, između

dve kulture i dve civilizacije. Život mu je bio obeležen stalnim odlascima, oproštajima, izgnanstvima, i progonima. Upravo to neobično iskustvo izbeglice i emigranta, to neumorno preispitivanje hibridnog identiteta, na odlučujući način upisano je u Saidovo učenje o *Naraciji kao prostornom pojmu*. “Sigurno sam posle Palestine, ne, čak i u samoj Palestini, postao stalno svestan zabranjenih mesta i delova grada u koja nisam smeo da idem. Na primer, u Jerusalemu, koji je bio veoma sveštenički i ritualizovan grad, tačno se znalo ko može da ide na jedno, ali ne i na drugo mesto. Veoma rano sam bio svestan onih mesta, posebno onog kao što je Sveti grob, na koje nisam smeo da idem, ili onih mesta kao što su Grčka Pravoslavna, Katolička i Jermenska Crkva, na kojima nisam bio poželjan (...) Uvek se na tim mestima javljalo osećanje zabrane i usamljenosti. Slično je bilo i u Egiptu, gde smo u osnovi bili stranci.” (1)

Protiv binarnog isključivanja

Said je veoma rano bio svestan kako je privatan doživljaj zabranjenog i uskraćenog prostora višestruko posredovan kolektivnim palestinskim iskustvom odsustva slobodno teritorije. U brojnim knjigama je tvrdio kako Palestinci nemaju *narativno polje* zato što im nedostaje geografski prostor iz koga, i unutar koga, mogu slobodno da govore, da se rasterećeno samoartikulišu i nesputano samoeksponiraju. Said je nepogrešivo uočio da zapadnim metropolama, i imperijalnom kulturom uopšte, dominira medijsko i interpretativno polje utemeljeno na jednostranoj, proizraelskoj perspektivi. Insistirao je na tome da “Palestinci imaju prava da sami sebe predstavljaju, da govore iz sebe i za sebe; da imaju prava da pripovedaju o vlastitoj istoriji koja je samo njihova”. (2)

Naravno, Said nije verovao u uprošćenu konvencionalnu priču o prirodnom polaritetu Arapa i Jevreja: prema prosto logici binarnog isključivanja, Palestinci će postati slobodni kad jevrejski policajac zameni arapskog. Uostalom, Saidova kritika jednostranog palestinskog revanšizma dovela je do toga da se 1991. godine povuče iz članstva u *Palestinskom nacionalnom savezu*. Arafat je uzvatio udarac tako što je zabranio da se na palestinskoj teritoriji štampaju i distribuiraju Saidove knjige. Naravno, mnogo veći nesporazumi su dolazili sa američke strane, koja je pokazivala endemsko nepoverenje prema vodećem arapskom intelektualcu, Edvardu Saidu. Ko se još seća bujice rasističkog nasilja u SAD-u, desničarskog nasrtaja na Saida, spaljivanja njegove kancelarije! Tokom novije “afere kamen”, ogroman talas optužbi sručio se na nedužnog Saida. Prema verziji zapadnih medija, Said je u julu 2000. godine posetio južni Liban, odakle je navodno kamenovao izraelske vojnike. Prema lokalnim izvorima, Said je samo simbolički bacio kamen pobune na zid, na granicu, na liniju konfliktnog podva-

Edward Said 1935. - 2003.

in memoriam

janja Izraelaca i Palestinaca. Saidu je podjednako bio stran kako izraelski tako i arapski radikalizam, prezirao je svaki oblik “recipročne isključivosti”. Dobro je znao u kojoj je meri “svaki performans uvećavanje moći”. (3)

Sa izraelskim prijateljem, čuvenim pijanistom i dirigentom Danijelom Barenbojmom, Said je u Vajmaru osnovao *Westösterländer Diwan Orchestra*, muzičku škola za usavršavanje mladih muzičkih talenata iz Izraela i arapskih zemalja. Pa ipak, posledice “afere kamen” bile su nepredvidljive i veoma štetne: čak se i ugledna bečka institucija Frojdov muzej neodgovorno upustila u javnu kampanju protiv Edvarda Saida. Naime, ugovorena serija predavanja – *Frojd i neevropljani*, koju je Edvard Said trebao da održi tokom maja 2001. godine, jednostrano je otkazana zbog, kako stoji u zvaničnom saopštenju predsednika Frojdova muzeja, “posledica političke situacije na Bliskom istoku”. Na svu sreću, Frojdov Muzej u Londonu je preuzeo realizaciju ovog projekta, i tako u izvesnoj meri spasio čast i ugled međunarodnog psihoanalitičkog bratstva. (4)

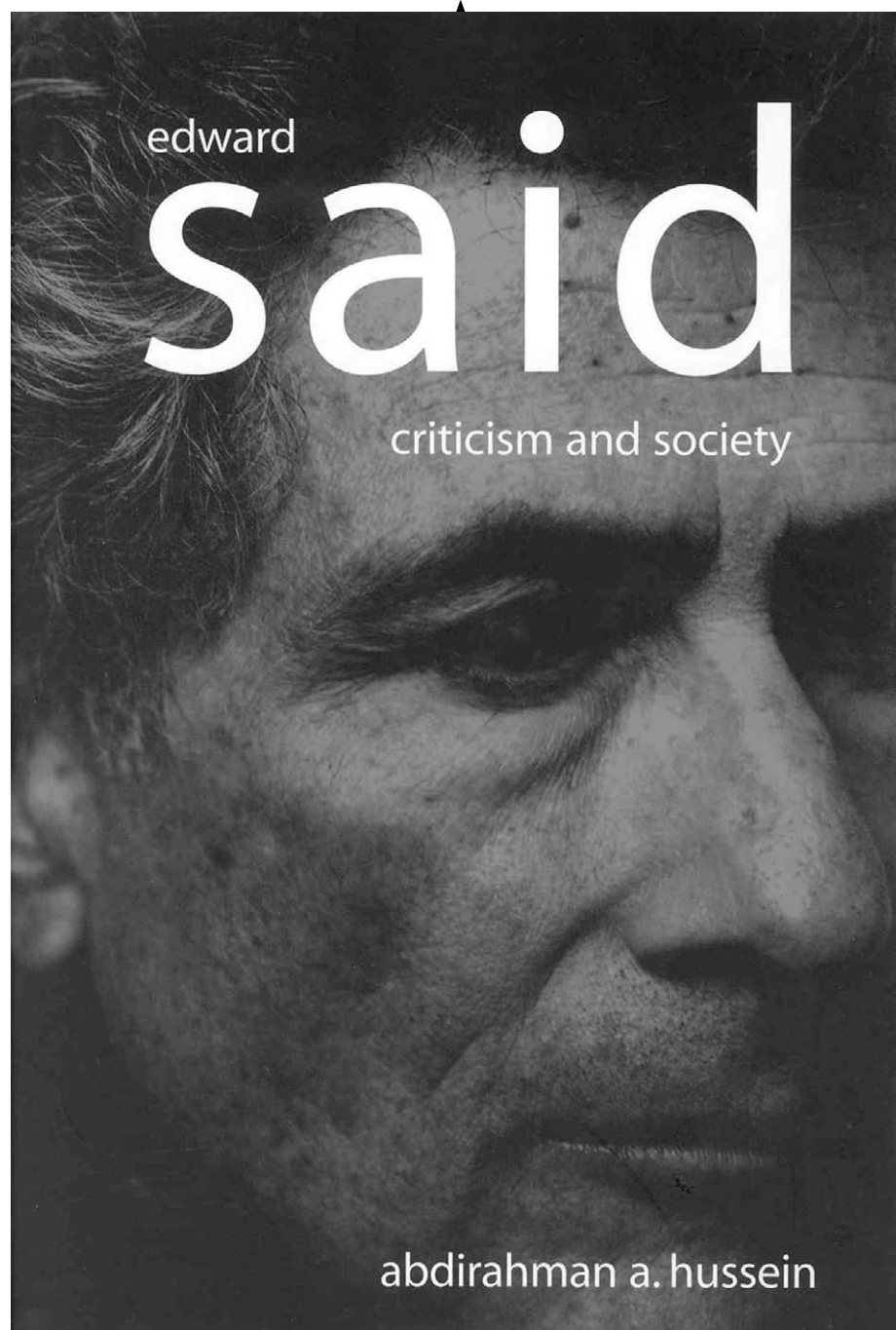
Ideja otpora

Može se tvrditi da je preovlađujući osećaj nepravde, izgnanstva i *bezavičajnosti* stajao u osnovi Saidovog pristranog obraćanja Džozefu Konradu. U disertaciji *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography*, (1966.), iskazao je suzdržanu naklonost prema Konradovom prezrivom odbacivanju *patriotske buke* (*patriotic bluster*). Mada je pokazivao velike simpatije za Konradovu poražavajuću izopštenost, nikada mu nije oprostio evropocentričku zaslepljenost: “Konrad nije mogao da razume, kao što nije mogao ni bilo ko drugi, da je postojala realna mogućnost da domoroci uzmu vlast u svoje ruke. Ne želim da ga naknadno okrivljujem. On je naprosto živio u suštinski evropocentričkom svetu. Mada je u mnogim slučajevima, prema Konradu, imperijalizam bio loš ... međutim, nije postojala alternativa”. (5) Iako je Konrad uspeo da formuliše najdublje literarne uvide o evropskom zamišljanju Afrike, uvide koji su utrli put ranim postkolonijalnim studijama (Chinua Achebe, *Things Fall Apart*, i Tayeb Salih, *Season of Migration to the North*) Said nije mogao da prihvati “gotovo tragično Konradovo ograničenje”, onu slepu, rasističku mrlju, kojoj su robovali zapadni mandarin. Treba se samo podsetiti na sramna kultur-rasistička naklapanja Džona Stjuarta Mila o Indusima, ili Aleksisa de Tòkvila o Alžircima. Šta bi tek moglo da otkrijemo pod rubrikom Kant i Aboridžini, Hegel i Crnci, Marx i Azijati!

Bez preterivanja se može tvrditi da se u većini Saidovih knjiga, od *Orientalism* (1978), preko *The World, the Text and the Critic* (1983), do *Culture and Imperialism* (1993), prepliću literarni, filozofski, kulturni i politički motivi organizovani oko centralne ideje – ideje otpora. Strategija antiimperijalnog otpora po Saidu podrazumeva dva sukcesivna koraka: geografsku dekolonizaciju i kulturnu dekolonizaciju. Otpor je dalekosežan proces ponovnog otkrića i ponovnog povratka u domovinu onih koji su tokom imperijalnih procesa bili potisnuti u domorodačku prošlost. Kultura otpora kolonizovanih naroda strukturisana je u njihovoj spremnosti da *otpišu imperiji* (*to write back to Empire*), da rekonstruišu odnos između *nas* i *njih*, i da svoju potisnutu prošlost prevedu u živu imperijalnu sadašnjost. (6) Ponovno čitanje i ponovno pisanje kanonizovanog kolonijalnog diskursa osnovna je pretpostavka efektivnog kulturnog otpora. Distorzija gospodarskog govora i pisanja

podrazumeva, kako sugerise Said, putovanje u oba smera, kretanje iznutra i spolja, zajedničko kosmopolitsko manevrisanje kolonizatora i kolonizovanih. U suprotnom, anticolonijalni otpor će degradirati na figuru “pred-kolonijalnog subjekta”, na onu zaleđenu parohijelnu rigidnost koja se potencijalno može degenerisati u šovinizam i ksenofobiju. Poučan je slučaj anticolonijalne borbe afričkih naroda koja je okončala u crnačkom nativizmu, u paranoičnom povratku vlastitim kulturnim korenima, u mržnji protiv belih doseljenika i strahu od kolonijalne asimilacije. “Centralni

koji se zasnivao na generalnoj tvrdnji: “Oni sebe ne mogu da predstave: stoga, moraju biti predstavljeni”. Time je zapadni model hegemonog znanja počeo da paktira sa različitim figurama političke moći: stoga ne iznenađuje što su Evropski roman i zapadne imperije nastali u istom razdoblju, i što je mnogo važnije, sa srodnim motivima! Zapadna naracija je ukaljana moćima i izbrazdana brojnim političkim ožiljcima; narativne mašine dodatno ubrzavaju imperijalne procese: roman i kolonijalizam su stoga nezamislivi jedan bez drugog. Prema vlastitom samorazumevanju, Said je bio

problem ideje otpora je isuviše uprošćeno povezivanje otpora i suprotstavljanja. To pretpostavlja da je tokom snažnog i energičnog sukoba između imperijalnog diskursa i svesti kolonizovanih jedini put otpora bio odbacivanje. Ali, postkolonijalna analiza otkriva da takvo suprotstavljanje, daleko od toga da dospeva do uspešnog odbacivanja dominantne kulture, zatvara političku svest kolonizovanog subjekta u binarni odnos unutar koga je teško mobilisati stvarni otpor.” (7)

Dekolonijaliziranje globalnog, zapadnog diskursa

Nasuprot bojažljivih i etabliranih akademskih intelektualaca, Said je sa izuzetnim teorijskim i političkim žarom pokrenuo anticolonijalnu pobunu u korist malih, potčinjenih, “orijentalizovanih” kultura. Vojna, politička i ekonomska kolonizacija se po Saidu ne može razumeti bez *narativne okupacije*. Fikcionalna konstrukcija povesnih priča dovela je do zapadne orijentalizacije Orijenta, do balkanizacije Balkana, jednom rečju do kidanja simboličke veze označivača i označenog. Zapad je pritom preuzeo interpretativni monopol

“sekularni, opozicioni intelektualac”, koji se stalno borio protiv dominacije, moći, imperije, i hegemonije. Po njemu, zadatak pobunjenih intelektualaca je da “sistematski proizvode alternative: alternativne izvore, alternativna čitanja, alternativna predstavljanja činjenica”. (8) Ne bi trebalo da nas čudi što je svoj najuticajniji esej o teoriji književnosti, *Traveling Theory* (1982.), Said završio sledećom primedbom: “I šta je kritička svest u osnovi ako nije nepokolebljiva sklonost ka alternativama”. Saidovi tekstovi o literaturi, muzici, i politici, motivisani su oslobodilačkim potencijalima *ponovnog pisanja* antiimperijalne svetske istorije. Njegova dela obiluju polemičkim tonovima koji su dugi niz godina oblikovali polarizovane debate između “istoričara” i “literata”. Pokušao je da oslobodi lokalne protiv-snage koje treba da se upuste u dugoročan proces *dekolonizovanja globalnog, zapadnog diskursa*.

Kozmopolitsko shvaćanje vremena

Saidovo ime nadahnjuje onim što više od dvadeset vekova nazivamo kosmopolitizam. Ovaj obespravljeni prognanik nas je pozivao da se odvažno borimo za neotudivo pravo na *politički azil*, za jedinstveno stapanje građanskog i ljudskog prava, za bezuslovno gostoprimstvo i ljudsku solidarnost. Pritom je energično odbio da *političku figuru egzila/azila* poveže sa nasleđenim, teološkim pojmom, egzodusa. U ostrašćenju polemici sa Volcerom, i njegovim političkim čitanjem Starog zaveta, Said je primetio: “Volcerova knjiga *Exodus and Revolution* ne može se prihvatiti kao poetski ili metafizički ekskurs koji se neometano probija kroz tekst *Starog zaveta*. Volcerova politička i moralna istraživanja Starog zaveta namenjena su ‘nama na Zapadu’, našem shvatanju vremena, prostora, napretka i cilja (...) Kako bi uopšte specifično jevrejsko poimanje vremena (...) mogla da posluži kao konačan obrazac ostalom, nejevrejskom, (kosmopolitskom) shvatanju vremena.” (9) Konačno, mada sam sa profesorom Saidom bio na distanci punoj uvažavanja, od njega sam naučio kako je moguće negovati nadahnutu viziju kosmopolitskog prijateljstva, koje je uglavnom nastalo iz iskušavanja novih formi univerzalne solidarnosti. On me je ohrabrio da maštam o jednom političkom prijateljstvu koje se uzdiže iznad srodničke, familijarne, bratske bliskosti. ▀

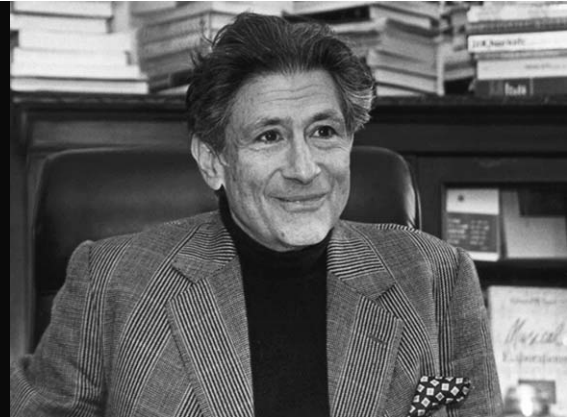
Bilješke

1. W.J.T. Mitchell, *The Panic of the Visual: A Conversation with Edward W. Said*, BOUNDARY 2, Vol. 25, No. 2/1998, p. 28.
2. Edvard Said, *Premision to Narrate*, Journal of Palestine Studies, No. 13/1984, p. 27-48.
3. Edvard Said, *Musical Elaborations*, Columbia University Press, New York, 1991.
4. Edvard Said, *Freud and Non-European*, Verso Press, London, 2002.
5. Edward Said, *Pen and the Sword: Conversation with David Barsamian*, Monroe, Maine, 1994, p. 69.
6. Ashcroft Bill, ed., *The Empire Writes Back*, Routledge, London, 1989.
7. Ashcroft Bill & Paul Ahluwalia, *Edward Said*, Routledge, London, New York, 2000, p. 106.
8. Edvard Said, *Orinetalism and After*, u Peter Osborn, ed., *Interviews with Intellectuals*, Routledge, London, 1996, p. 68.
9. Edward Said, *Michael Walzer's Exodus and Revolution*, u Ben Sonnenberg, ed., *Performance & Reality: Essays from Grand Street*, Rutgers University Press, New Brunswick and London, 1989, p. 101.

Strategija antiimperijalnog otpora po Saidu podrazumeva dva sukcesivna koraka: geografsku dekolonizaciju i kulturnu dekolonizaciju... Kultura otpora kolonizovanih naroda strukturisana je u njihovoj spremnosti da *otpišu imperiji*, da rekonstruišu odnos između *nas* i *njih*, i da svoju potisnutu prošlost prevedu u živu imperijalnu sadašnjost

in memoriam

Snovi i iluzije

Edward Said

Značenja se ne nameću iz jedne kulture drugoj ništa više nego što jezik i kultura sami po sebi posjeduju tajnu kako učiniti stvari djelotvorno

U posljednjim danima srpnja, zastupnik Tom Dealy (republikanac) iz Teksasa, vođa većine u parlamentu, često opisivao kao jedan od tri ili četiri najmoćnija čovjeka u Washingtonu, izrekao je svoje mišljenje o planu za Bliski istok i budućnosti mira na Bliskom istoku. Ono što je imao za reći bilo je zamišljeno kao najava putovanja, koje je nakon toga uslijedilo, u Izrael i nekoliko arapskih zemalja gdje je, kako je izviješteno, ponovio istu poruku. Neodređenim pojmovima Dealy je proglasio sebe suprotstavljenim podršci Bushevoj administraciji za plan za Bliski Istok, osobito onome što on donosi palestinskoj državi. “Bila bi to teroristička država”, rekao je suosjećajno, koristeći riječ “terorist” – što je postalo navika u službenom američkom diskursu – bez obzira na okolnosti, definiciju ili konkretne karakteristike. Dodao je da je došao do tih zaključaka s pomoću onoga što je opisao kao svoja uvjerenja “kršćanskog cionista”, fraza koja je sinonim ne samo za podršku za sve ono što radi Izrael nego i za teleološko pravo židovske države da nastavi raditi ono što radi bez obzira stradava li u tom procesu nekoliko milijuna palestinskih “terorista”.

Okupljanje kršćanske desnice

Samo je na jugozapadu SAD-a onih koji misle isto što i Delay impozantna brojka od 60-70 milijuna i, treba li spomenuti, među njima je nitko drugi nego George W. Bush, također nadahnuti ponovno rođeni kršćanin za koga sve u *Bibliji* treba shvatiti doslovno. Bush je njihov vođa i svakako ovisi o njihovim glasovima na izborima 2004. na kojima, prema mom mišljenju, neće pobijediti. I zato što njegovom predsjedničkom mandatu prijeti njegova propala politika kod kuće i izvan zemlje, on i stratezi njegove kampanje pokušavaju privući što više kršćanskih desničara iz drugih dijelova zemlje, posebno sa Srednjeg zapada. Sve u svemu, stavovi kršćanske desnice (udružene s idejama o moći lobiranja ekstremnog proizraeliskog neokonzervativnog pokreta) stvaraju groznu silu u američkoj unutarnjoj politici, što je okruženje u kojemu se, avaj, rasprava o Bliskom istoku odvija u Americi. Moramo uvijek pamtit i da su u Americi Palestina i Izrael shvaćeni kao lokalno pitanje, a ne vanjska politika.

Zato, bez obzira jesu li Delayeve izjave jednostavno bile osobno mišljenje religioznog entuzijasta ili snovita baljezganja o nelogičnim maštanjima, možemo ih lako odbaciti kao besmislicu. No, one predstavljaju jezik moći kojemu se u Americi nije lako suprotstaviti, gdje toliko ljudi vjeruje da ih u onome što vide i u što vjeruju, a ponekad i čine, vodi izravno Bog. Za Johna Ashcrofta, državnog tužitelja, javljaju da počinje svaki radni dan u svom uredu kolektivnim molitvenim sastankom. Dobro, ljudi žele moliti, ustavom im je zajamčena potpuna vjerska sloboda. No, u Delayevu slučaju, reći ono što je on rekao protiv cijelog naroda, Palestinaca, da bi sačinjavali cijelu državu “terorista”, to jest, neprijatelja ljudske rase u sadašnjoj washingtonskoj definiciji te riječi, on je ozbiljno omeo njihov napredak prema samoodređenju i krenuo na neki način u nametanje daljnje kazne i patnje za njih, sve na vjerskoj osnovi. S kojim pravom?

Promislite o pukoj nehumanosti i imperijalističkoj aroganciji Delayeva položaja: s moćne visine deset tisuća milja udaljenosti, ljudi poput njega, koji o stvarnom životu arapskih Palestinaca znaju koliko i čovjek na Mjesecu, mogu zapravo odlučiti protiv palestinske države i odgoditi njezinu realizaciju te osigurati još godine opresije i patnje samo zato jer on misli da su svi teroristi i zato što mu njegov vlastiti kršćanski cionizam – gdje ni dokaz ni razum nemaju neku ulogu – tako nalaže. Zato, osim izraeliskog lobija ovdje, da ne spominjemo izraelisku vladu ondje, palestinski muškarci, žene i djeca moraju pretrpjeti još prepreka i blokada na svom putu do američkog kongresa. Samo tako.

Unaprjeđivanje demokracije

Ono što me zapanjilo u Delayevim komentarima nije bila samo njihova neodgovornost i njihovo lagano, ne-civilizirano (riječ koja se često veže uz rat protiv terorizma) odbacivanje tisuća ljudi koji mu nisu učinili *baš* ništa loše, nego i nerealnost, nerealnost iluzija koju njegove izjave dijele s toliko velikim dijelom službenog Washingtona što se tiče rasprava o (i politike prema) Bliskom istoku, Arapima i islamu. To je doseglo nove razine jačine, čak bezidejne, apstrakcije u razdoblju od događaja 11. rujna. Pretjerivanje, tehnika pronalaženja sve pretjeranijih izjava u opisivanju situacije, vlada javnim životom, počevši naravno sa samim Bushem, čije su metafizičke izjave o dobru i zlu, osovini zla, svjetlu svemogućeg i njegovim beskrajnim, usudjujem ih se nazvati, izljevimima o zlama terorizma što izazivaju mučninu, dovela jezik o ljudskoj povijesti i društva na nove, disfunkcionalne razine puke neutemeljene polemike. Sve je to ukrašeno važnim prodikama i deklaracijama ostatku svijeta da bude pragmatičan, da izbjegne ekstre-

zam, da bude civiliziran i racionalan, čak i dok američki kreatori politike s neograničenom izvršnom moći mogu donositi zakone o promjeni režima ovdje, invaziji ondje, “rekonstrukciji” zemlje na nekom trećem mjestu, sve unutar granica njihovih plišanah klimatiziranih washingtonskih ureda. Je li to način postavljanja standarda za civiliziranu raspravu i unaprjeđivanje demokratskih vrijednosti, uključujući ideju demokracije same?

Jedna od osnovnih tema svih orijentalističkih diskursa od sredine devetnaestog stoljeća jest da su arapski jezik i Arapi iscrpljeni i mentalitetom i jezikom od kojega nema koristi u stvarnosti. Mnogi su Arapi povjerovali tim rasističkim trabunjanjima, kao da čitavi nacionalni jezici poput arapskoga, kineskoga ili engleskog izravno predstavljaju misli onih koji ih koriste. Ta je predodžba dio istog ideološkog arsenala korištenog u devetnaestom stoljeću za opravdavanje kolonijalne opresije: “crnje” ne mogu govoriti pravilno, pa stoga, prema Thomasu Caryleu, moraju ostati robovi; “kineski” je jezik kompliciran i zato su, prema Ernestu Renanu, Kinez ili Kineskinja neiskreni i treba ih držati pod kontrolom, i tako dalje i tako dalje. Danas nitko ne shvaća ozbiljno takve ideje osim kada je riječ o Arapima, arapskom i arabistima.

U tekstu koji je napisao prije nekoliko godina, Francis Fukuyama, desničarski prvosvećenik i filozof koji je kratko vrijeme bio slavan zbog svoje, zdravom razumu protivne, ideje o “kraju povijesti”, ustvrdio je da je dobro da se State Department uspješno oslobodio arabista i predvoditelja za arapski jer su učenjem toga jezika također naučili i “iluzije” Arapa. Danas svaki seoski filozof u medijima, uključujući i obrazovane ljude poput Thomasa Friedmana, blebeće na isti način, dodajući u svojim znanstvenim opisima Arapa da je jedna od mnogih iluzija arapskog općeprihvaćen “mit” koji Arapi imaju o sebi kao o narodu. Prema takvim autoritetima kao što su Friedman i Fouad Ajami, Arapi su jednostavno labava skupina skitnica, plemena sa zastavama, koji se maskiraju kao kultura i kao narod. Možemo istaknuti da je to halucinantna orijentalistička iluzija, koja ima isti status kao i cionističko uvjerenje da je Palestina prazna, i da Palestinci nisu ondje a zasigurno se ne računaju kao narod. Jedva da je i potrebno govoriti protiv ispravnosti takvih pretpostavki jer je tako očito da proizlaze iz straha i neznanja.

No to nije sve. Arape su uvijek korili zbog njihove nesposobnosti da se suoče sa stvarnošću, zato što više vole retoriku od činjenica, zato što se valjaju u samosažaljenju i samouzvisivanju umjesto u trijeznim recitiranjima o istini. Nova je moda pozivati se na prošlogodišnji UNDP-izvještaj kao “objektivan” iskaz arapskog samooptuživanja. Nije važno što je taj izvještaj, kako sam već ista-

knuo, prazan i nedovoljno promišljen referat studenata društvenih znanosti, nastao da bi dokazao da Arapi mogu reći istinu o samima sebi, i prilično je ispod razine stoljeća tradicije arapskih kritičkih tekstova iz vremena Ibn Khalduna pa sve do danas. Sve se to ostavlja po strani, dok imperijalni kontekst autori UNDP-izvještaja veselo zanemaruju kako bi dokazali da je njihovo razmišljanje u skladu s američkim pragmatizmom.

Modna revija

Drugi stručnjaci često kažu da je, kao jezik, arapski neprecizan i da ne može izraziti išta s pravom točnošću. Prema mom mišljenju, takve primjedbe su toliko ideološki nevaljale da ih je nepotrebno pobiti. No, mislim da možemo shvatiti što potiče takva mišljenja razmatranjem poucnog kontrasta u jednom od najvećih uspjeha američkog pragmatizma i da to pokazuje kako se naši sadašnji vođe i autoriteti suočavaju sa stvarnošću trijeznim i realističnim pojmovima. Nadam se da će ironija onoga o čemu govorim uskoro biti očita. Primjer koji imam na umu je američki plan za Irak nakon rata. Zastrašujući iskaz toga možemo naći u izdanju *Financial Timesa* od 4. kolovoza u kojemu obavještavaju da Douglas Leith i Paul Wolfowitz, neizabrani dužnosnici koji su među najmoćnijim ratničkim raspoloženim neokonzervativcima u Bushevoj administraciji s iznimno bliskim vezama s izraeliskom strankom Likud, predvođeni skupinu stručnjaka u Pentagonu “koji su cijelo vrijeme smatrali da ovaj (rat i njegove posljedice) neće biti baš samo modna revija (izraz za nešto što je tako lako učiniti da će za to biti potreban minimalan trud), to je (čitava stvar) trebalo trajati od 60 do 90 dana, trebalo je to *prevrnuti i predati*... Chalabiju i Iračkom nacionalnom vijeću. Ministarstvo obrane zatim je moglo oprati ruke od cijele afere i otići brzo, lagano i žustro. I tada će nastati demokratski Irak koji je prihvatljiv našim željama i planovima ostavljen na svom bdijenju. I to bi trebalo biti sve o tome.”

Danas, naravno, znamo da je rat zaista vođen po tim postavkama, a Irak vojno okupiran na upravo tim potpuno nerealnim imperijalističkim pretpostavkama. Chalabijeva reputacija doušnika i bankara ipak nije najbolja. I danas nikoga ne treba podsjećati što se dogodio u Iraku od pada Sadama Huseina. Strašni propusti, od haranja i pljačkanja po knjižnicama i muzejima (što je apsolutna odgovornost američke vojske kao okupacijske sile), potpuni slom infrastrukture, neprijateljstvo Iračana – koji i nisu homogena jedinstvena skupina – prema anglo-američkim snagama, nesigurnost i nestašica i, iznad svega, izvanredna ljudska – naglašavam riječ “ljudska” – nesposobnost Garnera, Bremer i svih njihovih podanika i vojnika u odgovarajućem rješavanju problema poslije-

in memoriam

ratnog Iraka, sve to svjedoči o nekoj vrsti propalog prijetvornog pragmatizma i realizma američkog razmišljanja koje bi trebalo biti u oštroj suprotnosti s onim nižih pseudoljudi poput Arapa koji su puni iluzija i, osim toga, imaju loš jezik. Istina je zapravo da stvarnost ne nastaje ni po čijem individualnom naređenju (bez obzira koliko moćnom) niti nužno pristaje bolje nekim ljudima i mentalitetima nego drugim. Ljudska je svijest sačinjena od iskustava i tumačenja, i njome nikad ne može potpuno dominirati moć: one su također zajedničko područje ljudskih bića u povijesti. Strašne pogreške koje su načinili Wolfowitz i Leith svele su se na njihovu arogantnu zamjenu apstraktnog i u konačnici neupućenog jezika za mnogo složeniju i tvrdoglaviju stvarnost. Zastrašujući rezultati su još pred nama.

U ime progressa i civilizacije

Zato nemojmo i dalje prihvaćati ideološku demagogiju koja ostavlja jezik i stvarnosti isključivim vlasništvom američke moći ili takozvane zapadne perspektive. Srž stvari je naravno imperijalizam, ta (u konačnici banalna) samopretpostavljena misija da se svijet oslobodi zlih figura kao što je Sadam u ime pravde i napretka. Revizionistička opravdanja invazije na Irak i američkog rata protiv terorizma koji su postali jedan od najmanje dobrodošlih uvoza iz ranije propalog carstva, Britanije, ogrubjela su diskurs i iskrivila činjenice i povijest tečnošću koja uznemiruje, a koja proglašavaju iseljeni britanski novinari u Americi koji nemaju poštenja da izravno kažu: Da, superiorni smo, i zadržavamo pravo da održimo lekciju domaćim ljudima u bilo kojem dijelu svijeta gdje smatramo da su zli i nazadni. A zašto imamo pravo? Zato jer ti urođenici koje poznajemo iz vladavine svojim carstvom u pet stotina godina a danas želimo da nas Amerika naslijedi, nisu uspjeli: oni ne uspijevaju razumjeti našu superiornu civilizaciju, ovisni su o praznovjerju i fanatizmu, nepopravljivi su tirani koji zaslužuju kaznu i mi smo ti, pobogu, koji moramo obaviti posao, u ime progressa i civilizacije. Ako neki od tih prevrtljivih novinarskih akrobata (koji su služili tolikim gospodarima da više nemaju nikakvu moralnu težinu) mogu također uspjeti citirati Marxa i njemačke znanstvenike – unatoč svom proglašenom antimarksističkom uvjerenju i svom stupnju nepoznavanja bilo kojeg jezika ili obrazovanja koje nije englesko – u svoju korist tada se čine mnogo pametnijima. To je samo rasizam u temelju misli, bez obzira kako zamaskiran bio.

Problem je u stvari dublji i zanimljiviji nego što su polemizari i publicisti američke moći zamislili. Po cijelom svijetu ljudi doživljavaju nepravilne revolucije misli i rječnika u kojemu su američki neoliberalizam i “pragmatizam” napravljeni, s jedne strane, od američkih kreatora politike da bi predstavljali univerzalnu normu dok u stvari – kako smo vidjeli na primjeru Iraka koji sam naveo – postoje razne vrste propusta i dvostrukih standarda u upotrebi riječi kao što su “realizam”, “pragmatizam” i drugih izraza kao što su “sekularno” i “demokracija”, kojima je potrebno ponovno promišljanje i prevrednovanje. Stvarnost je previše složena i raznolika da bi sebe posudila pojednostavljenim formulama poput “rezultat će biti demokratski Irak koji je nama prihvatljiv”.

Jedan od najvećih propusta većine arapskih i zapadnih intelektualaca danas jest to da su oni prihvatili bez rasprave ili strogog promišljanja pojmova kao što su *sekularizam* i *demokracija*, kao da svi znaju što te riječi znače

Takvo razlaganje ne može proći test stvarnosti. Značenja se ne nameću iz jedne kulture drugoj ništa više nego što jezik i kultura sami po sebi posjeduju tajnu kako učiniti stvari djelotvorno.

Tko prolazi na testu demokracije

Kao Arapi, kako predlažem, i kao Amerikanci, predugo smo dopuštali nekoliko previše ponavljanih slogana o “nama” i “našem” načinu da bismo se bavili raspravom, argumentima i razmjenom. Jedan od najvećih propusta većine arapskih i zapadnih intelektualaca danas jest to da su oni prihvatili bez rasprave ili strogog promišljanja pojmova kao što su *sekularizam* i *demokracija*, kao da svi znaju što te riječi znače. Amerika danas ima najveću zatvorsku populaciju od svih zemalja na svijetu; ima i najveći broj pogubljenja od svih zemalja na svijetu. Da biste bili izabrani za američkog predsjednika ne morate osvojiti glasove većine nego morate potrošiti više od 200 milijuna dolara. Kako te pojave prolaze test “liberalne demokracije”?

Zato, umjesto da imamo uvjete rasprave organizirane bez skepticizma oko nekoliko površnih pojmova kao što su “demokracija” i “liberalizam” ili oko neproučenih predodžbi “terorizma”, “nazadnosti” i “ekstremizma”, morali bismo inzistirati na egzaktnijoj, zahtjevnijoj vrsti rasprave u kojoj su pojmovi definirani s brojnih stajališta i uvijek smješteni u konkretne povijesne okolnosti. Velika je opasnost u tome da američko “magično” razmišljanje a la Wolfowitz, Cheney i Bush bude tiho podmetnuto kao najviši standard za sve narode i jezike da ga slijede. Prema mom mišljenju, i ako je Irak dobar primjer, ne smijemo dopustiti da se to jednostavno pojavi bez uporne rasprave i ispitivačke analize i ne smijemo biti toliko zaplašeni da povjerujemo kako je moć Washingtona tako neodoljivo impresivna. I sve dok se pita Bliski istok, rasprava mora uključiti Arape i Muslimane i Izraelce i Židove kao ravnopravne sudionike. Pozivam sve da se pridruže i ne ostave područje vrijednosti, definicija i kultura neosporenima. Ona zasigurno nisu vlasništvo nekolicine washingtonskih dužnosnika nimalo više no što su odgovornost nekolicine bliskoistočnih vladara. Stvara se iznova zajedničko područje ljudskih aktivnosti i nikakva količina imperijalnih praznih priča ne može prikriti ili zaniijekati tu činjenicu. ▀

S engleskoga prevela Lovorka Kozole.
Tekst je objavljen u *Al-ahram Weekly Online*, 21.-27. kolovoza, br. 652.

Edward Said

Bliskoistočna kriza je trajno stanje

Mogu li Vas najprije upitati što mislite, o čemu je riječ kada govorimo o ratu protiv Iraka?

– Mislim da je riječ o moći, da je riječ o nekoj vrsti pogrešnog, tvrdoglavog religioznog pogleda na svijet, koji dolazi od Georgea Busha i njegove najbliže klike priistaša koji misle da Sadam predstavlja zlo a SAD dobro; i mislim da je riječ o mnogo drugih ne baš prihvatljivih aspekata rata vezanih uz svjetsku dominaciju, vezanih uz naftu, vezanih uz trajno iskušenje imperijalizma da preprave kartu, uspostave režime, ruše režime – zato kažem da je bit svega moć a zato što se SAD-u nitko ne suprotstavlja te zato jer ta država ima moć, misli da može činiti što hoće. Svi argumenti koji se službeno iznose su prema mom mišljenju lažni, puni su prijetvornosti i iznad svega su propaganda u kojoj su američki mediji – huškajući ljude na rat – odigrali najtragičniju ulogu u svojoj povijesti. Sadam nije prijetnja SAD-u i bez obzira koliko prezira vrijedan on i njegov režim bili, nema dokaza da može zaprijetiti bilo kome, najmanje svojim susjedima, da uopće ne spominjemo SAD, i zato su te druge, manje očite, okolnosti, ono što je u stvari važno.

Moralna zadaća SAD-a

Kakav je onda Vaš odgovor na moralni kontekst oslobođanja iračkog naroda od Sadama Huseina? Nije li on ipak brutalan diktator?

– Jest, apsolutno. No, prema mom mišljenju, Ariela Sharona također bi trebalo svrgnuti jer je učinio mnogo gore stvari palestinskom narodu – mogao bih navesti barem deset režima uključujući i burmanski, režima u Africi i Aziji i Latinskoj Americi, koji bi također trebali biti smijenjeni. Nije moralna zadaća SAD-a da mijenja režime po svijetu. Odbijam to kao Amerikanac. To mi se čini arogantnim, ekstremno moralističkim u lošem smislu te riječi, i postavlja pitanje zašto ne bi trebalo mijenjati naš režim, jer je utvrđeno, čini mi se ispravno, da je u određenom smislu George Bush ukrao posljednje izbore. On nije pravilno izabran predsjednik Sjedinjenih Američki Država. Zato smatram da takva logika ne vodi nikamo.

No, opisali ste režim Sadama Huseina kao odvratnog, bijedan. Rekli ste da je prijetnja svom vlastitu narodu.

– Nisam to rekao. Nisam rekao da je prijetnja svom vlastitu narodu. Mislim da je SAD prijetnja svom vlastitu narodu, mnogo više od Sadama. Bez obzira na to što je sve učinio, nije koristio oružje masovnog uništenja – sjetite se 6000 projektila za koje SAD najavljuje da će biti iskorišteni u Iraku. Sadam nije razorio infrastrukturu. Ne branim ga, jednostavno kažem da treba stvari smjestiti u širi kontekst; izgradio je infrastrukturu modernog Iraka, i bez obzira sviđalo vam se to ili ne – to je istina. On vodi režim koji vlada s pomoću straha i terorizma – to nije upitno. No, s druge strane, razaranja kojima su SAD i njegovi koalicijski partneri pogodili njegovu zemlju od Zaljevskog rata su bila strašna. Zato ne mislim da postoji ijedan drugi argument, osim pitanja tko nas je ovlastio za to? Postoje Ujedinjeni narodi koji imaju mnogo blaži pristup – da ne spominjemo glavne saveznike poput Rusije i Francuske.

Napisali ste da Sadam Husein i Irak krše brojna ljudska prava kao i niz rezolucija UN-a. S obzirom na to, nema li opravdanja za poduzimanje akcije protiv Iraka?

– Apsolutno. No nije riječ samo o tome. Ako pogledate kvalitativno i kvantitativno, Izrael očito krši 64 UN-ove rezolucije – 64. A mi krećemo u rat protiv čovjeka koji je prekršio 17 rezolucija. Očekivao bih da se počinje s vrha i zatim kreće prema dolje na opisu država, uključujući SAD koji je prekršio i povelju i rezolucije UN-a.

Moć i neznanje

Što mislite, kakvu je ulogu Izrael odigrao u poticanju rata?

– Golemu. Mnogi od Bushevih najbližih savjetnika, mislim na ljude poput Paula Wolfowitza, Richarda Perlea, Douglasa Feitha, Johna Boltona u State Departmentu i barem nekoćina drugih, bili su članovi komisije 1996. godine, koja je napisala izvještaj, izvještaj kampanje za Benjamina Netanyahua, kada je pokušao postati premijer Izraela na izborima 1996. Ono što je zagovarao na tim izborima

Four Corners

Donosimo intervju koji je Edward Said dao australskoj televiziji Four Corners 11. ožujka ove godine. Riječ je o jednom od posljednjih Saidovih intervjuja koji, bez obzira na što je vođen prije početka napada na Irak, vrlo dobro ocrtava i današnju poslijeratnu iračku krizu i uopće situaciju na Bliskom istoku

upravo je ono što je postalo politika SAD-a – povećati broj naselja na Zapadnoj obali i u Gazi, pripojiti teritorije, dokrajčiti mirovni proces, napasti Irak, razmišljati o napadanju Iraka – to je postalo politika SAD-a, zajednička s ekstremnom desnicom izraelske politike. Dominirati Bliskim istokom, poniziti i odgoditi na neodređeno vrijeme, možda zauvijek, rješavanje palestinskog problema, koji je danas bit borbe na Bliskom istoku.

Kakve će onda biti posljedice invazije na Irak za arapski svijet?

– Mislim da će posljedice biti vrlo složene. Toliko su isprepletene s toliko mnogo okolnosti da je doslovno nemoguće reći što će se na kraju dogoditi. Prije svega, ne znamo kakav će to rat biti. Ne znamo hoće li se iračka vojska boriti ili ne. Ne znamo kakvi su planovi za poslijeratno razdoblje, jer SAD će, očito, odnijeti vojnu pobjedu, tu nema spora, no nemamo pojma kako će se pojedini čimbenici u regiji ponašati – hoće li Šijiti na jugu

Iraka nešto učiniti, hoće li Kurdi nešto učiniti, hoće li Turci ući u zemlju. Toliko je okolnosti koje je nemoguće predvidjeti da jednostavno zbunjuju. Administracija poput ove, koja je tako slaba intelektualno, koja ne zna ništa o regiji osim onoga što je viđeno očima Izraelaca, koja nema iskustva, ne zna jezike, ne zna ništa o demografskoj strukturi. Prije nekoliko dana objavljeno je da predsjednik Bush nije znao i nije mogao shvatiti razlike između sunita i šijita. To je čovjek koji baca regiju koja je stara tisuće godina u rat kojemu se ne vidi kraj, bez ideje što učiniti nakon rata, bez plana, bez ičega. Dakle, što će se dogoditi? Mislim da možemo reći – mnogo toga.

U jednom od tekstova koji ste napisali kazali ste da će se teška situacija arapskog svijeta vjerojatno još pogoršati kada SAD započne napad na Irak.

– Da. Mislim da moramo najprije shvatiti da je svaki iole važan režim u arapskom svijetu nepopularan, a istovremeno je svaki od njih na

Edward Said i njegova sestra Rosy u palestinskoj narodnoj nošnji, Jeruzalem 1941.

Problem koji vapi za rješenjem, a koji je srž nestabilnosti na Bliskom istoku, jest problem Palestine. SAD je odlučno okrenuo leđa UN-u i podržava Izrael u ekspanziji, daljnjem naseljavanju, pomicanju razaranja palestinskog društva

razgovor

ovaj ili onaj način povezan sa SAD-om. Zato je, s jedne strane, protivan volji svoga naroda. Te režime njihov narod smatra saveznicima SAD-a, iako su navodno zastupnici svog naroda. Zato su oni u nemogućoj situaciji bez obzira što učinili. Ako budu protiv rata, izazvat će bijes SAD-a koji će zaprijetiti njihovoj vlastitoj sigurnosti. Ako pristanu uz SAD zaprijetit će im vlastiti narod. Narodni puč u mnogo je slučajeva vrlo vjerojatan, kao i promjene u vladama. I to je plan za ovaj rat. Wolfowitz nije krio svoj stav: ako, primjerice, jedna od posljedica rata bude pad Sadamove vlade, što ima loše u padu vlade Bashara al-Asada u Siriji itd., itd. A saudijska je vlada osuđena na odlazak na ovaj ili onaj način. Čeka nas trajni nered, no mnogo važnije od toga su nevjerovatne patnje golemih razmjera. To se uvijek gubi iz vida. Arapski svijet ne čine njegovi režimi. Arapski svijet nisu njegovi Mubarak i Sadam Husein – na ulicama su ljudi koji moraju prehraniti svoju obitelj, osigurati školovanje djece – to su ljudi koji će najviše stradati.

Gdje je demokracija moguća?

No, ako slušate Busha, on kaže da će irački narod najviše dobiti akcijom SAD-a protiv Iraka. Irački nacionalni kongres kaže kako vjeruje da će ljudi na ulicama dočekivati američke snage i oduševljeni svojim oslobođenjem. Mislite li da je to točno?

– To bi moglo biti točno kada prije toga ne bi bilo bombardiranja. No, nakon dvanaest godina sankcija, kojima je prethodilo strahovito bombardiranje 1991., a nakon toga sada slijedi ono što se čini da će biti nadmoćno američko bombardiranje, to je teško zamisliti. Barem ja ne mogu – možda vi možete – zamisliti da će ljudi izaći na ulice slaveći uništavanje njihove zemlje. Znate, to je jedan od razloga zašto Iračko nacionalno vijeće, kako ga nazivate, nema svoje birače u Iraku. Nitko ne misli da su oni nečiji predstavnici. Nisu važni nikomu. Svi znaju da su oni agenti CIA-e i zato nikad neće imati poziciju ikakva autoriteta bude li ikad demokratskog Iraka. Što se tiče SAD-a – tretirat će ga se kao i sve okupatore. Neki će ga dočekati s dobrodošlicom a drugi odbijati, a SAD će održavati zemlju u nemirima jer su okupatori.

Mislite li da je u Iraku demokracija moguća?

– Mislim da je moguća bilo gdje. Mislim da je demokracija u Iraku moguća, ali u konačnici ne mislim da je može donijeti američka vojska. Čini mi se da se može dogoditi da Iranci, kojima je očito zaista dosta ovog groznog režima koji njima vlada, uzmu stvari

Mislim da u arapskom svijetu postoji napredak, koji nije otkrila većina zapadnih medija, u približavanju demokraciji na svim razinama

u svoje ruke. No koliko će oni biti slobodni? Hoće li moći postaviti, primjerice, vladu koja je vrlo antiamerička, vrlo samostalna, voljna provoditi politiku nesvrstavanja, arapsku politiku, islamsku politiku? Ne znamo. No, mislim u stvari da u arapskom svijetu postoji napredak, koji nije otkrila većina zapadnih medija, u približavanju demokraciji na svim razinama, i demokracija se ne može mjeriti samo time imaju li izbore ili ne. Sadam ima izbore. Dobiva 100 posto glasova, no nitko to ne smatra demokracijom. Osim izbora postoje i druge procedure demokracije i u tom smislu – da, naravno.

Važni i nevažni životi

Što mislite, koji je razlog šutnje arapskih vođa o stavu SAD-a prema Iraku?

– Pa, to je kombinacija straha koji slabiji osjeća od jačeg partnera ili straha od neprijateljstva SAD-a te shvaćanje da bez Amerike ne bi uopće bili tamo gdje jesu. Što bi saudijska ili kuvajtska vlada danas učinile da nema SAD-a? Te su oligarhije vrlo nepopularne među stanovništvom. Isto se odnosi i na egipatski ili jordanski režim itd., itd., pa zato mislim da je to kombinacija nepovjerenja i straha i neke vrste ogorčenja.

Kakva će, dakle, biti priroda odnosa SAD-a i arapskog svijeta nakon rata u Iraku?

– Ne mogu zamisliti da će se odnositi poboljšati, jer SAD već ima vrlo loše odnose s arapskim svijetom zbog bezuvjetne podrške Izraelu a kako se čini da je ona sve veća, mislim da će ogorčenje prema Americi zbog toga što je učinila Iraku biti vrlo masovno. Naravno, pod pretpostavkom da se rat odvija onako kako kažu. Ne znam, no mislim da odnosi neće biti bolji – uglavnom zato

Ožujak 1951.

što SAD i vladajuća elita te zemlje gledaju arapski svijet izraelskim očima a za nas je Izrael mala zemlja bez kredibiliteta i prihvaćenosti koje imaju i trebaju regije poput naše pa zato mislim da je tu riječ o sukobu stajališta, koji neće nestati, nego će se produbljivati.

Proizlazi li, dakle, Vaša kritika američkog stajališta prema Iraku iz činjenice da je Busheva administracija sada odlučila da neće objaviti plan mirovnog dogovora između Izraela i Palestine, nego da će čekati dok kriza s Irakom ne bude završena?

– Ali, to govore čitavo vrijeme, odnosno otkad je Bush na vlasti. Sjetite se prošlog lipnja, lipnja 2002., kada je održao govor u kojemu je Sharona nazvao čovjekom mira nakon što su Sharonove snage razorile i doslovno porušile Zapadnu obalu i Gazu. Čak i sada dok razgovaramo deseci ljudi smrtno stradavaju u invaziji Izraelaca; stotine, tisuće drveća iščupano je iz korijenja, porušene su kuće, itd., a on nastavlja izjavljivati "Sve je to mirovni plan". Zato ne mislim da je to nešto novo. Mislim da Bush kao kršćanski fundamentalist vjeruje da je Palestina zemlja Židova i da Židovi na nju imaju pravo. A Palestinci su stranci i nomadi i zato nisu važni.

Pa, ipak, prošlog je prosinca bilo govora o objavljivanju toga plana, nije li?

– Plan ne postoji. Nema faza. Naime, ako namjeravate imati plan, najmanje što možete učiniti jest zatražiti da se provedu rezolucije UN-a, no bit svih mirovnih planova za Bliski istok u posljednjih trideset godina bila je "zemlja za mir". Povucite se sa zemlje koju ste okupirali, Izraelci se moraju povući, i u tom slučaju dobivaju mir. To je na stolu posljednjih 35 godina. Ova administracija nije se o tome izjasnila.

Bush i Sharon – fundamentalisti

Dužnosnici Busheve administracije kažu da nema smisla sada objaviti plan zbog napetosti izazvanih ratom, kojoj u Izraelu pridonosi strah da će biti napadnuti tijekom rata te s obzirom na činjenicu da taj dokument nalaže uklanjanje Arafata? Kažu i da bi to moglo upropastiti sav napredak postignut proglašenjem predsjednika vlade. Jesu li to valjani argumenti? Je li to točno?

– Ne, to je prava besmislica; sve su to besmislice. Glavni razlog što ne objavljuju plan jest – ako je to ono što kažu, a ne vjerujem nijednu riječ, no ako je to tako onda je sasvim jasno da je glavni razlog neobjavljivanja plana – želja da ne izazovu bijes konzervativnih ili ekstremnih židovskih glasača u ovoj zemlji. To nema nikakve veze s Bliskim istokom. U međuvremenu, znate da je predsjednik javno kritizirao Arafata i tražio njegovo uklanjanje bez obzira na plan. Dakle, sve su to prave besmislice. U stvari je riječ o tome da se Izraelu daju odriježene ruke da radi što hoće, a to ukazuje koliko je čvrsto administracija povezana s izraelskom vladom Ariela Sharona, ekstremno desnom vladom koja radi izravno protiv većine stanovništva Izraela – isto kao što je ovaj rat vrlo nepopularan – potpuno protiv volje stanovništva. No ona se zanemaruje zbog posebnih interesa na potpuno nedemokratski način i uz još gore represije, još više nesreće i patnje za narod, a zbog vizije ljudi koji su fundamentalisti – Sharon je fundamentalist, Bush je fundamentalist – i oni će doživjeti buran pljesak na svim stranama zbog propasti demokracije. Govore o demokraciji, iako je demokracija propala kada dopustite puč u američkoj vladi koji će nas odvesti u rat koji će biti poguban. Imamo uništenu

ekonomiju, imamo niz političkih i socijalnih problema u zemlji, a sada šaljemo 250.000 muškaraca i žena u Zaljev da se bore u ratu čiji je cilj promijeniti vladu da bi se promijenila zemljopisna karta, čiji je cilj donijeti demokraciju. Zašto ne donesemo demokraciju ovoj zemlji?

Dakle, mislite da nema nikakvih mogućih pozitivnih ishoda za situaciju?

– Uopće ne. Mislim da je to katastrofa od početka do kraja.

Antiameričko stoljeće

Hoće li pobjeda nad Irakom, osobito ako bude brza, osigurati veći utjecaj SAD-a u pokušajima da donese mir Bliskom istoku?

– SAD je uvučen u Bliski istok posljednjih stotinu godina, no nije donio mir. Donio je više sukoba jer nije pravedno koristio svoju moć. Problem koji vapi za rješavanjem a koji je srž nestabilnosti na Bliskom istoku, jest problem Palestine. SAD je odlučno okrenuo leđa UN-u, njegovim glasovima u Vijeću sigurnosti i Generalnoj skupštini, i podržava Izrael u ekspanziji, daljnjem naseljavanju, pomicanju razaranja palestinskog društva i dok to ne prestane – a to traje mnogo, mnogo godina, unatoč svim argumentima koji ističu suprotno – SAD nastavlja putem sukoba i nepravde, i ne vidim razloga zašto bi, zbog rata, promijenio tu politiku.

Drugi američki diplomat koji je dao ostavku zbog stava SAD-a prema Iraku rekao je da misli kako će stav koji je zauzeo SAD biti početak antiameričkog stoljeća. Je li to moguće?

– Pa, već smo u njemu. U antiameričkom stoljeću. Čitav svijet... Mnogo putujem. Nisam bio nigdje na posljednja tri kontinenta u zadnjih šest mjeseci gdje nije prisutna vrlo snažna doza antiamerikanizma, zapravo uglavnom usredotočena na prekršaje iznimno jednostrane arogancije ove vlade. Mislim da posvuda ima naklonosti prema SAD-u, no, tu je i osjećaj ogorčenja i bijesa – bijesa zbog toga što se zemlja ponaša na tako neodgovoran način, gurajući nos u poslove ostatka svijeta, ukidajući protokole, poručujući UN-u da se makne i izjavljujući "Učinit ćemo ono što je dobro za nas". A to čak i nije dobro za nas. Dobro je za malu skupinu ljudi u ovoj zemlji. Mislim da je to način na koji se potiče antiamerikanizam, a bojim se da će se on produbljivati. ■

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

* Razgovor je objavljen na ABC Online, www.abc.net.au prema tonskom zapisu razgovora koji je snimila australska televizija Four Corners

Autentičnost ili vladavina prošlosti

Edward Said

Ulomke teksta Edwarda Saida iz njegove najnovije knjige *Parallels and Paradoxes: Explorations in Music and Society* (New York: Pantheon Books, 2002.), nastale u suradnji i dijalogu s Danielom Barenboimom, objavljujemo kao tekst, glas autora koji nas čuva od rastanka

(...)
Govoreći o autentičnosti, želio bih da više razmišljamo o namjeri teksta, zbog toga što mi se čini da se, premda postoji neka vrsta inertnosti i beživotnosti onoga što je na papiru, ipak u procesu interpretacije – a o njemu govorim i iz pozicije interpretatora i kao netko čija djela i sama podliježu tuđim interpretacijama – moramo za nešto držati, svejedno zovemo li to originalni tekst ili na neki drugi način u skladu s trenutnim konvencijama tumačenja. Ali tekst je ipak nešto čemu se vraćamo. Naravno da to nikad nije interpretacijama neopterećeni materijal kakva je, ako govorimo o glazbi, skladao kompozitor. Na to se ne možemo vratiti. Ali htio bih da se vratimo ideji nekog teksta. Na nama je da govorimo o tekstu i da ga uspostavljamo. To nam je svima potrebno.

Briga za tekst

Ipak, posao koji obavljaju urednici, oni koji prikupljaju i održavaju rukopise ili notne knjige, oni koji ih obnavljaju za interpretatora i čitatelja, da bismo im se mi mogli vraćati, njihov mi se posao čini najvažnijim. Najpotrebnijim. Potrebni su nam detalji koje, recimo, uz partituru Mozarta osigurava Alan Tyson, muzikolog, čovjek koji proučava tragove vlage na rubovima stranice i po njima zna kojem periodu pripada određeno Mozartovo djelo. Bez te brige za tekst, za partituru, nema ničega. Naravno da datiranje djela ne određuje i način na koji ćemo ga čitati ili svirati, ali ipak sam se sklon duboko pokloniti ljudima koji se brinu za materijalno očuvanje tekstova. Sljedeće je pitanje što je nama ostalima činiti s tekstovima. Mislim da na to pitanje postoje dva moguća odgovora. Prvi glasi otprilike ovako: "Sve je već u samome tekstu, jedino što trebam učiniti jest da ga jednostavno i vjerno reproduciram". To je, naravno, totalna glupost, jer nešto kao *vjerna reprodukcija* teksta uopće ne postoji. Ona bi značila da gledanjem u osamnaestostoljetni tekst postajete osamnaestostoljetna osoba, što nije moguće.

Otpor samovolji intepretatora

Kada kompozitor ili pisac dovrši djelo, samim time kada se odvoji od njega, djelo postaje zaseban objekt, bez zaštite za koju njegov autor misli da mu valja pružiti. No ono što želim reći, ono što sigurno osjećamo kao interpretatori, čitatelji ili izvođači nekog djela, tiče se toga da tekst nije bespomoćan objekt s kojim možemo postupiti kako nam god padne na pamet. Tekst pruža otpore nametanju interpretatorove volje. U partituri teško možete preskočiti upute kao što su *forte*, *piano* itd. Zbog toga tekst nije potpuno otvoren svim mogućim interpretacijama i samovolji svojih čitatelja ili izvođača. Hoću reći kako razumijem da bi netko mogao napraviti travestiju *Kralja Leara* u komediju, ali to više ne bi bio *Kralj Lear*. Mogu zamisliti i *Othella* kao farsu, ali to jednostavno ne funkcionira kao tumačenje postojećeg djela. Ne kažem da je tumačenje nekog djela jednostavno, ne kažem da ono ne prolazi kroz mnoga iskrivljena ogle-

dala i mnogo, mnogo intuicije, ali čini mi se da ono u prvom redu zahtijeva veliku količinu obrazovanog nagađanja izraženog stilom, disciplinom reprodukcije zvuka ili reprodukcije riječi, na način koji im pribavlja jednu posve novu pozornost. Interpretacija i izvedba postaju dosadne kada tumač ili performer jednostavno ponavlja ono što su drugi prije njega već učinili. Smisao je u tome da pronademo novi impuls i novi oblik. Isto mi se tako čini važnim da ulogu tumača ne shvatimo samo u kontekstu vremena originalnog pjesnika ili kompozitora, nego također i u kontekstu izvođača i tumača koji su nam suvremenici. Svi smo mi, naime, ograničeni određenim konvencijama koje nam onemogućavaju udaljavanje od uspostavljenih normi tumačenja; normi koje su određene i društveno i intelektualno.

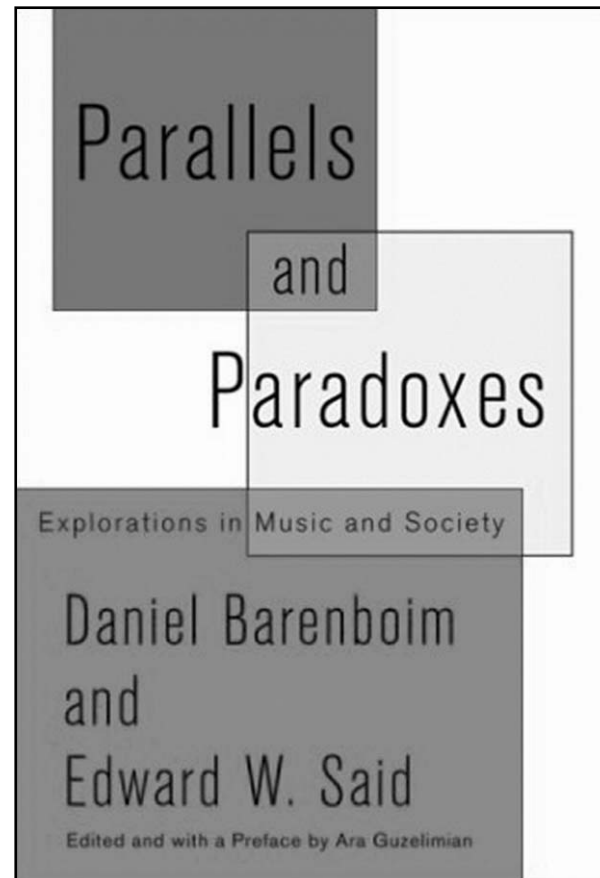
Tekst, povijest odlučivanja

Čini mi se da je stalno u tijeku suigra između individualnosti čitatelja, izvođača i performerera s jedne strane, te, s druge strane, čitave povijesti odlučivanja, uspostavljanja intepretativnih konsenzusa, transmisije teksta kroz povijest, bez obzira radilo se o djelu koje je nastalo prije pet minuta ili prije dvije stotine godina – u oba slučaja povijesna perspektiva čini djelo razumljivim. Proces interpretacije dinamičan je i zato što zahtijeva racionalno proučavanje djela, a ne samo emocionalnu reakciju na djelo. Time ne želim reći da su emocionalne reakcije nevažne, jer sam sasvim siguran da nećete moći interpretirati nešto što mrzite na isti način na koji biste interpretirali nešto što volite ili bar smatrate važnim. Ono što stalno pokušavam artikulirati tiče se toga da je odnos s tekstem uvijek dužan biti vrlo discipliniran, jer nas tekst obvezuje.

(...)
Vratimo se još malo na autentičnost. Mislim da ona nastaje kada uspostavimo odnos međusobnog uvažavanja između sadašnjeg i prošlog vremena. Kad kažemo da je nešto autentično, onda dakako automatski tvrdimo da je istinito. U kršćanstvu, vjernici svuda tragaju za komadićima originalnog križa. On mora biti pronađen *u sadašnjosti*. Prošlost je manje važna, ali važna je utoliko što je sadašnjica konstruirana i oblikuje prema vlastitim potrebama. Neke druge povijesti, osim ove ispričane iz današnje perspektive, nikad i nemamo na raspolaganju. Ili, recimo, pogledajte potrebu performerera u posljednjih tridesetak godina za "autentičnom" izvedbom osamnaestostoljetnih glazbenika. Riječ je o reakciji odbijanja zvuka velikih orkestara i puristima koji žele reći da je *Bach sigurno zvučao ovako, a ne onako kako ga je dirigirao Furtwängler s Berlinskom filharmonijom*. Dakle, riječ je o bitci za premoć koja se vodi u sadašnjosti, ali za konstruiranje prošlosti. (...) Autentičnost je, nadalje, najdublje povezana s time tko ima pravo biti upućen u povijest, tko ima pravo biti u nju uključen, tko ima prava o njoj se obrazovati. U tome ima nečeg elitističkog, snobovskog. (...)

Zajednički diskurz

Danas sve više nestaje ideja o glazbi kao zajedničkom, svima dostupnom diskurzu, nečemu u što je upućen praktički svaki iole obrazovaniji čovjek. Umjetnost postaje jedna od specijalizacija kojom se bave gotovo isključivo profesionalci. Ljudi znaju sve više o sve manje stvari. Možda je to korisno za samu znanost, ali ja u tome vidim osobitu ideologijsku indoktrinaciju, prema kojoj se umjetnost više ne treba nikoga ticati, ona više nije ničija odgovornost, netko će se drugi njome baviti umjesto nas. (...) Ethos cjelovitog obrazovanja, obrazovanja koje bi neurobiologu omogućavalo učenje književnosti ili glazbe, jednostavno ne postoji. Zbog toga ljudi znaju sve manje i manje, a kao osoba koja četrdeset godina predaje književnost, mogu to reći s popriličnom sigurnošću. Mislim da nam je itekako potreban zajednički di-

Čini mi se da je glavna humanistička misija našeg vremena, svejedno radilo se o glazbi, književnosti ili bilo kojoj vrsti znanosti ili umjetnosti, vezana za očuvanje razlike na način da se ne prepuštamo želji da bilo koja od razlika dominira nad ostalima

skurz. Beethoven, *Alle Menschen werden Brüder*. To je čista suprotnost ksenofobiji. Govoreći o ksenofobiji, pogledajte samo današnju Njemačku sa svim njezinim imigrantima, ili Austriju, u kojoj se pojavljuje Haider. Haider je moguć upravo zato što u tim sredinama vlada ksenofobija, trijumf izolacije, ideja da treba sačuvati "čistoću" nacije. Ista stvar postoji i u Americi: pokušaj da se Amerika "homogenizira" na način da se iz nje isključe ili u nju apsorbiraju svi Meksikanci i svi Afrikanci. Ne postoji zdrava razmjena između nas i Drugih. Drugi se stalno prikazuje kao *opasan*. Zato ga treba homogenizirati ili ostracirati, što su dvije podjednako ekstremne reakcije koje ne uključuju posredovanje među kulturama. I tako opet dolazimo do problema prošlosti, do situacije kada se ljudi imaju potrebu vratiti njemačkoj prošlosti, židovskoj prošlosti, arapskoj prošlosti, američkoj prošlosti. Žele pronaći prošlost koja nije ničime kontaminirana, pa makar ona bila i potpuno izmišljena, nehistorijska, odnosno makar se ona gotovo ni na koji način na može razlikovati od sadašnjice. (...) Naravno da možemo reći kako postoji egipatski ili njemački ili židovski identitet, ali on ni po čemu nije čist. Naprotiv, sastavljen je od vrlo raznorodnih elemenata. (...) Zbog toga mi se čini da je glavna humanistička misija našeg vremena, svejedno radilo se o glazbi, književnosti ili bilo kojoj vrsti znanosti ili umjetnosti, vezana za očuvanje razlike na način da se ne prepuštamo želji da bilo koja od razlika dominira nad ostalima. To je neopisivo teško postići. Jer to je cilj koji ide protiv svih postojećih socijalnih trendova. ■

Odabrala i prevela: Nataša Govedić

razgovor

Vesna Mihoković Puhovski

Obrazovanje za građane

Počnimo od uspjeha koji je, zapravo, i povod razgovoru. Prvi put u službeni sistem hrvatskog obrazovanja ulazi jedan Forumov projekt obrazovanja za demokraciju. O čemu je točno riječ?

– Riječ je o programu *Pravo u svakodnevici* koji je Forum za slobodu odgoja prvi put predstavio još 1999. na Međunarodnom debatnom kampu, a koji će od ove godine biti dijelom nastavnog programa Prve riječke hrvatske gimnazije. Programu *Pravo u svakodnevici* kao programu dodatne edukacije nastavnika do sada je prisustvovalo više od 200 nastavnika, među njima bila je i profesorica Davorka Tepster, kojoj se program toliko svidio da je izradila odličan izvedbeni program, predložila ga svom Nastavničkom vijeću nakon čijeg je prihvaćanja stiglo i odobrenje Zavoda za unaprjeđenje školstva. Time prvi put obrazovanje i odgoj za ljudska prava – kao nezaobilazan dio odgovorne i moralne sposobnosti modernog čovjeka – ulazi u hrvatski školski sistem kao izborni predmet. Riječ je uistinu o velikom uspjehu jer, kako nam je pokazala konferencija *Obrazovanje za demokraciju i mir u zemljama nastalim na području bivše Jugoslavije kroz nastavu povijesti, zemljopisa književnosti i građanskil/državlanski odgoj* održana proljetos u Zagrebu, Hrvatska je bila jedina tranzicijska zemlja koja u sustavu obrazovanja nije imala inkorporirano obrazovanje za demokraciju.

Trebate li razumjeti – zapamtiti ćete

S obzirom na to da se dodatnom edukacijom nastavnika, a time i uvođenjem novih obrazovnih programa bavite već godinama, recite nam kolika je zainteresiranost nastavnika za usvajanjem novih znanja, novih alternativnih metoda poučavanja i o kojim je sve programima riječ?

– Srećom, entuzijasta i osoba koji vole svoju profesiju uvijek ima i možemo reći da postoji redovni, očekivani rast broja nastavnika koje zanima razvoj sistema obrazovanja. Osim, dakle, *Prava u svakodnevici* kojim se nastoji osvijestiti značaj i protektivna moć prava i zakona u svakodnevnom životu građanina a kako bi se izbjegla apatija građana koja pothranjuje političku samovolju i, dakako, obrnuto, naš sigurno najrasprostranjeniji i najuspješniji program je *Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje*. Pokrenuli su ga 1997. Open Society Institute New York i International Reading

Association i danas se provodi u trideset zemalja. Osnovna mu je ideja da demokratska praksa u školama igra važnu ulogu u tranziciji prema otvorenim društvima. Poučava nastavnike metodama koje učenicima pomažu misliti, preuzimati odgovornost za vlastito učenje, aktivno slušanje, logično razumijevanje. Ili možda je najjasnije upotrijebiti svojevrсни moto projekta – *Trebate li zapamtiti – zaboravit ćete/Trebate li razumjeti – zapamtiti ćete*. Do danas je program prošlo oko 1500 odgajatelja, učitelja i nastavnika iz cijele Hrvatske. Treći program *Edukacijom do zdravlja* provodio se od 1992. do 1997., no prije dvije godine smo ga obnovili jer su analize pokazale da potrebe za takvom vrstom programa ima i nadalje. Taj se program temelji na višedimenzionalnoj filozofiji zdravlja, izvedenoj iz modela Richarda Ebersta koji čovjekovo zdravlje prikazuje kao šest međusobno povezanih krugova koji utječu jedni na druge – fizičko, emocionalno, mentalno, socijalno, osobno i duhovno zdravlje.

Kakve su povratne informacije? Kakva je implementacija novih znanja i metoda u svakodnevnoj školskoj praksi?

– Nakon svakog našeg seminara provodimo anonimnu evaluaciju, a nastavnici nas i redovno izvještavaju o provedbi programa unutar njihove nastavničke prakse. Implementacija projekta *Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje* se najlakše probija jer njegoa aplikacija ne zavisi o predmetu, niti o obrazovnoj razini na kojoj se poučava, neke temeljne postavke projekta već su ušle i u znanstvene radove. *Pravo u svakodnevici* nekako lakše prolazi kao slobodna aktivnost ili nadopuna na satovima razrednika, neki su adaptirali program čak za potrebe uzrasta djece u vrtićima. Svaki polaznik naših seminara ispunjava anketu kojom zajedno procjenjujemo demokratsko ozračje u školi iz koje dolaze, a sljedeću takvu radimo nakon, na primjer, godinu dana provođenja programa što nam daje izvrsne komparativne podatke.

Za samostalno intelektualno djelovanje

Iz svega dosad rečenog program Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje su očito široko prihvatili i nastavnici i učenici. Kako objašnjavate taj uspjeh?

Nataša Petrinjak

Direktorica Forum za slobodu odgoja govori o programima obrazovanju za demokraciju, razvoja kritičkog mišljenja i otvorenim školama

Pravo u svakodnevici, jedan od programa obrazovanja za demokraciju Forum za slobodu odgoja, prvi će se put naći u redovitom nastavnom programu

foto: Jonke Sham

– Filozofija tog projekta govori da se kvalitetno poučavanje odvija kroz tri faze – faze evokacije, postojećeg znanja kod učenika, zatim slijedi faza razumijevanja značenja i treća je faza refleksije naučenog. Projekt nudi više od 90 tehnika poučavanja koje se kroz te tri faze mogu koristiti. Rezultati koji se postižu, najjednostavnije rečeno, jesu osposobljavanje učenika za cjeloživotno učenje i uspješno rješavanje problema. Dakle, ne memoriranje faktografije nego intelektualne vještine koje učenicima omogućavaju samostalno intelektualno djelovanje.

Provedba projekata usmjerava vas i na suradnju s drugim institucijama, poput Hrvatskog pravnog centra.

– Da, i vrlo smo zadovoljni tom suradnjom. *Pravo u svakodnevici* ima četiri segmenta – *demokracija za sve, ljudska prava za sve, medijacija i simulacija suđenja* – i pomoć stručnjaka iz Hrvatskog pravnog centra bila nam je dragocjena. Ono najvažnije je da se prvo zainteresiranim nastavnicima a potom učenicima objasni da su pravo, zakoni, instituti pravne države u službi njihove zaštite, a ne kazna. Naravno, i tu se koriste interaktivne metode poučavanja u kojima nastavnik gubi atribut centralne figure, jedinog izvor spoznaje. Svjedoci smo da upravo taj program pokreće raspravu o vrlo kontroverznim temama gdje se učenicima dopušta da samostalno dolaze do istine. Ne nameće im se jedna, proklamirana istina, i zanimljivo je pratiti koliko se kroz argumentiranu raspravu mijenjaju i sami nastavnici.

U preambuli opisa rada Forum za slobodu odgoja ističete da svojim radom želite podići razinu svijesti o obrazovanju u Hrvatskoj. Kakva nam je javna svijest kada je o obrazovanju riječ?

– Nema jednostavnog odgovora, zavisi s kime razgovarate. Postoje različiti roditelji koji različito razmišljaju o obrazovanju svoje djece, postoje različiti učitelji i nastavnici, a i stručnjaci koji se znanstveno bave obrazovanjem. Neki su vrlo zainteresirani za svaki detalj, neki puštaju da se sve događa po nekoj inerciji sistema.

Ako krenemo od najviših državnih institucija, usprkos svim poteškoćama i skandalima, u posljednje tri godine napravljeno je dosta, vidljivi su pomaci na bolje. No, u području obrazovanja treba još toliko mnogo napraviti da smo vrlo daleko od zadovoljavajućeg stanja i o tome Forum nastoji voditi relevantne rasprave na tibinama

Otvorene škole

Programi poput vaših vrlo su dobar primjer i za širenje ideje o cjeloživotnom učenju koje se kod nas tako teško probija. Pritom su najveći dio posla odradile nevladine organizacije. Postoji li kakve naznake da dio "tereta", kako dodatne edukacije tako i provedbe programa, preuzmu na sebe najviše državne institucije?

– Da, nastavnici su se pokazali iznimno otvorenima za dodatno stručno usavršavanje. Oni doista u to ulažu svoje slobodno vrijeme, nerijetko i vlastita financijska sredstva. Interes Zavoda za unaprjeđenje obrazovanja za ono što radimo mi kao i niz drugih nevladinih organizacija s područja obrazovanja je izuzetno velik i podržavaju nas, od nedavno se nastavnicima pohađanje takvih seminara priznaje kao stručno usavršavanje i mogli bismo reći da su ti odnosi nevladina scena – država doživjeli kvalitativni pomak.

U tijeku su natječaji za programe o kojima smo razgovarali i vi počinjete s novom školskom godinom. Kakva je situacija s jednom vašom posebnosti – Otvorenom školom?

– To zavisi od potreba i volje članova lokalnih zajednica. Otvorene škole su mogućnost za lokalnu zajednicu da se aktivno uključi u identifikaciju i povezivanje potreba svojih članova i pomogne im u poboljšanju kvalitete njihova života, a time i cijele zajednice. Praktična znanja i vještine postali su nezaobilazan dio na putu prema uspjehu svakog pojedinca. Razvoj kompjutorske tehnologije nam o tome najbolje svjedoči, ali je daleko od toga da je jedini. Osnovna intencija Otvorene škole je aktivno uključiti lokalno stanovništvo u različite aktivnosti, ali prema zajednički identificiranim potrebama. U tom projektu vrlo je važno uspostaviti i suradnju s lokalnim zavodima za zapošljavanje na čemu radimo. Vjerujemo da će dobri primjeri pet takvih škola – u Hvaru, Brodarici, Splitu, Bjelovaru i Iloku – biti dobar poticaj drugima. ▀

Sloboda izražavanja

Rastko Močnik

Da je u okviru sustava privatnog vlasništva *nemoguće* *uvažiti slobodu izražavanja*, dokazuju i događanja u vezi s najznačajnijim masovnim medijem koji je još ostao u "javnom", tj. državnom vlasništvu – naime, događanja na "javnoj" televiziji

Pravna sloboda izražavanja, a "sloboda" teško da može biti nešto drugo negoli pravna institucija i pravni koncept, jest *negativna*: uistinu znači kako pravni sistem osigurava da pri izražavanju nema smetnji. Postoje li pak za izražavanje i *moćnosti*, može biti stvar pravnog sustava samo u nekim pravnim sustavima – naime u onima koji su utemeljeni na uklanjanju privatnog vlasništva nad "materijalnim uvjetima života", uključivo s materijalnim uvjetima za ostvarenje ljudskih prava i sloboda. Ali i u tim sustavima se pitanje o mogućnostima za slobodu različito postavlja – svakako s obzirom na sustav vlasništva, koje je, nakon uklanjanja privatnog vlasništva, povijesno moglo biti državno ili "društveno".

Socijalistički ustavi

U sustavu državnog vlasništva je, uzimimo, staljinistički ustav Sovjetskog Saveza iz 1937. *pravno* osiguravao *moćnost* za slobodno izražavanje. On je sadržavao odredbu da država državljanima osigurava materijalna sredstva koja im omogućavaju ostvarivanje slobode izražavanja. Odredba nije neposredno u vezi sa samom slobodom izražavanja, nego proizlazi iz etatičkog uklanjanja privatnog vlasništva: s podržavljenjem sredstava za rad i materijalnih uvjeta života uopće, država postaje instanca u koju su *otuđeni* materijalni uvjeti za mogućnost

raznih sloboda, uključivo sa slobodom izražavanja. Država onda mora te uvjete vratiti državljkankama i državljanima: naravno, time država ne prestaje biti "instanca otuđenja", što je neposredno očito već iz toga da se odmah postavlja pitanje *pod kojim uvjetima* država državljkankama i državljanima "vraća" materijalne uvjete za njihovu slobodu, pa otuda i samu tu slobodu.

Nestaljinistički jugoslavenski socijalistički ustavi su u okviru sustava "društvenog" vlasništva to pitanje riješili tako da su ga *obrnuli*: uredili su ga kao *obavezu* koja je upravljače materijalnim uvjetima "prava i sloboda" obavezivala da te materijalne uvjete, koji su bili u "društvenom vlasništvu", neprestano *vraćaju* državljkankama i državljanima. Kod toga je moguće konstatirati razvoj i napredak. Ustav SFRJ iz 1963. je u članku 40. najprije deklarirao "slobodu govora i javnog nastupanja", a u nastavku je *obavezivao* "tisak, radio i televiziju" da "objavljuju mišljenja i informacije organa, organizacija i *općinstva*, koje su od *značenja za obavješćavanje javnosti*."

Mediji u socijalizmu

Materijalni uvjeti života bili su otuđeni u "društvo", kojega je zastupnik bila država. Nekakav "ovlašteni" upravitelj na području "izražavanja" bili su pak mediji. A to znači posebna frakcija birokracije, koja je djelovala na području "javnog komuniciranja".

Ovlaštenje koje je imala ta birokratska frakcija zapravo je dolazilo iz "civilnog društva", preko mehanizama Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN). Socijalistički savez je pak bio nekakav paušalni ovlaštenik države – barem za područje javnih usluga, gdje je davao "ovlaštenja" za upravljanje ustanovama. Problem sa SSRN-om je bio u tome što nije imao mandat civilnog društva i što ga je onda i za civilno društvo ovlasila samo država. Uostalom, točno istu uzurpaciju sada čini država parlamentarne demokracije, kada, primjerice, odlučuje koji će organi zainteresirane javnosti delegirati članove u savjet nacionalnog radija i televizije.

Zato je bilo logično da se ta "otuđena društvenost" "vraća" državljkankama i državljanima samo u onoj dimenziji koja je istinski "društvena", a to znači koja je "značajna za javnost". U ustavu iz 1963. ta je "otuđena i potom vraćena društvenost" još dodatno ograničena – naime, samo na ona "mišljenja i informacije" koja su značajna za "*obavješćavanje* javnosti". U ustavu SFRJ iz 1974. to je ograničenje otpalo: članak 168. obavezivao je "tisak, radio i televiziju" da objavljuju "mišljenja i informacije... od značaja za javnost".

Ustav Socijalističke republike Slovenije iz 1974. odredio je u članku 209. upravo tako: "Tisak, radio i televizija i druga sredstva javnog obavješćavanja i komuniciranja moraju istinito i objektivno obavješćavati javnost, također i objavljivati za javnost značajna mišljenja i obavješćenja organa, organizacija i općinstva." Upravo je ta odredba postala pravna podloga borbi za slobodu izražavanja u ranim osamdesetim.

Što je donio preobražaj odnosa vlasti

U sustavu privatnog vlasništva slobodu izražavanja nije, naravno, moguće ostvarivati: materijalni uvjeti za njezino ostvarivanje otuđeni su u "subjekte" privatnog vlasništva, a to znači da je ostvarivanje slobode izražavanja prepušteno njihovim političkim programima i ostalim odlukama, koje su arbitrarne s obzirom na slobodu izražavanja i stvarno se uvažavaju – upravo s obzirom na tu slobodu – kao čista samovolja. Uvažavanje slobode izražavanja još je iluzornije zato što privatno vlasništvo nad uvjetima za njeno uvažavanje u tom sistemu nije problematično.

Jedna od prednosti povijesnih socijalizama, vjerojatno povezana kako s njihovom revolucionarnom prirodom tako i s njihovom prosvjetiteljskom ideološkom provenijencijom, bila je u tome što je alijenacija slobode u državi ili "društvu", tj. u njegovim državnim zastupnicima, bila *svagda problematična i neprestano problematizirana* (ne samo u alternativnim ideologijama nego čak i u službenim ideologijama). Preobražaj odnosa vlasti, do kojega je dovelo ponovno uvođenje privatnog vlasništva, otuda je značajno *osnažilo* odnose vlasti i na području slobode izražavanja, najprije time što ih je ideološki *naturalizirao*. Da je u okviru sustava privatnog vlasništva *nemoguće uvažiti slobodu izražavanja*, dokazuju i događanja u vezi s najznačajnijim masovnim medijem koji je još ostao u "javnom", tj. državnom vlasništvu – naime događanja na "javnoj" televiziji. ■

Prilagodio i sa slovenskoga preveo Srećko Pulig. Iz knjige Rastka Močnika Tri teorije/ Ideologija, nacija, institucija, Založba/cf, Ljubljana, 1999.

kolumna

Daljinski upravljač

Kokoši, suše i neimari

Grozdana Cvitan

Jedan od dvojice šofera na Plitvicama '91. zaradio je generalski čin. Drugi otkaz. Prvi je vozio autobus pa je imao mnogo svjedoka. Drugi sam cisternu pa je ostao bez potvrde

Predizborna kampanja za izbore konačnog ili eventualnog datuma je počela. Za Sabor koji ima ograničen broj zastupnika natječu se oni kojima je zanat kurva. Tako se to dalo razabrati iz iskaza onih koji žele popraviti dignitet struci čak i novom strankom. Pa se novi čelnik nove stranke Radman predstavlja filozofom, ali bi najstarijem zanatu na svijetu, kaže, rado popravio dignitet. Kako ili čime teško da će njegovih stotinjak članova objasniti sljedeća dva mjeseca. Najvjerojatnije je kako bi i jedan filozof rado bio dobro plaćen u starom zanatu u čemu mu treba i nešto mušterija za uspjeh. Pa si sad oglašava biznis.

Svi za svekoliki oporavak

Oni vještiji licitiraju s brojem mjesta koji će njihovi zanatlije zauzeti u novom sazivu Sabora. Tako se DC i HSLŠ nadaju zajedno udomiti oko 25 stručnjaka u starom i najstarijem zanatu, bez obzira na zvanja što su ih kandidati privatno priskrbili. Ante Đapić bez Ante Pavelića a sa Slavenom Leticom udomio bi oko 14. Kao i Pašalić, kojemu je donja granica 11. Anto Kovačević zna da je jedina istinska stranka potrebna Hrvatskoj za svekoliki oporavak njegov HKDU. S obzirom na brojnost stranke očekuje se da se na listi kandidata pojavi i čuveni mu madrac. Ne bi li njime oporavljao Hrvatsku.

HNS i HSS znaju da će pobijediti. S koliko? S previše, koliko god dobili. Najmanje s nekoliko elementarnih nepogoda i dvadeset i pet posto koliko su ostavili sebi da bi legalizirali vlastite tvrtke u kooperaciji s državom. Neki su o tome već snimili i pobjedničke spotove. Tako im, na primjer, na ruku ide i suša bez obzira gdje bila. Jer će biti sanirana iz državnih rezervi u predizborno vrijeme. Neki su primijetili da je suša, na primjer, pogodila ponajprije one županije u kojima pobjeđuju oni koji dijele novce.

Upitnik Europske unije pokazao se najboljim paravanom za svekoliku golotinju zanata kojeg se može pratiti u cjelini njegova cinizma. Oni koji primaju

preskupe darove s gađenjem spominju odredbe o nekoliko stotina kuna pa bi zabranili tako jeftine darove; oni koji su deset godina snimali i prisluškivali sve što se moglo sad galame o tom poslu. U strahu da ih se ne bi oponašalo. Jer i oni znaju da će pobijediti. Ivo Sanader zna da će pobijediti, štoviše da mu ne treba koalicija, a ne trebaju mu ni članovi jer da ne bi pobijedio s više od sto deset posto, neke je morao izblendati iz stranke. Smetaju mu i cijele skupine glasača pa se nedavno oštro izjasnio o onima koji su dolaskom HDZ-a na vlast ostali bez posla jer su to oni koji su odbili mobilizaciju. Čuveni ratnik Sanader zna one koji su je prihvatili jer je s njima krvario u Vukovaru, Pakracu, Dubrovniku, a po potrebi i na tako teškim mjestima kao što su kabinet predsjednika i što dalje inozemstvo. Zato im sada ne bi dao odštete koje im sud određuje. Jer onima koji su prema Snaderovim mjerilima poštivali mobilizaciju HDZ je dao kredite koje kreditirani ne žele vratiti. A nisu realizirali ni proizvodnju kokoši – kao najčešće navođen biznis za koji su kredite dobili. Pa se okupljaju i nešto prijete. Oni koji ih poznaju nije da se ne čude – da nije kredita za mnoge od njih ne bi se ni znalo preko čega su stekli status branitelja. Čini se da se u kreditu trebala potrošiti razlika između proizvođača kokoši i kokošara. Kokošar misli da može ukrasti i kokoš i potvrdu. Možda je zato jedan bivši HDZ-ov ministar znao kako stoluje u kokošinju. Ne ulazeći u detalje.

Briga za narod i pravnu državu

Oni koji su mislili da su stekli pravo na nevraćanje kredita učlanjenjem u određenu stranku sad su na muci u predizbornim kalkulacijama. Jer više ne znaju tko će im to opet zajamčiti nevraćanje kredita (posebna bankarska znanost) da bi ponovo birali prema tom modelu. Pa se u medijima kreditirani natječu s besposlenima. Za razliku od kreditiranih, oni koji su izgubili posao trebali bi dobiti novac i posao. Ministar Lučin odlučio je i prije zadnje,

sudske, pokazati osobnu dobru volju u predizbornim igrama. Pa bučno putem medija vraća na posao jednog Danu koji sa sudom rješava problem dvanaest godina. Kako to da je za njega doznao u zadnjim mjesecima svog ministarskog mandata, a nije za četiri godine u kojima bi, da ga je vratio na posao, i sebi i državi prištedio koju stotinu tisuća kuna?

S druge strane, kako je riječ o čovjeku koji je izabrao voziti cisternu goriva na Plitvice istog dana kad je i Rojs vozio specijalce, štoviše u istom konvoju, pitanje je nije li mu još netko nešto dužan u cijeloj priči. Jer je jedan od te dvojice šofera na tom slučaju zaradio generalski čin. Drugi otkaz. Prvi je vozio autobus pa je imao mnogo svjedoka. Drugi sam cisternu pa je ostao bez potvrde. I bez radnog mjesta. Ali zato nije morao dvojiti gdje da skloni mehanizaciju za cijelo građevno poduzeće. Za razliku od generala koji ga je pospremio u rezervnu domovinu. A ministar ga ni svojedobno postizborno ni danas predizborno nema što pitati. Riječ je o aktivnostima starog zanata čije je glavno umijeće u naganjanju. I o dva šofera koji su na istom putu zarađivali različito. Da nije izbora, nikad to ne bismo doznali. Možda zato predizborno kampanje plaćamo pet milijuna kuna: da nas zabavljaju pričama kad već ne mogu garantirati zakonima.

Pitanje je samo na kojem ćemo programu sve te praktičare starih zanata i neimare čija građevna poduzeća pod svakom vlasti rade s državom podjednakim intenzitetom pratiti kad Treći tv-program preuzmu oni koji su ga u međuvremenu kupili. Ili nam s obzirom na reprize više neće bezuvjetno puštati *Gruntovcane* koji s dvadeset i pet posto udjela, ponekom sušom i nešto prislušnih buba, opet glume brigu za narod i pravnu državu. Jer kad se sastanu nakon izbora, doznat ćemo da nam je vanjski dug i viši nego sad znamo, a da na pitanja Europske unije i nije odgovoreno jer su se zastupnici zanimali: sve su teže raspoznavali jesu li izabrani ili to tek trebaju biti. ■

tema

(Ne)sretni gradovi današnjice

Slavica Jakobović Fribec

Je li demokracija bez *ethosa* puka forma i stoga neodrživa? Može li se uopće oblikovati demokratsko društvo koje je etički neutralno?

12. dani Frane Petrića, Cres, od 22. do 26. rujna 2003.

U z 450. obljetnicu Petrićeva *Sretnoga grada* u njegovu rodnome Cresu okupilo se devedesetak sudionika i sudionica iz četrnaest zemalja i s četiri kontinenta na znanstveno-kulturnoj manifestaciji održanoj od 22. do 26. rujna 2003. u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva te uz potporu ministarstava znanosti i kulture, Grada Cresa, Humboldtove i Seidelove zaklade, te nekoliko sponzora. Osim simpozija o stalnoj temi *Petrić – platonizam – aristotelizam*, koji se već desetu godinu održava na Cresu, a na kojemu se uz opus toga polihistora propituje i suodnos dviju renesansnih filozofskih tradicija te njihovo značenje za cjelokupni korpus zapadnoeuropskog mišljenja i znanja, ove je godine u okviru simpozija o glavnoj temi *Demokracija i etika* otvoren prostor političkoj filozofiji: raspravi o suvremenim problemima demokracije i etike u kontekstu globalizacijskih procesa, te o poteškoćama u izgradnji demokratskih institucija u postkomunističkim zemljama.

Naime, žanrovska dvojnost *Sretnoga grada*, na sredotoči između utopije i real-političkog naputka, na koju je upozorio i Ivica Martinović, predsjednik Programskog odbora simpozija *Petrić – platonizam – aristotelizam* otvarajući taj simpozij, dovoljno je poticajna da i danas postavimo pitanje, koje i jest pravo Petrićevo pitanje: *što to iznutra konstituira jednu političku zajednicu?* Jer za Petrića, kako je razvidno iz njegovih spisa povijesnog i politološkog karaktera, sasvim je jasno da su pitanja samog oblika vladavine sporedna. U tom smislu, i danas je središnje pitanje, kada govorimo o liberalnoj demokraciji kao o idealu moderne političke samoorganizacije društva, pitanje *ethosa*, a prema riječima Pave Barišića, predsjednika Programskog odbora simpozija *Demokracija i etika*, to pitanje zrcali klasičnu filozofijsku dilemu o prvotnosti pravnih principa ili etičkoga dobra. Je li demokracija bez *ethosa* puka forma i stoga neodrživa? Može li se uopće oblikovati demokratsko društvo koje je etički neutralno?!

U koordinatama takvih dvojbi isprepletali su se diskursi znanstvenika i znanstvenica različitih struka, ne samo filozofa/kinja, već i sociologa/inja, teologa/inja, pravnika/ica, politologa/inja, znanstvenika/ica iz područja prirodnih znanosti i inih prisutnih sudionika/ica u zainteresiranom, osebujnom, argumentiranom, interdisciplinarnom i višjezičnom razgovoru koji je živo svjedočio da s demokracijom nije sve baš tako jednostavno. Valja reći kako su prevladavale kritičke i britke dijagnoze stanja demokracije u svijetu, izražene nerijetko negativnim pojmovima – strepnje, straha i očaja, pa bi se moglo kazati da se *Sretni grad* našao u sjeni *grada ježivoga užasašća*, a utopija sučelice distopiji...

Fraktali distopije...

“Na koji način življenje po načelima istinoljubivosti, dobrote i obzirnosti (zhen, shan, ren) može dospjeti u sukob sa službenom etikom Komunističke partije NR Kine, ili možda *odsustvom* etike pod egidom političkog pragmatizma?”, pitao je Miljenko Brkić, s Učiteljske akademije u Zagrebu. Odgovorio je na to pitanje Ante Čović s Filozofskog fakulteta u Zagrebu: demokracija može biti negirana na različite načine i u različitim oblicima, ali dok diktatura predstavlja izravno negiranje demokracije, partitokracija je sofisticirani oblik negiranja demokracije u kojem se krivotvori sam postupak formiranja opće volje da bi se krivotvorena opća volja stavila u službu partikularnog interesa.

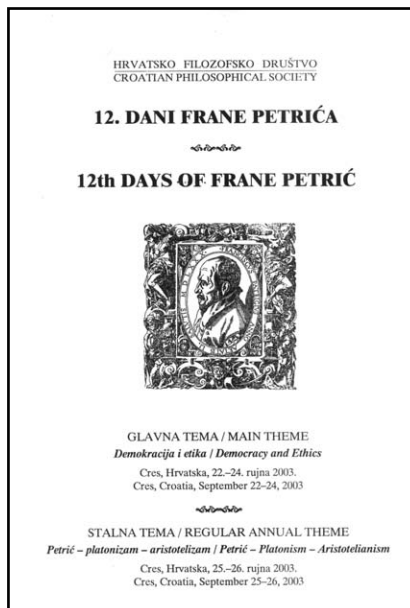
A dvadeseto stoljeće je upravo stoljeće totalitarnih politika zla, podsjetila je Daša Duhaček iz Centra za ženske studije iz Beograda, na riječi Hannah Arendt. Na njezinu tragu, Duhaček je propitivala etičku kategoriju odgovornosti i tražila argumentaciju i parametre za pojam političke odgovornosti kao i njegovu primjenjivost na nedavnu povijest na Balkanu – na razlikovanje između krivnje i odgovornosti, te na značajan problem kolektivne odgovornosti; kako se ta odgovornost može, ako se uopće može, konstruirati.

Sasvim osebujnu teoriju koja je izazvala buru (ne)razumijevanja i (ne)odobravanja, ali i djelomice odgovorila Daši Duhaček, razvio je Igor Primorac s Odsjeka za filozofiju Sveučilišta u Melbourneu u svome predavanju *Patriotizam kao etičko stajalište*. On je radikalizirao pojam patriotizma, koji se, prema njemu, usredotočuje na *moralnu* dobrobit vlastite zemlje i političke zajednice, na njezin *moralni* identitet i integritet, a očituje u nadasve kritičkom odnosu prema vlastitoj zemlji i zemljacima, prema vlastitoj političkoj zajednici i sugrađanima. Patriotu toga tipa nije toliko stalo do toga da njegova zemlja bude bogata, snažna, utjecajna na međunarodnoj sceni, koliko do toga da, kako u unutarnjem ustrojstvu tako i u međunarodnim odnosima, uvažava *ljuska prava*, da se pridržava *načela pravednosti*, te da očituje *općeljudsku solidarnost* bez obzira na državne granice. Dok je za uobičajeni tip patriotizma karakterističan ponos gospodarskim, političkim ili kulturnim postignućima vlastite zemlje, “etički” se tip patriotizma prije očituje u osjećaju stida zbog tamnih stranica u njezinoj povijesti ili pak krivnje zbog njezine nepravedne ili nehumane unutarnje i vanjske politike.

Kroz američki politički diskurs, Stipe Grgas, s Odjela za engleski jezik i književnost Sveučilišta u Zadru, analizirao je, pokazujući brojnim primjerima iz američke povijesti, na koji se način ta zemlja poistovjetila sa samom idejom demokracije i na takvoj simbiozi gradila predodžbu o vlastitoj izuzetnosti i razvijala strategije samopredstavljanja. Grgas je također upozorio kako su, unatoč legitimaciji koju je sam pojam demokracije pružao tom američkom projektu o izuzetnom političkom kolektivitetu, samoj konceptualizaciji demokracije unutar američkog političkog diskursa uvijek bile pridružene neke zbiljske restrikcije – rasne, rodne ili klasne, i to unutar samog SAD-a i u američkim odnosima prema drugim zemljama.

... i izvan utopije...

Najčudnije, najteže je pitanje o samoj blizini *banalnosti zla*. U Petrićevo doba svijet je počivao na poretku u kojemu takva “banalnost” nije moglo ni postojati. U svojoj *Novoj sveopćoj filozofiji*, u prvoj knjizi *Panaugije (O svjetlu)*, Petrić piše: “Filozofija je učenje mudrosti. Mudrost je spoznaja Sveukupnosti. Sveukupnost svih stvari zasniva se na poretku. Poredak se sastoji od prvotnog i potonjeg. Stane li tko god filozofirati od potonjeg, pobrkao bi poredak stvari, te zamračio i njih i sebe sama.” S velikom sigurnošću Petrić filo-

zofira o prvotnim stvarima nazivajući ih aksiomima i paradoksima i ističe kako se “zasnivaju na veoma pouzdanim razlozima. (...) Svjetlo i svjetlost se nadaju i tek rođenima. S pomoću njih su stari promatrali i uzvišeno i srednje i nisko. Promotriv ih oni su se divili. Diveći se razmišljali su. Razmišljajući filozofirali su.”

I znanstvenik i filozof i pjesnik, Petrić je bio u neprekidnoj opasnosti da mu i djelo i tijelo proguta crni mrak. Iz takve perspektive, iz znanstveno-filozofske tradicije, Tomislav Petković, s Fakulteta elektronike i računarstva u Zagrebu, uputio je pitanje o odgovornosti znanstvenika u društvu narušene etike i demokracije na primjeru Wernera K. Heisenberga i njemačkog *Uranprojekta*. “Zašto Werner K. Heisenberg, kao nobelovac i jedan od najvećih univerzalnih fizičara i filozofa dvadesetog stoljeća nije ostavio značajnu teoriju morala poput Kantove u svome raznolikom djelu?”, pita Petković i naglašava kako Heisenbergov poslijeratni princip *odgovornosti znanstvenika* ni izdaleka nije imao odjek i domašaj *Russell-Einsteinova manifesta*. Kao filozof i fizičar, Petković razmatra Heisenbergov slučaj u svjetlu filozofske etičke tradicije, na tragu etičkog pojma *aitia*, koji paradoksalno sjedinjuje značenja *uzroka*, ali i *krivnje*.

... znak nade...

Ako je etički princip dobra u prošlom stoljeću bio u velikom raskoraku s oblikom vladavine, napose vladavinom političkih diktatura, koje su tada bile itekako “legitimne”, taj je princip bio uvijek vrlo važan i zajednički većini svjetskih religija. U drugoj polovici stoljeća došlo je do važnih promjena u suočavanju crkve s demokracijom u području ljudskih prava, do političkog, vjerskog i religijskog pluralizma kojim su otvorene pretpostavke za pozitivno crkveno vrednovanje demokracije. Ujedno, jačanje procesa ekumenizma značajno je vodilo do pozitivnijeg vrednovanja religija u svijetu i osnivanja međureligijskih svjetskih organizacija koje zajednički rade na promjenama sadašnje nepravedne situacije u svijetu. Na Parlamentu svjetskih religija u Chicagu, 1993., donesena je i *Deklaracija o svjetskoj etici*, koju je na skupu predstavila Ljiljana Matković-Vlašić iz Zagreba. U njoj su, u četiri načela, sabrane etičke vrijednosti zajedničke svim velikim svjetskim religijama: 1. Nema novog svjetskog poretka bez svjetske etike, 2. Osnovni je zahtjev: sa svakim čovjekom treba postupati čovječno, 3. Četiri neopozive smjernice su – obveza njegovanja kulture nenasilja i poštivanje živih bića; obveza njegovanja kulture solidarnosti i pravednosti ekonomskog poretka; obveza njegovanja tolerancije i života u istini i obveza da njegujemo ravnopravnost i partnerstvo između muškaraca i žena, te 4. Promjena svijesti, koje načelo vodi boljem razumijevanju među ljudima, oblicima življenja koji vode računa o dobru društvu, o miru i očuvanju prirode.

O ovim temama ili u svjetlu ovih načela govorila su sljedeća izlaganja: Jasenka Kodrnja, s Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu, krenula je od Kantova razmišljanja *o demokratskoj punoljetnosti naroda, građana i njihovom odnosu prema općem dobru*, pitajući se kako to stoji s građankom, napose s onom koja je u stanju dvostrukog partikulariteta: sa zlostavljansom ženom. Može li takva, zlostavljana žena (a navela je i podatak Svjetske zdravstvene organizacije iz 2003. da je 50 posto žena u svijetu na neki način zlostavljana) biti subjekt demokracije? Polazeći u svom izlaganju od kategorije zavičaja, kao mogućeg mjesta gdje se demokracija zbiva (inspirirana određenjem zavičaja Milana Kangrge kao mjesta gdje se čovjek dobro osjeća), ona je predstavila kategorije potencijalnih subjekata demokracije (zlostavljane žene, prognani, izbjegli i drugi), za koje je zavičajnost u smislu dobrog osjećanja upitna. Motrenje zavičajnosti sa stajališta partikularnosti (od doma, regije, naroda, nacije, zemlje pa do svemira) u odnosu na demokraciju (također s istog stanovišta, jer je za Kodrnju riječ o fenomenu podložnom povijesnoj mijeni!), pokazuje da se sve ove pojave realiziraju kao privilegij samo nekih socijalno određenih subjekata.

Heda Festini iz Rijeke izlagala je u oba simpozija i u bitnom smislu sačinila most povezujući dvije teme i nas s Petrićem. Naime, Petrić nam je kroz njezinu interpretaciju poimanja dobra (vrline), a u distinkciji prema Platonu, čiji je inače bio vatreni učenik, postao mnogo suvremenijim nego se to dosad činilo. Dok je za Platona dobro izjednačeno s korisnim i kao takvo je uvjet stjecanja znanja, za Petrića je dobro u ponašanju građana i u zakonima, a krajnje postignuće je sreća, pa ideja prava otkriva Petrića kao modernog mislioca. Vrline usvajamo sa životom zajednice, s drugim ljudima u gradu, u republici. Najveća je sreća *mir*, a do njege vode dva puta: put uzroka, koji nam pokazuju filozofi i put iskustva, koji nam pokazuju povjesničari. Festini je naglasila kako možemo sa sigurnošću reći – to je naš put i danas.

... i prijateljstva...

“Bilo je dovoljno samo hodati svijetom, slijediti ugažene staze, ne činiti ništa drugo: otvoriti oči i smiješiti se. Dovde sam, dakle, stigao bezbolno, s bolima i s užitkom. Sad preostaje govoriti o prijateljstvu”, napisao je u svojoj pjesmi *O prijateljstvu* Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koji je pod istim naslovom održao i filozofsko predavanje o ovoj temi, skoro istisnutoj iz etičko-političkih rasprava, razmatrajući mogućnost rehabilitacije pojma prijateljstva u njegovu etičkom i političkom značenju, te u današnjoj etici i politici.

Na ovogodišnjim *Danima Frane Petrića* bilo je još mnogo vrijednih priloga i zanimljivih događanja. Predstavljen je, primjerice, zbornik radova *Francesco Petrić filozofa platonico nel crepuscolo del Rinascimento* (Firenze, 2002.) koji sadrži radove s međunarodnog skupa održanog u Ferrari 1997. godine, u povodu 400. obljetnice smrti Frane Petrića. Otvorena je izložba o kasnorenesansnim oslikanim dokazima *De Dominis vs. Patricius*, autora Ivica Martinovića, s Instituta za filozofiju u Zagrebu i dizajnera Tomislava Lerotića, s Umjetničke akademije u Splitu, koja će se od iduće godine nalaziti kao stalni postav u obnovljenoj Palači Arsan, rodnoj Petrićevoj kući, u kojoj će biti smješten Creski muzej. U ambijentu starodrevnih Lubenica, Krunoslav Pranjić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu održao je predavanje *Lokalno i globalno u A. G. Matoša*, u kojemu je osvijetlio Matošev odnos prema njegovom velikom uzoru, filozofu, političaru i književniku Anti Starčeviću, ali i općenito Matošev život i djelo, napetost između njegova hrvatstva i europejstva. ▣

Robinzonova utopija u albanskom metropolisu

Petrit Xoxha

Fenomeni grada i urbanog pejzaža bili su temom velikog broja umjetnika na Drugom bijenalu suvremene umjetnosti u Tirani

Bijenale suvremene umjetnosti u Tirani na temu *U-topos*, 12. rujna - 30. listopada 2003.

Drugo izdanje Bijenala u Tirani – “najvažnijeg događaja suvremene umjetnosti u Albaniji i na Balkanu” – otvoreno je 12. rujna u prostorijama Umjetničke galerije i Povijesnog muzeja u središtu grada. S temom *U-topos*, Bijenale je okupio više od stotinu umjetnika iz četrdesetak europskih i neeuropskih zemalja, koje su pozvali petorica kustosa, petorica umjetnika-kustosa ili u sklopu “slobodnih prijedloga”. Organizatori Bijenala su općina Tirana i Institut Bijenala, a ključna za njegovo postojanje je potpora gradske uprave na čelu s gradonačelnikom Edijem Ramom.

U uvodnom tekstu kataloga Bijenala, njegovi direktori Edi Muka

i Gëzim Qëndro citirali su pismo neke strane fundacije, koja je odbila financijski pomoći Bijenale, jer “ne vjeruje da se događaj takve veličine može održati u Albaniji”. Uistinu, do jučer sasvim izolirana, egzotična i gotovo nepoznata zemlja i njezin glavni grad najsretnije su mjesto za tematiziranje pojma utopije. A održavanje tako velike izložbe drugi put dokazuje da se *naprednost* nekog društva ne može mjeriti jedino visinom bruto nacionalnog dohotka. U to smo se uvjerali svojim očima. U Tirani su, naime, dizalice na sve strane, a grade se neboderi; ako ce-ste izvan središta glavnoga grada i jesu blatne, uz njih su drvoredi palmi, a na obroncima brda između Tirane i Drača dobro su održavani maslinici.

Privremeni gradski pejzaž

Na Bijenale nas je pozvao Sisley Xhafa, jedan od umjetnika-kustosa, u nas poznat po izvanrednoj svjetlosnoj instalaciji na Meštrovićevu okruglom umjetničkom paviljonu. U Tiranu smo, avionom iz Ljubljane, došli sedam dana prije otvorenja Bijenala i realizirali naš *privremeni gradski pejzaž* u parku ispred Umjetničke galerije i to kao nešto trajniju instalaciju nego smo to bili predvidjeli. Robinsonov zid, kako je bio zamišljen, prilagodili smo stvarnoj situaciji raspoloživog prostora. U dogovoru s organizatorima i uz pomoć studenata, na travnjaku

Robinsonov zaštitni zid koji je prekrilo raskošno tropsko zelenilo pa se izgubio u djevičanskom pejzažu u sebi savršeno okuplja pojmove gradnje i kulture. *Agri-tektura* njegove reminiscencije u središtu Tirane mogla bi biti model održivog osvajanja naših još neosvojenih (jadranskih, jonskih i daljih) obala

smo izgradili dva meandra od pocinčanih čeličnih cijevi i pocinčane čelične mreže. Sve zajedno tlocrtno bi stalo u pravokutnik 12x5 metara. Lozu će u proljeće posaditi vrtlar, pa ako je budu održavali jednako dobro kao travnjak, Robinsonov će zid do sljedećeg Bijenala prekriti zelenilo. Trava je gusta i ugodna za sjedenje i ležanje, pa klupa nije niti potrebna.

Za nas je bilo korisno iskustvo vidjeti same pripreme za izložbu – svjedočiti nastanku ili postavljanju radova umjetnika iz cijelog svijeta. Osim što smo imali izravan uvid u to kako rade umjetnici za razliku od arhitekata, imali smo priliku i aktivno sudjelovati u životu grada koji se ubrzano razvija. I to ne bilo kako. Neboderi se u Tirani grade doslovno na sve strane, a promet po širokim avenijama iz vremena fašističke okupacije (uglavnom mercedesi) prava je ludnica. Noćni život kao u bilo kojem velikom mediteranskom gradu, hrana u restoranima izvrsna, a cijenom više nego pristupačna...

Iako je u deset godina demokracije i slobodnog tržišta gustoća stanovništva u metropolitanskom području Tirane narasla čak 45 posto (što je rast usporediv s rastom azijskih gradova), nevjerojatan nered koji je nastao u prostoru gradska uprava Edija Rame suzbila je rušenjem bespravno sagrađenih zgrada. Čak 550 nelegalnih građevina srušeno je samo uz korito rijeke Lane,

Lirijon Kadriu: Unmikistan

U N M I K I S T A N

vizualna kultura

Robinson's Wall

Iz opisa projekta za Drugi bijenale u Tirani s temom *U-topos*, Krunoslava Ivanišina i Lulzima Kabashija (uz suradnika Marija Matica), autora u kustoskoj selekciji Sisleja Xhafa

Rujan-listopad 2003.

Before I set up my Tent, I drew a half Circle before the hollow Place, which took in about Ten Yards in its Semi-diameter from the Rock, and Twenty Yards in its Diameter, from its Beginning and Ending.

In this half Circle I pitch'd two Rows of strong Stakes, driving them into the Ground till they stood very firm like Piles, the biggest End being out of the Ground about Five Foot and a Half, and sharpen'd on the Top: The two Rows did not stand above Six Inches from one another.

Then I took the Pieces of Cable which I had cut in the Ship, and I laid them in Rows one upon another, within the Circle, between these two Rows of Stakes, up to the Top, placing other Stakes in the In-side, leaning against them, about two Foot and a half high, like a Spurr to a Post, and this Fence was so strong, that neither Man or Beast could get into it or over it: This cost me a great deal of Time and Labour, especially to cut the Piles in the Woods, bring them to the Place, and drive them into the Earth....

Ono što predlažemo da se podigne ispred Umjetničke galerije u Tirani bila je jednostavna struktura iz dvaju meandara oblika izvedenih iz slova "S", jednog visokog oko dva, a drugog oko jedan metar. Oni bi bili prekriveni zelenilom – nekom poljoprivrednom kulturom koja brzo raste, na primjer, grahom. U prostor između tih dvaju meandara smjestili bismo petnaestak metara dugu klupu konstruiranu iz jeftinih industrijskih drvenih elemenata. Smještena u parku blizu ulaza u muzej, ta minimalna i cijenom prihvatljiva struktura poslužila bi kao privremeni javni prostor posjetiteljima Bijenala. Životni ciklus zelenila traje dva do tri mjeseca; nakon što biljke daju plod i osuše se, struktura bi bila uklonjena.

Da bi se životni vijek te strukture produljio, trebalo bi je podignuti na drugi način. U tom slučaju, konstrukcija je od čelične mreže (kakva se upotrebljava u armiranobetonskim konstrukcijama) na betonskim temeljima. Klupa bi se izvela u jednostavnom, *prirodno* sivom betonu, a biljka koju bismo zasadili bila bi vino-va loza, koja boju prekrasno mijenja s godišnjim dobima.

Ova struktura mreže i zelenila priziva u sjećanje istodobno umjetni i prirodni zid koji je Robinson Crusoe podigao oko svoje nastambe. Kao arhitekti, imamo potrebu graditi, baš kako je i Robinson imao na svom otoku. Teoretiziranje budućeg stanja *U-prostora* – dakle *konstruiranje utopija* – u samoj je biti naše profesije. Za Bijenale predlažemo nešto istodobno sagrađeno/umjetno, ali i slabo/prirodno: *privremeni urbani pejzaž* koji bi ponudio bijeg od urbanog okoliša i posjetiteljima Bijenala i građanima Tirane.

U današnjem globaliziranom svijetu, pojmovi progressa, razvoja i integracije sveprisutna su realnost. Jedina *Utopija* koja je ostala čovječanstvu je san o pojmu *slobodnog pejzaža*. Na mediteranskim obalama, posebno onima Jadranskog i Jonskog mora, u slobodnom pejzažu još nije nemoguće uživati. U cjelini Europe takva je prilika rijetka, ako ne i jedinstvena. Sveobuhvatne betonske i elektroničke ceste, široki aerodromi, prostrani muzeji, golema turistička naselja... gradovi koji se pretvaraju u tematske parkove, shopping centri, Internet, virtualni prostori... nisu ni najmanje zanimljivi.

Pojam kulture – koju kao suprotnost unificirajućoj civilizaciji moramo sačuvati – bitan je sadržaj pojma agrikulture. Robinsonov zaštitni zid što ga je prekrilo raskošno tropsko zelenilo pa se izgubio u dječanskom pejzažu, u sebi savršeno okuplja pojmove gradnje i kulture. *Agri-tektura* njegove reminiscencije u središtu Tirane mogla bi biti model održivog osvajanja naših još neosvojenih (jadranskih, jonskih i daljih) obala.

....when this Wall was finished, and the Out-side double fenc'd with a Turff-Wall rais'd up close to it, I persuaded my self, that if any People were to come on Shore there, they would not perceive any Thing like a Habitation; and it was very well I did so, as may be observ'd hereafter upon a very remarkable Occasion.

(Daniel Defoe, *The Life and Adventures of Robinson Crusoe*, 1719.)

a rušenja nije bila pošteđena nijedna bespravna zgrada od deset katova! Gradonačelnik – i sam umjetnik, a prije *gradonačelnikovanja* ministar kulture – oronule fasade dao je obojiti u najživlje boje i tako najjeftinijim medijem obnovio najzapuštenije dijelove grada.

Ništa manje zanimljiva nije ni okolina grada. Tirana je, naime, smještena svega četrdesetak kilometara od Jadranskog mora, okružena visokim planinama. U parkovima tako rastu palme, a herojski planinski pejzaž prisutan je u slici samog središnjeg trga. Pješčane plaže u Draču protežu se kilometrima, a dobro su vidljive i iz orlovskoga gnijezda visoko u planini – sa Skenderbegove tvrđave u Kruji.

Brojanje mercedesa ili kornjače na cestama

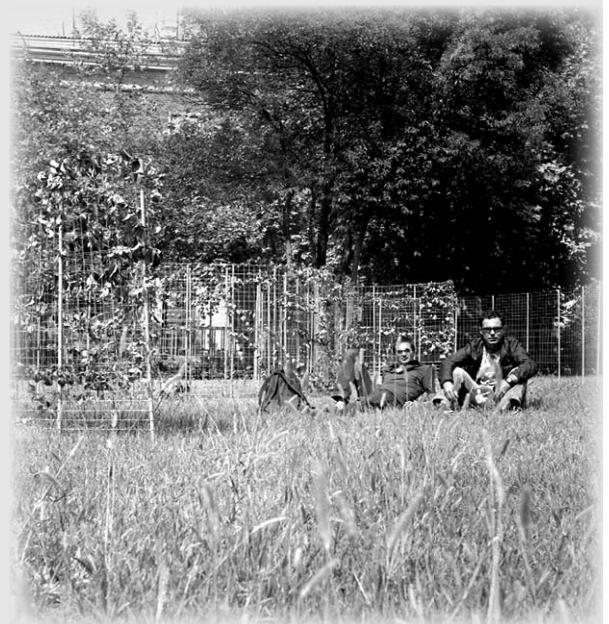
Zato je valjda logično da su fenomenima grada i pejzaža zainteresirali više umjetnika pozvanih na Bijenale. U nedavnom intervjuu časopisu *Oris*, Dan Graham ima pravo kad kaže da *danas umjetnici žele biti arhitekti, a arhitekti žele biti umjetnici*. Zanimljiv je u tom kontekstu projekt Berta Theisa: džungla u središtu grada (Tirane, Frankfurt, Milana) reduciranog na odabrane zgrade, sličan Le Corbusierovu Planu Voasin za Pariz. Ili razgovor Hansa Ulricha Obrista i Anrija Sale o *optimističkom nasilju* bojom gradonačelnika nad gradom, zanimljiv posebno zato što je riječ o gradu oblikovanom uglavnom političkom voljom nedemokratskih diktatura. Sislej Xhafa organizirao je brojanje mercedesa koji prolaze glavnom avenijom Tirane (šest traka i vrlo široki pločnici), koja vodi od socrealističkog

mega mozaika na Skenderbegovu trgu do zgrade Univerziteta koja je sagrađena od Talijana kao Casa del Fascio.

Za Yael Lepek pejzaž može biti komad drva pronađen u Tirani omotan zelenim koncem, za Valery Grancher *U-topos* može biti *a globalscape* – *a global landscape*; pogled iznad oblaka ispod krila aviona u bilo kojoj državi svijeta. Idealni grad Birgit Glatzel i Henninka Stövea zove se, primjerice, Tel Erana – to bi bio niz od tri crno-bijele fotografije napravljene starinskom kamerom *Tel Aviva, Berlina i Tirane*; u obzir dolaze i drukčije kombinacije. Češki umjetnik Martin Zet otpješačio je starom cestom do obale, na vatri u tavi ispario more i donio sol u muzej.

Javni prostori Tirane: vrt Umjetničke galerije, glavna avenija i automobili na njoj, unutrašnjost (slična unutrašnjosti Guggenheimova muzeja u New Yorku) *piramide* – mauzoleja pokojnog satrapa Envera Hoxhe, kojega Albanci nisu zvali drug nego *shaxhi* (čita se *dađi*, a znači dundo ili striček!) poslužili su kao savršen okvir za performans *dame u crvenom*, izraelske umjetnice Adine Bar-on. Još ako Edi Rama pobijedi na gradskim izborima i nakon što je kolni promet u središtu bio zatvoren petnaest minuta da bi kornjača (potpomognuta s par *šutova* u stražnjicu – to je bio performans Enza Umbace) prešla cestu... organizatori Bijenala u takozvanom *trećem svijetu* ili *zapadnom Balkanu* uistinu su zaslužili medalje za hrabrost.

Bert Theis, Office for Urban Transformation: centar Tirane prekriven šumom

Robinson's Wall, metalna konstrukcija pred Umjetničkom galerijom, foto Brigit Glatzel

Cannes muzeja

Ana Pastuović

Oko pedesetak nagrada koje se u svijetu dodjeljuju muzejima ima zajednički cilj: prepoznati i nagraditi onaj muzej ili baštinsku instituciju koji svojim radom promiču ulogu muzeja u suvremenom društvu i kvalitativno mijenjaju muzeološke standarde i metode

Najbolji u baštini/The Best in Heritage, 18. do 20. rujna 2003., Dubrovnik

Kada je Kenneth Hudson, slavni i cijenjeni muzeolog te jedan od inicijatora Europskog muzejskog foruma, organizacije koja dodjeljuje krovnu europsku muzejsku nagradu (*European Museum of the Year Award*), prije pet godina komentirajući ideju profesora Tomislava Šole, Dubrovnik nazvao budućim “Cannesom za muzeje” nije bio daleko od istine.

Naime, u Dubrovniku se drugu godinu zaredom tijekom tri dana u rujnu održava godišnja prezentacija najboljih svjetskih muzejskih i baštinskih projekata pod nazivom *Najbolji u baštini (The Best in Heritage)* koju organizira Europska udruga za baštinu, čiji je osnivač Tomislav Šola, profesor na studiju muzeologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Kako privući posjetioce

Trenutačno u svijetu postoji oko pedesetak muzejskih nagrada. Bilo da su nacionalne ili međunarodne, bilo da se dodjeljuju svake ili prijestupne godine, sve one imaju zajedničko poslanje – prepoznati, a zatim i nagraditi onaj muzej ili baštinsku instituciju koji svojom radom promiču ulogu muzeja u suvremenom društvu i kvalitativno mijenjaju muzeološke standarde i metode radi očuvanja i komuniciranja baštine.

Sam proces nagrađivanja podrazumijeva ne samo dobru organizacijsku logistiku nego i dovoljno vremena i novca kako bi se odabrali oni najkvalitetniji. Slijedom toga, ideja manifestacije *Najbolji u baštini/The Best in Heritage* jest ta da se u Dubrovnik pozovu nagrađeni baštinski projekti koji bi se predstavili stručnoj publici, odnosno svojim kolegama iz drugih zemalja. Na taj način nagrađeni bi muzej ili baštinska institucija podijelila svoje iskustvo s prisutnima i objasnila način rada za koji je bila nagrađena u protekloj godini. Bio bi to pravi transfer profesionalnog iskustva, sjajna prilika za učenje i daljnja inspiracija sudionicima.

Ove je godine prezentirano petnaest nagrađenih projekata. Prvi dan manifestacije započeo je prezentacijom muzeja koji je proglašen najboljim europskim muzejem 2002. – The Chester Beatty Library iz Irske. Riječ je o muzeju čiju kolekciju čine dragocjeni manuskripti, minijature, grafike, knjige i crteži. Uspjeh muzeja i upravo senzacionalan porast posjetitelja (s 5000 na 120.000 posjetitelja na godinu) najviše duguje činjenici da se muzej prije tri godine preselio s periferije Dublina u njegovo gradsko središte i pritom se u potpunosti rekonceptualizirao s namjerom aktivnijeg prisustva u zajednici. Predmeti iz kolekcije raznovrsnog su kulturnog, civilizacijskog i geografskog podrijetla: posjetitelji tako mogu na jednom mjestu vidjeti turske, perzijske, arapske, kineske i afričke artefakte, a upravo je ta raznolikost, prema riječima direktora muzeja Michaela Ryana, sjajno odgovorila zahtjevu multikulturalne zajednice suvremene Irske.

Uloga muzeja u društvu

Europski muzejski forum, među ostalim, dodjeljuje i *Micheletti* nagradu kojom se odaje priznanje najboljem europskom muzeju s područja industrijske baštine. U 2002. njome je nagrađen Muzej keramike iz Sacavéma u Portugalu. Muzej je izgrađen na mjestu nekadašnje tvornice keramike koja je imala presudnu ulogu u životu zajednice. Njezinim zatvaranjem došlo je do snažne ekonomske i moralne krize. Stoga je muzej zamišljen kao sredstvo i način njezina prevladavanja, kao mjesto kolektivne memorije, ali ujedno i mjesto u čijim se radionicama posjetitelji, posebice djeca, mogu upoznati s procesom proizvodnje keramičkih predmeta. Na taj se način tradicija nastavlja neovisno o tome što tvornice više nema, a muzej tako postaje novim središtem zajednice.

The Buddenbrook – House iz Lübecka u Njemačkoj nosi naziv istoimenog romana slavnog njemačkog književnika Thomasa Manna. To je ujedno muzej i istraživački centar posvećen obitelji Mann i romanu *Buddenbrookovi*, a osvojio je *Nagradu Vijeća Europe*. Kuriozitet muzeja je taj da je smješten u istoj zgradi u koju je Thomas Mann smjestio glavninu radnje svojega romana. Na taj se način isprepleću stvarnost i fikcija što je i bila temeljna ideja pri stvaranju

Rotorua Museum, Novi Zeland

Ideja manifestacije jest da se u Dubrovnik pozovu nagrađeni baštinski projekti koji bi se predstavili stručnoj publici i svojim kolegama iz drugih zemalja

novog postava muzeja. Naime, do prije par godina muzej je funkcionirao prvenstveno kao istraživački centar namijenjen uskom krugu stručnjaka, no nakon niza promjena koje su uključivale i oblikovanje muzejskog ambijenta po opisima interijera iz romana, muzej je uspio zainteresirati i mnogo širi krug korisnika.

Muzeji 21. stoljeća

Osim ovih muzeja, nositelja međunarodnih nagrada, u Dubrovniku su se predstavili i oni koji su osvojili nacionalne muzejske nagrade. Među njima je bio Duna Museum iz Mađarske, mađarski muzej godine, koji je uspio nizom akcija jednu iznimno specijaliziranu temu poput tehnologije regulacije riječne vode prikazati na vrlo atraktivan način, zatim Allmond Valley, škotski muzej godine, muzej na otvorenom koji obuhvaća gospodarske zgrade iz osamnaestog stoljeća, farmu životinja, stari vodeni mlin i okolni krajolik. Zatim Muzej novije povijesti iz Celja, dobitnik slovenske muzejske nagrade *Valvasor*, koji prikazuje povijest svakodnevnog života stanovnika Celja; The House of Aljijn, flamanski muzej godine, koji je nedavno doživio pravu transformaciju od tradicionalno shvaćenog muzeja folkloru do muzeja koji aktivno skuplja i prikazuje predmete iz svakodnevice i popularne kulture. Kanadski muzej godine, Musée de la civilisation iz Québeca, iznimno je posjećen i osvajač je niza nagrada, a Museum Rhein – Schauen iz Lustenau u Austriji proglašen je najboljim austrijskim muzejom 2002. Muzej tematizira rijeku Rajnu i njezin utjecaj na stanovništvo i okolnu prirodu. The Kierikki Stone Age Centre u Finskoj osvojio je nagradu koju dodjeljuje Europa Nostra kao najbolje arheološko nalazište, a sastoji se od zgrade muzeja i prapovijesnog sela koje je rekonstruirano po arheološkim iskopinama koje su nađene u blizini.

Trećeg, posljednjeg dana manifestacije, prezentirani su audiovizualni i multimedijalni projekti pojedinih muzeja. Tako je Muzej suvremene umjetnosti iz Zagreba prezentirao svoj CD-ROM *EXAT 51 i Nove Tendencije*, koji je nagrađen srebrnom medaljom na F@imp-u (Festival Audiovisuel International Musees & Patrimoine). Grand Prix u konkurenciji kratkometražnih filmova

na tom istom festivalu osvojio je video Museu Paulista iz São Paula, a osim njih prezentiran je i web-site Svendborg & Omegns muzeja iz Danske, koji je integralni dio stalnog postava tog muzeja te je proglašen najboljim web-siteom na festivalu NODEM (Nordic Digital Excellence in Museum). Trećeg dana prezentirani su i muzeji koji, iako 2002. nisu osvojili nagradu, prema mišljenju organizatora svojom inventivnošću i posebnosti svakako zaslužuju pozornost stručne javnosti. To su bili Imperial War Museum North iz Manchestera, muzej koji je započeo s radom prošle godine, a zgradu u kojoj se nalazi projektirao je Daniel Libeskind, The Herring Era Museum s Islanda te Alimentarium Food Museum iz Švicarske.

Manifestacija je zaključena proglašenjem najbolje prezentiranog projekta. Sudionici su izabrali Rotorua Museum of Art and History s Novog Zelanda, a prezentirao ga je njegov direktor Greg McManus. Muzej je iznimno uspješna novozelandska baštinska atrakcija, osvojio je niz nagrada u proteklih pet godina, a tematizira specifičnost vulkanskog područja na kojem se nalazi (sama je zgrada muzeja nekoć služila kao zgrada lječilišta termalnim vodama) te povijest i kulturu novozelandskih domorodaca Maura.

Potreba priznanja strukovnoj kvaliteti

Namjera je organizatora da sljedeće godine manifestaciju proširi prezentacijama ponajboljih konzervatorskih projekata kojima je, slično kao i muzejima, komuniciranje baštine u središtu interesa.

Prepoznavanje strukovne kvalitete u baštinskom, ili u bilo kojem drugom području, čini se doista nužnim. Ono se može shvatiti kao znak zrelosti neke profesije, ali i sredine u kojoj ona djeluje. U Hrvatskoj postoji Hrvatsko muzejsko društvo koje dodjeljuje godišnju nagradu *P. R. Vitezović* pojedincima ili skupinama za iznimno muzejsko djelo, ali to je društvo definirano kao udruga građana a ne muzeja. Utemeljenjem Udruženja muzeja Hrvatske, prema uzoru na slične takve nacionalne muzejske udruge, stvorio bi se preduvjet za pokretanje krovne hrvatske muzejske nagrade – *Najbolji muzej Hrvatske*. ■

festival prvih

demokracija

uređenje u kojem se vlast dijeli na sudsku, zakonodavnu i izvršnu, s pravom neposrednih izbora i slobodom izbora i dogovora

reklama

1. djelatnost kojoj je svrha da uz posredovanje masovnih medija pridobije stanovništvo na potrošnju robe i usluga; trgovačka, ekonomska propaganda
2. oglas u masovnim medijima kojim se stanovništvo potiče na potrošnju robe i usluga

reklamokracija

uređenje u kojem vladaju masovni mediji i u kojem se vlast deklarativno dijeli na sudsku, zakonodavnu i izvršnu, s pravom neposrednih izbora i slobodom izbora i dogovora, a stanovništvo se odriče svojih prava u zamjenu za neograničenu potrošnju robe i usluga.

Festival prvih svoju inicijacijsku godinu otvara temom *reklamokracija*.

Koji su obrasci važni za budućnost demokracije u tranzicijskoj zemlji može se spoznati u dizajnerskim i umjetničkim odgovorima na tu temu.

Dok su pisali svoje remek-djelo *Space Merchants*, Frederick Pohl i Cyril M. Kornbluth anticipirali su novo doba i bolje od Orwela. Prijevod naslova romana objavljenog u Jugoslaviji sedamdesetih glasio je *Reklamokracija*. Taj naslov je tijekom vremena opravdala praksa i on se pretvorio u pojam koji besprijekorno označava postupke lidera današnjeg svijeta, u političkom, ekonomskom i umjetničkom smislu.

Frederic Beigbender svoju knjigu *129,90 kn* otvara velikim umjetnikom Rainer Maria Fassbinderom, koji kaže: *Što ne možemo promijeniti trebamo barem opisati.*

U *spotu* negativne utopije tih riječi treba razumjeti kako izbor kvalitete osobnog življenja neprekidno traje. Taj izbor valja samo zaštititi u odgovarajućoj instituciji.

Tako nastaje novi *brand*.

Željko Zorica, direktor Festivala prvih
(katalog Zagreb Film Festivala)

Temat priredili Agata Juniku i
Željko Zorica

Rafaela Dražić, Split (1981.) studentica je 4. godine Dizajna vizualnih komunikacija na Umjetničkoj akademiji sveučilišta u Splitu. Maturirala je 2000. na Školi likovnih umjetnosti u Splitu.

Autorica je doplatne poštanske marke Republike Hrvatske (1999).

Sudjelovala je na radionici *Inkluzivni dizajn* pod vodstvom Julie Cassim, koordinatorice istraživanja s Royal College of Art. Izlagala je na grupnoj izložbi fotografija 2002., u splitskom HNK. Dobila je nagradu za plakat na natječaju u organizaciji Europskog doma Zagreb 2001. Na međunarodnom festivalu kreativnih komunikacija Magdalena 2003. u Sloveniji osvojila je nagradu publike u kategoriji plakata. Na Festivalu prvih sudjeluje s radom na temu *reklamokracija* koji je izložen ispred Doma HDLU na Trgu Žrtava Fašizma.

Damir Mazinjanin
OBJAŠNJENJA PREDLOŽENIH RADOVA:

1. Besmislena, beznađna borba protiv masovnih medija i korporacija.

Koliko se god odupirali uvijek nađu način kako da dopru do nas.

2. Gubitak privatnosti, brisanje granice između privatnog i javnog života. Reklame su se uvukle u najintimnije dijelove naših života, a vjerojatno najradikalniji primjer toga je oglašavanje po javnim WC-ima. Otuda ideja o čovjeku koji vrši nuždu nasred trga.

3. Slično kao i prvi plakat samo drukčije riješen.

Kažu da ne postoji negativan publicitet.

Svojevrsna antireklama antireklame.

4. *Cultural jamming* (kulturalna diverzija), praksa parodiranja postojećih reklama, ili pak otkrivanje njihovog dubljeg, podsvjesnog smisla. Nikeov slogan JUST DO IT daje dojam nekakva poticaja, no prepravljen dobiva posve nov smisao – ZAPOVIJED.

* Na Festivalu prvih sudjeluje s radom na temu *reklamokracija* koji je izložen ispred Doma HDLU na Trgu Žrtava Fašizma.

MAXON
Universal

Luka Barbić, sponzor Festivala Prvih

Boris T. Matic

U potrazi za novim snagama

Kako je došlo do Zagreb Film Festivala? Otkud ideja?

– Ideja o ZFF-u stara je otprilike već šest godina. Potaknut putovanjima s filmom *Mondo Bobo* po svjetskim festivalima od Trsta do Havaja – gdje sam gledao gomile filmove od kojih naša publika nije nikako imala prilike vidjeti ništa osim holivudskih blokba-stera – pomislio sam da bi trebalo pokrenuti jedan međunarodni festival. U to vrijeme je već postojao festival u Splitu, ali on je bio više određen novim medijima, a Pula je bila nacionalni festival. Predložio sam Rajku Grliću – kojeg sam upoznao na Imaginarnoj akademiji u Grožnjanu – da pokrenemo međunarodni festival i ponudio mu da bude umjetnički direktor, što je on obje-ručke prihvatio. No, u Zagrebu je u to vrijeme bilo teško probiti se do gradskih struktura a kamoli realizirati ideju. I onda nam je jedne noći u Grožnjanu palo na pamet da bi Motovun – koji ima hotel i kino – mogao biti dobra opcija. Našli smo se s čelnim ljudima županije i dogodio se Motovun. Ideja oko Zagreba je tako ostala na spavanju.

Još jedan festival?

Prije otprilike dvije godine, jedan tržišni centar je tražio prijedlog za event. Izvukao sam tada cijelu priču oko festivala prvog i drugog filma (hoću reći, taj koncept nije nov, već tada sam ga imao u planu), no ta suradnja nikada nije realizirana. Nakon toga predložio sam čelnim ljudima iz Gradskog ureda za kulturu da napravimo festival na komercijalnoj osnovi, ali uz njihovu podršku. Zaključili smo da bi s obzirom na neku potencijalnu kandidaturu Zagreba za kulturnu prijestolnicu Evrope bilo dobro imati bar jedan međunarodni filmski festival. Zagreb je jedini regionalni centar u Evropi bez takve jedne manifestacije. Naravno, sve ovo govorim uz dužno poštovanje Animafestu, ali ipak tu je riječ o drugom žanru.

Željko Zorica i ja smo onda pripremili ideju s Festivalom prvih kao jednakopravnim dijelom ZFF-a, i prijavili smo se na natječaj. Komisije su nam odobrile novac, i u Gradu i u Ministarstvu, ali naravno da to nije bilo dovoljno. Ostalo smo skupili od pokrovitelja, s tim da je VIPnet kao naš generalni pokrovitelj osigurao isti iznos novca kao i Grad Zagreb.

U medijima je bilo često pitanje je li potreban još jedan festival? Mislim da jest, barem do dana kada budu proradila tri art kina u gradu. Tada možda festival doista i izgubi smisao.

I prvi i drugi

Motovun je – zbog političkog i kulturnog konteksta u kojem je nastao – neizbježno prepoznat kao svojevrsni politički statement neke "druge Hrvatske". Danas je situacija u tom smislu bitno drukčija, no kontekst je opet ispolitiziran, ovaj put odnosima u vladajućoj koaliciji, a i izbori su pred vratima...

– Što se tiče Motovuna, nama se taj umjetni sukob naprosto dogodio. Čini mi se da je ondašnja vlast imala nekakav strah, možda od Rajka ili tko-bi-ga-znao od čega. U svakom slučaju, oni su si umislili da postoji opasnost od nekog povratka koju osobno nisam nikada uspio definirati. Umjetni sukob između motovunskog i pulskog festivala bio je također na političkoj razini – što lokalnoj, što državnoj – i kao takav isto besmislen. Srećom, on je Motovunu u tom trenutku mnogo pomogao. Što se tiče ovog festivala, uopće me ne zanimaju odnosi vladajuće koalicije u Gradu Zagrebu. Ne zanimaju me ni odnosi s budućom vlasti; naravno, utoliko što festival mora živjeti djelomično i od gradskih jaslaca, moram nastojati da ti odnosi budu što bolji, ali načelno neću dopustiti nikakve političke konotacije vezane uz ZFF. Studentski centar je bio logičan izbor jer je jedino mjesto s nekoliko dvorana koje možeš staviti u funkciju i gdje možeš okupiti ljude na jednom mjestu. Festival razbacan po gradu ne bi imao dušu.

Zašto si se odlučio za koncepciju festivala prvih i drugih filmova?

– Dvije stvari su me u tom smislu motivirale. Kao što sam rekao, ideja za filmski festival sinula mi je u vrijeme kada sam s Goranom Rušinićem putovao predstavljajući film *Mondo Bobo*, a obojica smo tada bili potpuni debitanti. Osim toga, ima nešto jako privlačno u tome da čovjek traži neke nove snage. Ovakvih festivala je dosta u svijetu. Svi vole otkrivati. Toplo se nadam da ćemo i mi u tome uspjeti. Ove smo godine tražili filmove koje će publika voljeti i filmovi koji su već nagrađeni u protekla dva, tri mjeseca na značajnim festivalima. I imali smo sreće da ih dobijemo pa mi se čini

Direktor Zagreb Film Festivala o staroj ideji i njezinoj realizaciji, filmskim festivalima u Hrvatskoj, prvim i drugim filmovima, budućnosti zagrebačkog filmskog festivala, financiranju i produkciji filmova

da je program vrlo dobar. Osim toga, redatelji koji se ove godine predstavljaju svojim prvim filmovima nisu mladi ljudi. Oni su uglavnom četrdesetogodišnjaci, jedna redateljica ima više od pedeset. No, to nam je bilo bitno zbog prodora u javnost, zbog podizanja svijesti o tome da se u Zagrebu događa filmski festival. Vjerojatno ćemo sljedeće godine proširiti program, pa ćemo onda filmove vjerojatno prikazivati u više manjih dvorana. Ako u sljedeće dvije, tri godine uspijemo nekoga otkriti kao debitanta, a on potom postane zvijezda (kao što nam se to recimo dogodilo u Motovunu sa Stephenom Daldryjem), napravili smo dobar posao. I, naravno, guštati ćemo. Još jedan mogući odgovor na pitanje zašto debitanti? U proteklih deset godina, najzanimljivija filmska ostvarenja u Hrvatskoj – i najuspješnija kod publike i kritike – isproducirali su debitanti – *Mondo Bobo*, *Krhotine*, *Fine mrtve djevojke* i naravno nezaboravni *Kako je počeo*

rat na mom otoku ... Još samo jedna napomena, kada govorimo o debitantskim filmovima mislimo na prve i druge.

Skupljanje iskustava

Na festivalu će biti predstavljena četiri slična festivala – Cottbus, Angers, Thessaloniki i Transilvania Film Festival. Koja je ideja iza toga i zašto baš oni?

– Festival mora pronaći način da funkcionira tijekom cijele godine. Motovun je u tome uspio radionicama, natječajima *Snimi prvi film* itd. Mislim da bismo mi mogli taj cilj postići suradnjom sa sličnim festivalima. Na primjer Cottbus, koji je inače malo mjesto u bivšoj Istočnoj Njemačkoj, nastao je u zanimljivom kontekstu – nakon pada Zida, naime. Logičnim se pokazalo da se bavi predstavljanjem filmova iz Istočne Evrope. To je važan festival, na kojemu su nagrađivani i mnogi filmovi iz ovih krajeva – *Mondo Bobo*, *Otok*, *Kruh i mleko...* i njima se upravo tamo otvorio put na strano tržište. Angers se bavi isključivo evropskim filmom i ima mnogo novca na raspolaganju. Thessaloniki je festival s velikom reputacijom, a Transilvania Film Festival je kao neki naš malo stariji brat, prvi put održan prošle godine. Htio sam da na ZFF dođu predstavnici tih festivala kako bismo razmijenili iskustva, porazgovarali i probali nešto naučiti od njih. Želio bih također da probamo naći neki zajednički interes u stvaranju programa. Osim toga – i ovo je ideja koju sada prvi put plasiram u javnost – pokušao bih okupiti još nekoliko festivala sličnog karaktera i dogovoriti neku veliku godišnju nagradu za debitanta godine, kao i nagrade za sve ostale kategorije, u čemu bismo svi participirali pomalo. Naravno da je u tom smislu teško konkurirati Rotterdamu ili Veneciji, koji u svom programu također imaju sekciju *prvih*, i dijele po stotisuća eura, ali pokušat ćemo pronaći način da se bar približimo tome.

Festival u Angersu dodjeljuje pobjednicima priličan iznos novca, ali pritom im – što mi se čini mnogo važnije – osigurava i infrastrukturu za buduće produkcije. Ima li načina da i ZFF nekada profunkcionira u tom smjeru?

– Upravo zato je bitno skupljanje iskustava. Ti ljudi nas mogu mnogo naučiti. Otkrivanjem novih televizij-

skih mreža, novih prostora i oblika konkurentnosti, poduzetnici će tražiti načine kako da počnu ulagati u kulturu. Siguran sam u to. Zbog nekih naših prethodnih projekata, stekli smo povjerenje mnogih sponzora koji su se već sada uključili, a nadam se da će se stvar razvijati sve bolje i da ćemo kroz neko vrijeme moći povećati nagrade. Za sada je njihov novčani iznos 3000 eura za dugometražni igrani film, a po 1000 za kratki i dokumentarni. Nagrada Festivala prvih iznosi 2000 eura.

Neizbježna reklama

Pa, evo, kad si ga već spomenuo, pravo je vrijeme da se pozabavimo Festivalom prvih koji je, u usporedbi s festivalima o kojima smo sad govorili, zbilja originalni element...

– Željko Zorica Šiš i ja željeli smo tijekom festivala pružiti mogućnost i ostalim, *nefilmskim* umjetnicima da prikažu svoje radove tijekom ovih pet festivalskih dana. Šiš je s ekipom iz *Libre Libere* postavio ove godine temu reklamokracije, što je, čini mi, se iznimno aktualna tema u ovoj našoj tranzicijskoj fazi. Iako se možda čini kontradiktornim da govorimo o reklamokraciji a idemo na jumbo plakate, to ipak ima smisla. Koliko sam razumio Šišov koncept, nije to pitanje *pljuvanja* po reklami nego naprosto kritičkog preispitivanja, stvaranja nekog kritičkog odmaka. Reklama nas je sve okupirala i ona se ne može izbjeći. Zanimalo nas je stoga što o odnosu reklame i društva, kao i reklame i pojedinaca, misle naši umjetnici, kako ona utječe na njihovo stvaralaštvo i njihov svijet. Šiš se dosjetio još jedne jako pametne stvari – “natjerao” je umjetnike da se okušaju u područjima i medijima u kojima inače ne djeluju. Pa tako imamo, recimo, na festivalu i slučaj dizajnera koji pišu poeziju. Festival prvih nije nikakav satelitski program ZFF-a, nego njegov jednakovrijedan dio i želio bih da ga se u javnosti tako i percipira. Mislim da će taj festival imati dalekosežne posljedice i razvojem Zagreb Film Festivala njegova će uloga sigurno biti sve veća.

Tu je još jedan festival – Digital Exchange Croatia...

– Digital Exchange Croatia je naš satelit program, koji je inicirala i organizirala Naklada Bulaja. Helena i Zvonimir Bulaja prijavili su taj projekt još u vrijeme kad sam bio u

festival prvih

Vijeću za film i kinematografiju i sjećam se da mi se tada stvar već svidjela. Oni su tada dobili neka mala sredstva, između ostalog zahvaljujući njihovu velikom uspjehu s CD-ROMom *Priče iz davnine*. Ali to nije bilo dovoljno. U međuvremenu sam počeo raditi na realizaciji ZFF-a i činilo mi se zanimljivim da udružimo interese i sredstva. Oni su napravili iznimno zanimljiv program koji će propitivati digitalne tehnologije i njihov utjecaj na razvoj filmske industrije. Uspjeli su na radionice dovesti vrhunske poznavatelje teme, prave zvijezde na tom području. I prema dosadašnjem interesu, čini mi se da će biti dosta ljudi koji će to doći pogledati.

Osim ZFF-a, koji su budući projekti Propelerfilma?

– Propelerfilm osnovan je prije nekoliko godina s namjerom da se bavi isključivo produkcijom i dosad ima iza sebe film *Onaj koji će ostati neprimijećen* Zvonimira Jurića. Pri kraju smo s filmom *Seks, piće i krvoproliće*, odnosno omnibusom o nogometnim navijačima što smo ga radili Antonio Nuić, Zvonimir Jurić i ja. Upravo ovih dana kada počinje festival, završava se snimanje filma *Od groba do groba* venecijanskog laureata Jana Cvitkovića, kojemu smo koproducenti. Propelerfilm će se i dalje baviti organizacijom kulturnih događanja poput ovog festivala, možda se okuša i u nekoj televizijskog produkciji, ali naš primaran i konačan cilj je uvijek isti – produkcija filmova. ■

FESTIVAL PRVIH

– Festival prvih (FP)

smotra je dostignuća stvaratelja različitih umjetničkih radoznalosti

– Prvi FP odvija se kao integralni dio ZFF-a od 7. do 11. listopada u prostorima SC-a u Zagrebu

– FP se inicira s namjerom poticanja stvaralaštva

– Na FP se mogu prijaviti umjetnici bez obzira na starosnu dob (uvjet je da debitiraju u kategoriji za koju se prijavljuju)

– Na FP-u mogu sudjelovati i umjetnici koji sudjeluju u djelu drugog umjetnika

– FP se događa u prostorima SC-a, Savska 25, Zagreb.

– Na FP se može po pozivu i odzivom na natječaj organizatora.

– Poziv upućuje savjet FP-a koji radi i odabir pristiglih prijava.

– Na FP-u se dodjeljuje jedna novčana nagrada u iznosu od 2000 eura za sve kategorije.

– Žiri FP-a ustanovljuje časopis *Libra libera* slobodno i po svom izboru. Žiri broji pet članova.

– FP proglašava temu festivala. Za sudionike festivala tema je obvezujuća.

– Tema prvog FP-a je REKLAMOKRACIJA.

Zagreb Film Festival i Festival prvih nove su kulturne manifestacije u gradu Zagrebu. Događaju se u gradskom prostoru i promiču inovativnost te suradnju kao bitne odrednice urbane kulture. Tijekom četiri dana održavanja festivala Studentski centar će biti svojevrsni grad u gradu: oživjet će memorija upisana u prostore gdje se tijekom dvadesetog stoljeća održavaju neka od najznačajnijih događanja zagrebačke moderne kulture: od izložbi Zagrebačkog zbora, preko predstava Teatra &TD, izložbi Galerije Studentskog centra i projekcija MM centra sve do koncerata novog vala i kazališnih predstava alternativnih skupina.

Zagreb Film Festival je natjecateljski festival koji predstavlja i nagrađuje nove filmske autore, a Festival prvih afirmira vrijednost debitantskih ostvarenja u različitim područjima kreativnog izražavanja. Utoliko oba festivala žele prepoznati inovativnost i potaknuti interdisciplinarnost te dijalog među kreativnim profesijama. Stoga se održavaju istih dana unutar prostora Studentskog centra i vide mlade kao svoju primarnu publiku. Uz to, oba festivala žele i u širem generacijskom kontekstu pridonijeti svijesti o ispitivanju novih kreativnih mogućnosti.

Kako je modernistička kultura u povijesti Zagreba uvijek bila svojevrsna refleksija društvenih procesa modernizacije, dva nova zagrebačka kulturna festivala žele potaknuti nove oblike dijaloga u kulturi kao i dijalog kulture s ostalim područjima društvenih djelatnosti.

Feđa Vukić

Reklamokratija

Ulomak iz romana

Putovanje nije bilo ni malo prijatno; bilo je jedno i neudobno na isuviše maloj turističkoj raketi. Leteli smo nisko, apored svakog sedišta se nalazio prizmatični prozor od kojih uvek dobijam moršku bolest. Okrenete glavu da pogledate napolje i gledate pravo *nadole*. Što je još gore, sve reklame su bile Tontonove. Pogledate kroz prozor i tek što ste uverili stomak da je sve u redu i sebe da je okolina veoma zanimljiva, kad: sladunjavi, seksom preopterećeni tontonovski glas zamrači prozor i njegova gnjavaža počne da vam probada uši.

Kad smo nadletali dolinu Amazona, leteli smo iznad vrlo zanimljivih predela i ja sam očekivao da vidim Elektranu Tri, najveću branu za hidrocentrale na svetu, kad se ču:

Prsluci halteri
To već svako zna.
Univerzal daje oblik
Vašim grudima.

Slike koje su prikazivale stanje pre i posle upotrebe bile su tako rđavog ukusa da sam morao još jednom da zahvalim bogu što radim za Fauleta Šokena.

Slično se dogodilo i kad smo leteli iznad Ognjene Zemlje. Leteli smo malo izvan uobičajenog kursa da bismo videli velika lovišta kitova, ogromna prostranstva mora koja su ogradena tako da plankton može da uđe, a kitovi ne mogu da izađu. Sa oduševljenjem sam posmatrao kako ženka kita doji svoje mladunče – ličilo je na avion koji uzima gorivo u vazduhu – kada se prozor ponovo za mračni da bi se pokazala još jedna Tontonova masaža:

Ako tako znoj ti smrdi
Tvoj će dasa da te grdi.

Mirisni efekti počеше. Morao sam da upotrebim kesu i mučio sam se nad njom dok je jedan od onih božanskih dueta mjaukao po taktu valcera:

Sva sam mokra, znoj mi curi,
Al se dasa moj ne duri.

A zatim je hladan lekarski glas najavio u prozi:

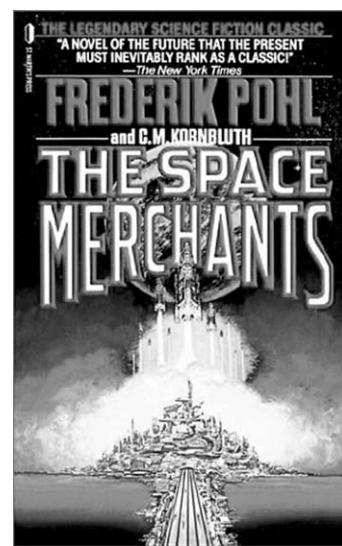

Emil Matešić

Tijekom studija povijesti umjetnosti i komparativne književnosti u Zagrebu pobjeđuje na 2. natjecanju koreografa na 8. tjednu suvremenog plesa. To ga odvodi u Pariz kao stipendista Ministarstva kulture gdje diplomira na Ecole de Mime Corporel Dramatique. Po povratku u Hrvatsku nastavlja s koreografskim i redateljskim radom. Predstavama *Tama* i *Rock+Roll* gostuje diljem Europe te dobiva nagrade i priznanja. Sudjeluje u nizu projekata koji koriste razne oblike scenskih i vizualnih umjetnosti. U oglašavanju dobitnik je *Zlatnog zvona* u kategoriji vanjskog oglasa i nagrade Eventum na području event marketinga. ■

White Jumbo

Ovaj rad je reakcija na svakodnevnu izloženost moru jumbo plakata kojima je preplavljen grad,

NE POKUŠAVAJTE DA SPREČITE ZNOJENJE. TO JE SAMOUBISTVO. LEKARI SAVETUJU DA NE UPOTREBLJAVATE PREPARATE ZA SPREČAVANJE ZNOJENJA VEĆ DEZODORANSE! ■

1952 godine copyright za knjigu *The Space Merchants* potpisivala je firma Rediffusion Television. U Jugoslaviji je objavljena 1967 i 1978 godine. Tekst je s engleskog jezika preveo Predrag Tasić.

O radu Tito Porfirogenet

Emil Matešić

Purpurna neonska slova koja uokviruju natpis TITO i pripadajuće mu simbole, koji se nalaze na vrhu labinskog šohta (rudarsko vitlo) žele pokazati kako je njegova pojava u međuvremenu postala primjer balkanskog campa. Jedinstven i veći od života, poput antičkog vladara odmetnutog od Boga, Tito (i natpis koji ga predstavlja) nužno treba zaštitu od kopiranja i namjenskih preinaka. Zato je sastavni dio ovoga rada deponiranje purpurnog natpisa TITO i pripadajućih mu simbola s vrha šohta, u Hrvatskoj autorskoj agenciji pod brojem 01/4-2712 na dan 18. 09. 2003. ■

ulice, trgovi, autoceste, većina javnih prostora i površina. Reklamne poruke s jumbo plakata navaljuju na prolaznike, ulaze u vidno polje i nameću svoju poruku i sadržaj htjeli mi to ili ne. Običan prolaznik nema izbora. ■

Željko Badurina, Zagreb

Rođen 1966. u

Zagrebu; 1996. diplomirao na grafičkom odjelu ALU u Zagrebu, u klasi prof. Miroslava Šuteja. Dobitnik je nagrade Gradskog ureda za kulturu na 3. hrvatskom trijenalu grafike. ■

festival prvih

Davor Bruketa

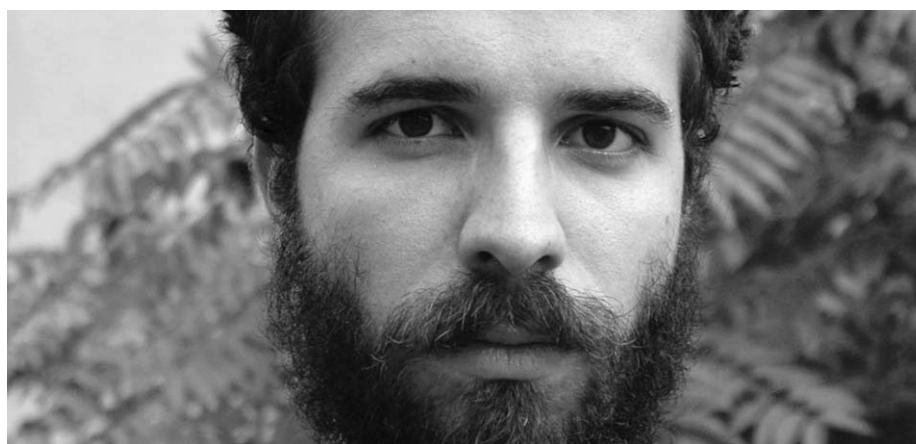
Izložba Jumbo Art

Kronološki prva manifestacija Zagreb Film Festivala je izložba jumbo plakata postavljena na fasadi Doma hrvatskih likovnih umjetnika. Autor koncepcije i glavni selektor je poznati dizajner, asistent na studiju dizajna Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu – Davor Bruketa.

– Desetak mladih, vrlo talentiranih hrvatskih dizajnera, analiziralo je reklamokraciju, sintetiziralo njezinu bit i, na kraju, zahvaljujući Festivalu, komuniciralo svoje stavove. Njihova pozicija je vrlo zanimljiva. Oni nisu samodostatni umjetnici. Oni su dizajneri. Oblikovatelji komunikacije, koji nemaju uvijek utjecaja na sadržaj same poruke. Upravo su oni kadeti škole za vitezove novog (?) reklamnog poretka. Njihovo multidisciplinarno formalno obrazovanje daje im širinu potrebnu za efikasno upravljanje komunikacijom, ali ih ne upućuje na činjenicu da će većina od njih svoj dnevni kruh zarađivati u industriji dubioznog poštenja. Tu je i vrijednost ovog pokušaja da se deset budućih zvijezda hrvatskog dizajna navede da razmisle o vremenu i poretku u kojem žive i o svojoj budućoj poziciji. O tome kakva je sudbina svakog tko promišlja sustav, govori činjenica da će se njihove poruke umnožiti u samo jednom (istinabog, jumbo) primjerku, dok reklamokracija svoje poruke umnožava u tisućama. Njihove su analize, spojene s njihovom kreativnošću i talentom, dale vrijedne ideje koje će, što je najveći paradoks, biti odlična preporuka za dobro plaćene poslove u reklamokracijskom društvu.

Na koji način si, odnosno prema kojim kriterijima, selektirao radove?

– U Hrvatskoj ima nekoliko studija koji se bave obrazovanjem grafičkih dizajnera, od kojih su prema mojem mišljenju najjači i najznačajniji onaj na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu i onaj na Akademiji u Splitu. U Splitu je ljude birao Mirko Petrić te za izložbu naručio radove Branimira Kolareka, Lane Vitas i Rafaele Dražić. Što se tiče mog odabira, pokušao sam među hrpom talenata naći one ljude za koje sam mislio da bi im tema reklamokracije mogla biti primamljiva. Moj izbor, dakle, čine: Damir Mazinjanin, Branimir Sablić, Ana-Marija Poljanec, Petar Mundić-Caraneo, Ivana Čukelj, Damir Bralić, Aleksandar Kovač, Stjepan Perković i Jelena Čarija. Njihov projektni zadatak sastojao se u tome da se – kao budući dobro plaćeni dizajneri, koji će i sami uskoro biti sastavni dio reklamokracije – malo udube u temu, razmisle o sustavu u koji će neizbježno ući. Čini mi se da je među studentima malo onih koji promišljaju te probleme i stvaraju neki kritički odmak. Ovim projektom želio sam ih potaknuti da izgrade neki stav o tom aspektu posla kojim će se baviti. ▀

Branimir Sablić, Zagreb
Rođen u Zagrebu, 1979.
Uglavnom se ne sjeća ničega do 4. godine, kada je prvi put vozio auto (barem se ja tako sjećam). Prvi put kada je osjetio naglasak na stručno djelovanje bilo je bolno iskustvo. Radio je na konceptualnom uništavanju dnevnog boravka i njegovih rekvizita u jednom potezu. Nakon uspješne instalacije došao je bolni dio na red. U tom nezaboravnom trenutku shvatio je da je isti kao i bilo tko drugi. ▀

Ivana Čukelj, Zagreb
Rođena 28.06.1980. u Zaboku. Završila srednju Grafičku školu u Zagrebu, a trenutačno studija dizajn pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. U slobodno vrijeme bavi se slikarstvom i fotografijom. Sudjelovala s grupom autora Čukelj/Morožin/Volfland na natječaju – Grafički standardi vizualnog identiteta HŽ-a – gdje su dobili treću nagradu, te s grupom autora Čukelj/Grancarić/Morožin na pozivnom natječaju za turistički pano Krapinsko-zagorske županije, gdje im je prihvaćen prijedlog koji će se realizirati. ▀

Aleksandar Kovač, Zagreb
Rođen u Vukovaru 1977.
Osnovna škola u Vukovaru, gimnazija u Zagrebu. Upisao Studij Dizajna/grafički dizajn pri AF 1995. Sudjelovao na projektima grafičkog/produkt dizajna i arhitekture kao suradnik ili samostalno. Interesi: metodologija, sintaksa i semantika komunikacija u dizajnu, društveni utjecaj dizajna, teorija informacija. ▀

Damir Bralić, Rijeka
Rođen u Rijeci, 1978.
Osnovna škola i PM Gimnazija u Rijeci. Upisao Studij dizajna/grafički dizajn pri AF 1998. Sudjelovao na projektima oblikovanja vizualnih komunikacija u području kulture, gospodarstva i usluga kao suradnik ili samostalno. Interesi: Razvoj komunikacije i razvoj društva kroz komunikaciju. ▀

Branimir Kolarek (1979.)
student je 2. godine Dizajna vizualnih komunikacija na Umjetničkoj akademiji sveučilišta u Splitu. Maturirao je 1997. godine na Školi primijenjenih umjetnosti i dizajna u Zagrebu. Godine 1999. dobio je nagrade za dizajn sučelja, interaktivni CD-rom i kratki film na Santa Barbara City Collegeu. Sudjelovao je na radionici Inkluzivni dizajn pod vodstvom Julie Cassim, koordinatorice istraživanja s Royal College of Art. Od 2000. povremeno radi ilustracije i naslovnice za časopise Bug i Mrež@. ▀

ZagrebFilmFestival
07 - 11 OCTOBER 2003Reklamnoj industriji
ponestaje prostora
u najvažnijem mediju- ljudskom
mozgu.

festival prvih

Plodna voda

**Stjepan Perković,
Jelena Čarija**

Opis projekta

*Jamnica uz Janicu!
Gordan Kožulj više nije žedan!
Jana – Izvor snova!
Cetina, jedina prava!*

...

Jelena Čarija, Split
Rođena 17. 04. 1980. u
Splitu, studentica produkcije,
prošlogodišnja pobjednica SC-ova
natječaja za objavu prve knjige s
romanom *Klonirana*. ☞

Plodna voda je reakcija na poznate
osobe koje reklamiraju vodu, na
agresivne marketinške kampa-
nje koje pokrivaju sve od televizije
i jumbo plakata preko golemih fri-
židera u samoposluživanjima do PR
tekstova koji peru naš mozak. *Perrier*
mineralna voda imala je najagresivniju
marketinšku kampanju prilikom svog
izbacivanja na svjetsko tržište kad je
proglašena šampanjcem među mine-
ralnim vodama i napravila jednu vrstu
presedana u oglašavanju. *The Coca-Cola*
Company užurbano otkupljuje proizvo-
đače voda diljem svijeta kako bi zgra-
bila što veći dio tog kolača. Hrvatska
slijedi trendove – i u njoj i u svijetu
voda je biznis. ☞

Stjepan Perković, Zadar
Rođen 4. 12. 1979. u Zadru,
završio srednju Turističku
školu također u Zadru, trenutačno
radi kao grafički urednik *Sportskog*
tjednika. ☞

Ivan Marušić
Klif: Tata kupi
mi sve

U skladu s propozicijama ovog fe-
stivala, kao pjevač ću debitirati
prigodnim glazbenim komple-
tom *Tata kupi mi sve*. Kopanjem što po
svojoj što po kolektivnoj memoriji,
iskopao sam dvadesetak reklamnih
songova iz TV reklama koje su obilježi-
le moju mladost. Tako ćemo se zajedno
prisjetiti hitova poput *Super, Super s*
grožđicama, lješnjakom i rižom, I-Ja I-Ja I-
Ja-Je Ja-je Ja-je i Ja-je! ili *Čuvajmo dobru*
naviku staru, pijmo Naru, pijmo Naru! U
izvedbi će mi svesrdno pomagati moji
drugi prijatelji, glazbeno-instrumental-
ni sastav Prvi pljesak iz Zagreba. ☞

Ivan Marušić Klif rođen je 1969.
u Zagrebu. U dosadašnjoj
umjetničkoj karijeri izražavao
se u poprilično širokom spektru
kreativnih djelatnosti. Jedna od
umjetničkih kategorija u kojoj se
nije javno iskušao je pjevanje. ☞

Mario Kovač:
Dijetni
proizvod

Video rad *Dijetni proizvod* pred-
stavlja pučanstvu novi dijetni
proizvod – heroin. Ta ozloglašena
droga ima i svojstvo o kojemu se ugla-
vnom ne govori. Naime, svi registrirani
korisnici heroina imaju prilično vitke
linije pa je namjera ovog propagandnog
rada predstaviti i taj, često zanemariva-
ni, aspekt heroina.

Rad je napravljen u maniri svima
nam znanih poduljih televizijskih
reklama (npr. *Stomak eliminator*, *Slim*,
razni čajevi i prašci...) s tipičnim liko-
vima: ambiciozni voditelj, "stručni"
predstavnik neke grane medicine,
korisnici kojima je proizvod promijenio
život, dokumentarni snimci, fotografije
prije i poslije... ☞

Mario Kovač rođen je 25. 10.
1975. u Zagrebu. Diplomirao
je 2002. na odsjeku Kazališne
režije na Akademiji dramske
umjetnosti. Dvanaest godina
je bio član Dramskog učilišta
Zagrebačkog kazališta mladih, a
1995. osniva nezavisnu studentsku
kazališnu grupu Schmrzt Teatar s
kojom više od pet godina režira,
glumi i nastupa u više od 120
predstava, performansa, hepeninga,
koncerata te ostvaruje brojna
gostovanja po Hrvatskoj i Evropi.
Početkom 2001. raspušta Schmrzt
Teatar i osniva kazališnu družinu
Nova Grupa. Pokretač je i osnivač
nekoliko alternativnih studentskih
kazališnih festivala i susreta; FAKI,
TEST!, K.R.A.D.U.... Od 2000. radi
kao profesionalni kazališni redatelj
i dosad je ostvario deset predstava.
Svira, piše i DJ-a. ☞

United Colours
of Bužek

Zdenko Bužek

Ideja za rad *United colors of Bužek*
nastala je u danima kada sam
još želio biti poznati umjetnik.
Vraćao sam se sa jedne grafičke kolo-
nije u Makedoniji i u brdima pokraj
ceste vidio nekoliko natpisa TITO koji
su tu još stajali od vremena komuniz-
ma. Pomislio sam kako bi ispisivanje
vlastita imena stvorilo od mene po-
znatog umjetnika. Tako je zamjenom
imena nastao moj prvi projekt TITO
– BUŽEK, koji sam
izradio u betoniranom
kameni dimenzija 100x
300 cm u dvorištu svog
tadašnjeg atelijera. Skice
koje su uslijedile nisu
dosada realizirane. Među
njima je najviše bilo ski-
ca rađenih za slova od
bojanog aluminija sličnih
dimenzija koje sam na-
mjeravao montirati na tri-
jemu iznad ulaza u Muzej
Grada Skopja. Tek u
novije vrijeme počeo sam
na kompjuteru izrađivati

zamjene imena sa poznatim firmama
kao što je Nokia. Za ovu priliku izradio
sam linije i zamolio Miodraga Pažina-
Cobru da ih montira na pokretnu traku
kako bih dobio kompoziciju koja se
nakon nekog vremena ponavlja. Zatim
sam zamolio Branka Beslača da kompo-
nira glazbu koja ima sličnu strukturu. ☞

Zdenko Bužek, Zagreb
Rođen je 7.3.1957. u
Helsinkiju, Finska. Godine
1984. diplomirao grafiku na
ALU u Zagrebu. Od 1983. izlaže
samostalno i grupno u zemlji i
inozemstvu; član multimedijalne
grupe Udarne grupa Poskok iz
bivše Jugoslavije i skopske grupe
umjetnika i umjetnica Krug. ☞

<http://www.buzek.org>

Nikola Iskra, Pribanjci
Rođen 1957. godine u Kikindi.
Studirao pravo i defektologiju
u Zagrebu.
Multimedijalni umjetnik i jedan od
osnivača i stalnih aktivnih članova
multimedijalne grupe Udarne Grupa
Poskok od 1981. godine. Autor
najkompleksnije predstave Udarne
Grupe Poskok Konan II (Integralna
verzija).
Prozni pisac i pripovjedač. Pripada
hrvatskoj minimalističkoj prozi
osamdesetih. Prozne tekstove
objavljivao u časopisima: *Polet*,
Republika, *Književna reč*, *Revija*.
Nikola Iskra je jedini hrvatski
pripovjedač, koji svoje priče
pripovijeda uživo, za razliku od svih
ostalih, koji ih zapisuju.
Živi i radi u selu Pribanjci
nedaleko slovenske granice. Bavi
se proizvodnjom zdrave hrane i
seoskim turizmom. ☞

Jvica Šimić, Zagreb
Rođen 24.5.1959. u Brčkom
(BiH), diplomirao 1984. na
ALU u Zagrebu, izlagao samostalno
i grupno u zemlji i inozemstvu. Bavi
se pedagoškim radom. ☞

festival prvih

Lina Kovačević
Anarhija na Internetu

Kako si koncipirala projekt Edit this banner?
– Projekt je interaktivna web instalacija koja se bavi najčešćom formom reklame na Internetu, takozvanim bannerom. Riječ je o vrlo agresivnoj, visoko strukturiranoj i novcem uvjetovanoj komunikaciji. *Bannere* strogo kontroliraju web stranice na kojima se nalaze i samim tim predstavljaju vrlo strogo kontroliran okoliš Interneta.

Osim u formi prezentacije, na koji način je projekt vidljiv na Festivalu prvih?

– Instalacija o kojoj je riječ omogućava krajnjem korisniku *ad hoc* intervenciju u taj inače vrlo strukturirani prostor: *klikom* na *banner* odlazi se na novu web stranicu na kojoj je tekst *bannera* moguće izmijeniti na nekoliko načina – odabrati jedan od osam *layouta bannera* u kojima će se tekst pojavljivati i jednu od dvije animacije. Nakon toga, *banner* se, sa svim izmjenama, pojavljuje na sajtu na kojemu je i zakupljen. *Banner*, koji je zasad nalazi samo na stranici Zagrebačkog filmskog festivala, izložen je čitavo vrijeme Festivala prvih i posjetitelji mogu stalno intervenirati.

Projekt, pretpostavljam, ima i nastavak...

– Projekt će se nastaviti na Urbanom festivalu, ali pokušat ću taj *banner* postaviti na nekim drugim hrvatskim web portalima. Zanima me kako će ljudi iz njihovih marketinških službi reagirati, hoće li mi dopustiti tako nešto, jer riječ je o potpuno nekontroliranom prostoru. Sigurna sam da im to neće biti jako drago. No, i to je dio projekta – ispitati situaciju i onda u nekoj daljnjoj fazi dokumentirati korespondenciju s vlasnicima web stranicama u kojoj bi se vidjelo kako ljudi reagiraju na takav tip potpuno anarhičnog prostora unutar njihovih privatnih prostora. Čini mi se da neće biti otvoreni za taj tip rizika, naročito ne profitno orijentirane web stranice. Naravno, očekujem mnogo veći odaziv kulturnih i eksperimentalnih web stranica, iako ni u to nisam posve sigurna.

Postoji li mogućnost da se banner postavi na nečiju stranicu bez odobrenja?

– Ne, ovdje nije riječ o *hacku* u klasičnom smislu ilegalnog djelovanja. Stvar i jest u tome da doslovce koristim standardnu formu oglašavanja na Internetu. Potpuno legalno zakupljujem prostor na web stranici da bih ga odmah dala na slobodno korištenje, odnosno stavila u neki javni prostor. Subverzivnost ovog projekta je u tome što se ne može predvidjeti u kojem će smjeru (u smislu sadržaja na *banneru*) otići. To je anarhija na Internetu. Javni prostor se oslobađa zakupljivanjem i daje na korištenje svima – od slučajnog *surfera*, preko onog koji je došao s namjerom da na-prosto nešto napiše, do nekog tko prodaje televizore i želi se zaista reklamirati.

Pod pretpostavkom da potpišeš ugovor s nekom od web stranica, može li vlasnik zabraniti tvoje djelovanje ako stvar ode “predaleko”?

– On može prekinuti ugovorni odnos. S druge strane, zanimljivo bi bilo vidjeti što bi se tu dogodilo – ipak je to ugovoren posao u kojem bi izgubio novac. Pitanje je što bi se dogodilo i prije potpisivanja ugovora – na što bih se ja morala obavezati, bi li vlasnik postavio neki tip cenzure... vjerojatno se na različitim tipovima web stranica različito postavljaju prema svojim korisnicima.

Lina Kovačević rođena je 1979. u Zagrebu, gdje je završila 1. opću gimnaziju. Trenutačno je apsolventica studija dizajna pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Djeluje kao freelance-dizajner, fotograf i video-umjetnik, samostalno i kao članica nekoliko kolektiva. *Edit this banner* je njezin prvi web uradak.

Zbirka pjesama

Tina Müller, Dora Bilić

Divi mi se!¹
Privlačnost je prirodna.
Otvori svoja osjetila za sad i ovdje...²
i prihvati mogućnosti.³

Preпусти se ritmu,⁴
skromnost ionako nije u našoj prirodi.⁵
Označi svoje mjesto u vlastitoj
jedinstvenoj povijesti,⁶
i uživaj život!⁷

¹ Audi – slogan, kampanja, 2003.
² Seat Ibiza – oglas za novi model, 2003.
³ Sony – katalog, 2003.
⁴ Nokia – novinski oglas za novi model mobitela, 2003.
⁵ AEG – oglas za klima uređaje, 2003.
⁶ Sony – katalog, 2003.
⁷ Ford – novinski oglas za novi model, 2003.

Predvidljiva lakoća budućnosti¹

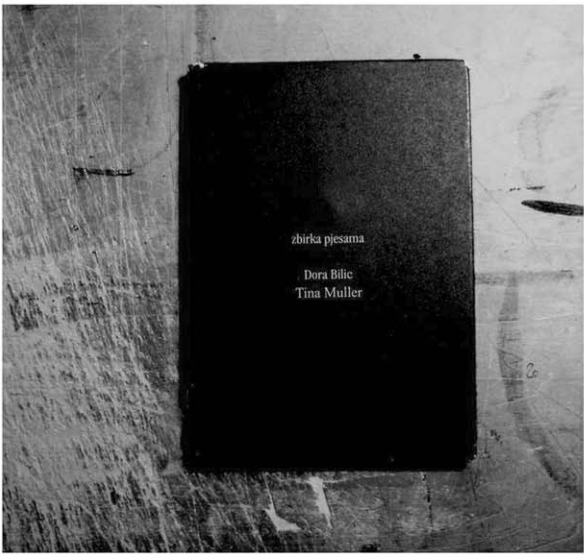
Plivaj sigurno,²
al odaberi ugodno.³

Dodaj malo sjaja,⁴
za još više doživljaja.⁵

Više varijabilnosti,⁶
kao simbol osobnosti.⁷

Sloboda je
zbroj svih mogućnosti,⁸
predvidljiva
lakoća budućnosti.⁹

Tina Müller, Zagreb
Rođena 2.06.1978. u Zagrebu.
Godine 2003. završila
Studij dizajna pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu (smjer produkt dizajn). Živi i radi u Zagrebu. Izlagala na 26. salonu mladih u Zagrebu, 37. zagrebačkom salonu gdje je dobila nagradu za projekt *Zadar snova*, te u galeriji ULUPUH gdje je dobila 2. nagradu za vizualni identitet 9. Zgrafa.

¹ Raiffeisen Bank – kampanja, 2003.
² Durex – novinski oglas, 2003.
³ Fujitsu – novinski oglas, 2003.
⁴ Nivea – oglas za novu kremu, 2003.
⁵ Volkswagen – kampanja za novi model, 2003.
⁶ Volkswagen – kampanja za novi model, 2003.
⁷ Nokia – novinski oglas za novi model mobitela, 2003.
⁸ Volkswagen – kampanja za novi model, 2003.
⁹ Raiffeisen Bank – kampanja, 2003.

Život je više¹

Imaš vatru, vodu,²
snagom prirode³ neodoljiv užitak.⁴
Udahni more⁵, tog okusa nikad dosta,⁶

Srcem se vjeruje,⁷
život je više...⁸

¹ TRUST-maloprodaja fotoaparata, 2003.
² Jacuzzi Italia – oglas, 2003
³ Enzian tablete – oglas, 2003
⁴ Natuzzi – oglas za namještaj, 2003.
⁵ Aqua Maris – sprej za nos, oglas, 2003.
⁶ Tee Kanne – oglas za čaj, 2003.
⁷ Slogan za mediteranske olimpijske igre, 2003.
⁸ TRUST – maloprodaja fotoaparata, 2003.

Promjena...
Novi početak, nova ljubav?¹
Pokazati svoju strast – do savršenstva,
prirodno?²
Kažeš: “Jedino najbolje je dovoljno dobro.”³

Poželi⁴ odoljeti izazovu prosječnog
užitka.⁵
Budućnost je svijetla.⁶

¹ Hyundai – novinski oglas, 2003.
² Sony – slogan, 2003.
³ Bang&Olufsen – slogan, 2003.
⁴ Pago sokovi, 2003.
⁵ Stella Artois – slogan, 2003.
⁶ Sony – katalog, 2003.

Izvor snova - zbirka poezije

Dvadesetak pjesama nastalih kao kolaž različitih slogana izvučenih iz konteksta samih reklama, gdje je svaka pjesma popraćena fotografijom (novinski oglasi, jumbo plakati...).Selekcijom slogana i njihovom kombinacijom pokušavamo naglasiti banalan poetski jezik reklama kojim smo svakodnevno okruženi i na njega već poprilično imuni. (*Jamnica-slogan za mineralnu vodu, 2003.)

Danas je novi dan
i otvorena cesta nas poziva.¹

Dolazi sunce², svježa misao...³

Uhvatimo svaki trenutak,⁴
gdje zrake sunca plešu u vrtlogu toplih
boja!⁵

Letimo ne napuštajući cestu,⁶
neka nam sunce bude prijatelj!⁷

¹ Nivea sun – novinski oglas, 2003
² Nivea sun – novinski oglas, 2003
³ Slogan u kampanji za mlijeko Zbregov, Vindija, 2003
⁴ Olympus – katalog, 2003
⁵ Bramac krovovi – oglas, 2003
⁶ Renault Megane, 2003
⁷ Prosun tablete – oglas, 2003

Izvor snova¹

Bitno je očima nevidljivo.²
Poput kapi ljetne kiše,³
trenutak netaknute čistoće...⁴
Čudesno i inspirativno,⁵
iznad je još samo nebo...⁶

Nismo li svi u potrazi za jasnoćom?⁷
Razlike u detaljima,⁸
promjena,
novi početak,⁹
lica koja ćete voljeti...¹⁰

¹ Jamnica – kampanja za mineralnu vodu, 2003.
² Stella Artois – oglas u novinama, 2003.
³ Nivea – slogan u kampanji za kremu za lice, 2003.
⁴ Sony – katalog, 2003.
⁵ Sony – katalog, 2003.
⁶ AEG – novinski oglas za perilicu za suđe, 2003.
⁷ Sony – katalog, 2003.
⁸ Sony – katalog, 2003.
⁹ Hyundai – novinski oglas za novi model auto-mobila, 2003.
¹⁰ Škoda – novinski oglas za novi model automobila, 2003.

Dora Bilić, Zagreb
Rođena 19.06.1978. u Zadru. Godine 2003. završila
Studij dizajna pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu (smjer produkt dizajn). Živi i radi u Zagrebu. Izlagala na 26. salonu mladih u Zagrebu, 37. zagrebačkom salonu gdje je dobila nagradu za projekt *Zadar snova* te u galeriji ULUPUH gdje je dobila 2. nagradu za vizualni identitet 9. Zgrafa.

festival prvih

Reklamokracija i demokracija

Različiti teoretičari reklame iznose mišljenja o značenju i ulozi oglašavanja kao vladajućeg sustava za osmišljavanje suvremenoga života

Je li ikad postojala institucija koja je do te mjere zaslužna za prenošenje ne onoga što je najbolje od onoga što je rečeno i mišljeno, nego onoga što je najprimamljivije, najdojmljivije te najispunjenije ljudskom žudnjom? Jedina institucija koju je moguće usporediti s domaćajem i važnošću oglašavanja, bila je Sveta rimska katolička crkva rane renesanse.

James Twitchell

Potrošnja oblikuje individualnost

Reklama i marketing preuzeli su pobunjeničke geste popularne kulture, a njezine protagoniste ostavili bez teksta.

...Te komercijalne ponude identiteta djeluju tako zamamno zato što je on za mnoge mlade ljude upitan. Zajedno s društvenim okruženjem raspale su se i predodžbe o postojanim ulogama u društvu. Mladež, koja vlastitu osobnost mora sama oblikovati mukotrpnim radom, danas "podučavaju" reklame i mediji. Tu se uče društvene uloge i umijeće diferencirane potrošnje – potrošnja oblikuje vlastitu individualnost.

Mark Terkessidis

Besplatne informacije

...čini se da informacija postoji kako bi se dijelila, i često je dijelimo besplatno. Svi oglašivači oglašavaju se "besplatno" i ja kao potrošač to ne moram platiti. To je u tolikoj mjeri rašireno, da zapravo moram platiti ako to želim izbjeći: npr. za selekciju onoga što mi stiže poštom, ili plaćanjem veće cijene za publikacije u kojima ima manje reklama.

U stvari, sva javna mjesta, bilo da su to gradovi, ceste, pisani mediji ili elektroničke mreže, preplavljeni su neželjenim informacijama. Informacijsko zagađenje postat će jednako ozbiljan problem poput materijalnog zagađenja okoliša.

Dorothea Franck

Kolonizacija života

Argumentacija Naomi Klein započinje nečime što nam je svima blisko. Logo je, kaže ona, *ono najbliže međunarodnom jeziku što imamo, zahvaljujući njegovoj sveprisutnosti.*

...reklamiranje danas ne podrazumijeva tek prodaju proizvoda; prodaje se ime, san, poruka. Tako Nike ne želi prodati tenisice, nego *život ljudi obogatiti sportom i kondicijom.* IBM ne prodaje računala, on prodaje *rješenja*...

...Kada više nije riječ samo o tenisicama, kada velike tvrtke obećavaju toliko više – način života! – mnogo više mogu i izgubiti. Uz to, kaže Naomi Klein, ljudima je počela smetati kolonizacija njihovih života. Dobro, kažu, kupit ću tvoje tenisice, ali ne želim da

mi prisvojiš glavu. Mladi aktivisti, kaže Naomi, imaju osjećaj da im je njihov kulturni i politički prostor oduzet i ponovno prodan, uredno upakiran, kao "alternativan", "antiseksistički" ili "antirasistički".

Katharine Viner

Pokori se!

Kako se kaže u manifestu Sheparda Faireya, *POKORI SE DIVU!* je eksperiment u fenomenologiji... Cilj je fenomenologije pokazati stvari onakvima kakve istinski jesu, nezapriječene žudnjama, formulaičnim modelima ili neprovjerenim preduvjerenjima. Poput velikog filozofa uma, Terrencea McKenne, fenomenolozi više cijene *izravno doživljeno iskustvo* nego apstrakcije i paradigme s kojima većina nas sanja nadomjestiti zbilju.

...Više od svega, *POKORI SE DIVU!* je *kulturalna gerila*... To je komentar na neke od najapsurdnijih aspekata svakidašnjega života, posebice oglašavanja. Najlepne i poster i *Divom Andreom* parodiraju neke od reklamnih tehnika što ih koriste korporacije kako bi nas izmanipulirale. *POKORI SE DIVU!* koristi četiri takve tehnike: moć zahtijevanja, nepotrebno preuveličavanje, enigmatički simbolizam i iskorištavanje instinkta bliskosti. Moć zahtijevanja omiljena je tehnika među oglašivačima. Svaki put kada čujete reklamu kako kaže *Učinite to odmah!*, *Požurite dok ne bude kasno!* ili *Ne propustite!*, govori vam se što da činite. Možete zamijetiti da oglašivači namjerno ističu te zahtjeve, zbog njihova dubljeg učinka. Ta je strategija uspješna jer utječe na dublje i složenije neurološke mreže. Kao djeca, prisiljeni smo neupitno se *pokoravati* svojim roditeljima, kao adolescenti, učimo *pokoravati se* svojim učiteljima ili u suprotnome snosimo posljedice, a kao odrasli, još smo više zasićeni zahtjevima. Rokovi, računi, semafori, znakovi zaustavljanja, autobusi i svakodnevni razgovori sile nas da stvari činimo *bespogovorno*.

Kampanja *POKORI SE DIVU!* sve to parodira, jer nam javno kaže da se pokorimo, dok nas podsvjesno vodi propitivanju naše okoline i nas samih.

Wes Moore

Istjerivači reklama

Kao izdavač i osnivač Adbusters Media Foundation (i njezina časopisa *Adbusters*), Kalle Lasn pripada prvoj liniji medijskih skeptika. Kao osoba koja se gorljivo bori za vlastite zamisli,

Ana – Marija Poljanec, Zagreb
Rođena 1983. u Zagrebu. Nakon mature u Klasičnoj gimnaziji 2001. upisuje Studij dizajna na Arhitektonskom fakultetu. Na Festivalu prvih sudjeluje sa radom *Potrošač je dobar proizvod*. Rad je izložen ispred Doma HDLU na Trgu Žrtava Fašizma.✉

formirao je i Culture Jammers, organizaciju medijskih aktivista koja sebe vidi jednim od najznačajnijih društvenih pokreta u posljednjih dvadeset godina. *Cilj nam je okomiti se na postojeće strukture vlasti i potaknuti proces korjenitog preosmišljavanja načina na koji ćemo živjeti u 21. stoljeću*, kaže Lasn.

O čemu je sve riječ u tom pokretu? Tu je riječ o preosmišljanju opsesivne, rastuće konzumerističke kulture u kojoj živimo. Ono se djelomice provodi na području svjetonazora, a djelomice putem nenasilnog otpora – akcija *culture jamminga*, poput njihovih intervencija na jumbo-plakatima, hackerskih upada na web-stranice korporacija s namjerom da se otkrije istina o njihovoj zbiljskom djelovanju, te protesta putem sredstava javnog oglašavanja. Lasn, ljut zbog obilja koje Amerikanci uživaju i zbog naših razmaženih materijalističkih nazora, protest protiv konzumerizma formulirao je u takozvanom *Danu kada se ništa ne kupuje*, a koji pada na dan nakon Dana zahvalnosti, dakle onda kada se upravo najviše kupuje. O svojem pokretu Lasn piše kao o nečemu što ujedinjuje ljude i ljevice i desnice, kao o nečemu nespontanome bilo kakvom ideologijom osim vlastitom... Tu je riječ o ponovnom traganju za demokracijom, o vraćanju Sjedinjenih Država njezinim građanima *kao* građanima, a ne kao marketinškim ciljevima ili demografskoj činjenici. Tu je riječ o tome da se bude skeptičan, te da se oglašivačima ne dopusti da nam govore što da mislimo.

Grant Rosenberg

Prihvati vlastito robovanje

Strukturalno sažimajuća, reklama nudi kondenziranu, shematsku, jednostavnu viziju života. Ona namjerno pribjegava stereotipima da bi nam nametnula naše želje, i da bi nas nagovorila da prihvatimo vlastito robovanje.

Ignacio Ramonet

Još reklama

Tako treba živjeti, ofenzivno i intenzivno, bez nečiste savjesti zbog ljepote i bez žaljenja zbog užitka. *Potrebni su nam daljnji podražaji*, tvrdi Rainald Goetz, autor koji daje poticaj i određuje

je takt mlade njemačke književnosti, *još mnogo više reklama, još brži tempo, još više automobila, hedonizma u modi, popa i ponovno popa.*

Mischa Gayring

Uspjeh i zabava

Nakon kraja svih transcendencija svjetske povijesti odlučujući čimbenici moderne zaklade smisla i doživljaja su "uspjeh" i "zabava". Tko danas govori o sistemskoj promjeni misli na kompjutorski softver, a ne na političku utopiju.

...Tako novi kategorički imperativ *Doživi svoj život!* katkada vodi na rub spremnosti za zabavu koji se često može zadovoljiti samo novom zabavom i slobodnim aktivnostima.

...Potrošačko društvo koje izrazito naglašava unutarnji život, provocira upravo narcisoidne obrasce ponašanja – načelna razmjernost, samoprodaja i membranska provodljivost nove su maksime u tome vrtoglavom natjecanju životnih stilova, moda i samoiniscenacija. Vanjska stvarnost tu služi isključivo kao zrcaljenje velikoga sebstva, izmjenjuju se silne maštarije i difuzni strahovi.

Thomas Mohr

Vladajući sustav

Kult oglašavanja ne postoji samo zbog distribucije. On je postao vladajući sustavom za osmišljavanje suvremenog života zbog velike zbuđenosti koju u nama izaziva potrošnja, ne samo u vezi s tim što konzumirati nego i kako to činiti. Zamisao da oglašavanje stvara umjetne žudnje počiva na žalosnom ignoriranju povijesti i ljudske naravi, i na nejasnoj slutnji da je nekad postojalo nekakvo sretno doba plemenitih divljaka s posve prirodnim potrebama. Kada smo se nahranili i stvorili krov nad glavom, naše su potrebe postale kulturalne, a ne prirodne. Tako dugo dok neki drugi sustav ne kodificira i ne zadovolji te potrebe i čežnje, oglašavanje, i kultura koju ono sa sobom nosi, nastaviti će ne samo cvjetati nego i pobjeđivati.

James Twitchell

Priredio Zoran Roško

festival prvih

Reklamokracija Forever!

Zoran Roško

Reklama – nova religija?, naslov je multimedijalnog događanja u sklopu Festivala prvih. Prema mišljenju mnogih autora, odgovor na to pitanje je potvrđan, ali bi možda trebalo obrnuti tezu i reći da je religija samo oblik reklame, da reklame oduvijek vladaju tako da povezuju utopijsku vrijednost s nekom proizvoljnom “stvari”, da su reklame samo nastavak žudnje drugim medijima

Reklame stvaraju svijet utopijskog, magijskog komunizma, a onda tu viziju povezuju sa stvarima-robama kako bi osnažile šturi kapitalizam. Zato bi trebalo ozbiljno shvatiti obećanja reklama, tvrdi Sut Jhally, i ostvariti svijet koji prikazuju. U reklamama su ljudi najčešće lijepi, mladi, duhoviti, pametni, simpatični, pažljivi, nježni, odani, dobri, nadrealnih fizičkih sposobnosti, dobronamjerni, razigrani; u njima nema krajnjega egoističkog individualizma (osim ako je cool), pohlepe i materijalizma, dakle svih onih nimalo cool svojstava koja zapravo žele poticati svojim medijsko-društvenim djelovanjem. Reklame pružaju strukturu koja je sposobna preobraziti jezik stvari u jezik ljudi, i obrnuto (Judith Williamson), zato su u reklamnome svijetu ljudi i stvari u međusobno zamjenjivome orgazmičkom odnosu, prožeti ekstatičnom strujom i nekom načelnom, iako ne uvijek izraženom srećom, ubrzanim i zgusnutim prostorno-vremenskim odnosima i vrhunskim dramaturškim i estetskim standardima. Ono što reklame predstavljaju u potpunoj je, dakle, opreci s onime čemu služe. Dok u stvarnome životu roba koju kupujemo donekle gradi naš identitet i socijalni status, dakle razdvaja nas od drugih ljudi-takmaca, u samome reklamnome svijetu identitet i socijalni status zapravo su nadvladani jer je sve povezano, “živo”, želatinasto i fluidno: sve su “pojave” – ljudi, životinje, stvari, prirodni i umjetni fenomeni – međusobno zamjenjive jer su sve sačinjene od soka istih, mističkih piksela. Sve razlike i razdvojenosti samo su u službi ukupnog nadindividualnog “efekta”.

No, naravno, oglašivački biznis nije izumio trik da se neke (više-manje univerzalno prihvaćene utopijske) vrijednosti povezuju s nečime drugim, što ni približno nije na razini utopijskoga sadržaja tih vrijednosti. Novo je samo to da se takve vrijednosti tu povezuju sa stvarima-robama. Taj nam “začudni” postupak zato ogoljuje činjenicu da su “reklame” (kao model) univerzalne i da su s nama oduvijek. Sve je strukturirano poput reklama. U ovome ili onome obliku reklame oduvijek vladaju ljudskim društvima i psihičkim životom – ljudska povijest je epopeja reklamokracije!

reklamokracija

Nova Crkva

Pogledajmo mitologiju. Zar ona nije sustav reklamiranja nekih ponašanja, odnosa, životnih činjenica, prirodnih fenomena? Junak (bog, čovjek ili bogočovjek) izvede neko čudesno djelo i paf!, neki dotad divlji, kaotični fenomen odjednom je osmišljen i prisvojen: objašnjeno mu je podrijetlo i mjesto u svijetu. Bez

Petar Mudnić-Cerineo, Zagreb
Rođen u Zagrebu 23. rujna 1981. Završio Školu primijenjene umjetnosti, a trenutačno studira na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu – Studij dizajna. Osvojio nagradu na međunarodnom studentskom natječaju Zanussi Elektrolux Design Contest za rad Koš za smeće. Na festivalu Magdalena 5 u Mariboru, Slovenija, dobiva nagradu Silver bra za najbolji “spoof-add” u toj kategoriji. Na Festivalu prvih sudjeluje s radom na temu reklamokracija koji je izložen ispred Doma HDLU na Trgu Žrtava Fašizma.

Lana Vitas, Split
Rođena je u Splitu 1981. Nakon završene srednje Umjetničke škole, (odjel grafički dizajn), upisuje Umjetničku akademiju (Split), odsjek Dizajn vizualnih komunikacija. Za vrijeme srednjoškolskog obrazovanja honorarno radi u studiju za grafičku pripremu i dizajn Aster. Na Akademiji se specijalizira u području grafičkog dizajna. Prva profesionalna iskustva stječe na drugoj godini studija, suradnjom s Prirodoslovnim muzejom u Splitu. Interes joj je u području oglašavanja. Dosadašnji radovi: plakati, vizualni identitet kulturnih ustanova, web stranice i razne tiskalice. Na Festivalu prvih sudjeluje s radom na temu reklamokracija koji je izložen ispred Doma HDLU na Trgu Žrtava Fašizma.

povezanosti s tim čudesnim događajem (reklamom), fenomen bi ostao neopažen, besmislen ili isključen iz zajednice. Slično, zar religija nije sustav reklamiranja nekih izvorno neutralnih obilježja života i kozmosa? Jesu li vaša patnja i smrt samo igra slučaja? Povežite ih s veličanstvenim (po mogućnosti transcendentnim) sustavom pozitivnih vrijednosti i paf!, dobivaju one auru privlačnosti, odjednom čak i vlastitu patnju želite “kupiti”. A smrt od zastrašujuće, postaje gotovo poželjna.

Zar, napokon, sam moral nije sustav reklama? Nema ničega očitog u tome da je dobro biti dobar. Sve činjenice govore da beskrupulozni i podmukli ljudi prolaze bolje u životu. Tek kada sućuti, suradnji i snošljivosti pridate utopijsko značenje povezano s time što bi čovjek trebao biti postaju takva ponašanja vrijedna žrtvovanja vlastita slijepog egoizma. Moralni aparat zato mora stalno iznova reklamirati svoja “ciljana” ponašanja, inače “potražnja” za njima postaje veoma slaba. Konkurentska (nemoralna) ponašanja, naime, rekla-

miraju krajnje očite, smjesta opazive prednosti. Kao što je Crkva reklamirala određena ponašanja i stajališta kako bi ljude uklopila u društveni sustav potpuno oprečan sadržaju samih reklama, tako danas komercijalne reklame povezuju magijsko-pogansko-utopijske vrijednosti s određenim robama, životnim stilovima i ponašanjima kako bi ljude uklopile u sustav potpuno oprečan magijskom sadržaju samih reklama. Jesu li zato reklame danas nova religija? Prema mišljenju mnogih autora – jesu. Tako misli i gost Festivala prvih, francuski književnik Frédéric Beigbeder. Ipak, možda treba obrnuti tezu i reći da je religija samo oblik reklame, da reklame oduvijek vladaju tako da povezuju utopijsku vrijednost s nekom proizvoljnom “stvari”, da su reklame samo nastavak žudnje drugim medijima.

Temat priredili Agata Juniku i Željko Zorica

glazba

Dezinformiranje – 33. put

Trpimir Matasović

Ne ulazeći ovom prilikom u raspravu o tome koliko su inače kvalitetni sastavi poput Slovenske filharmonije, Zagrebačkih solista ili Ansambla gudača Milanske Scale, ostaje činjenicom da njihovo glazbovanje s baroknim stilom nema previše veze – i to bez obzira što priređivači festivala upravo to tvrde

33. varaždinske barokne večeri, Varaždin, 19. rujna do 5. listopada 2003.

Činjenica je da su Varaždinske barokne večeri jedini festival barokne glazbe u Hrvatskoj. Također je činjenica da se upravo na tom festivalu izvede gotovo jednaka količina glazbe 17. i 18. stoljeća koliko se izvede u ostatku Hrvatske tijekom cijele godine, što posebno vrijedi za hrvatsku glazbenu baštinu tog razdoblja, kao i za barokni glazbeni teatar. Slijedom navedenih činjenica, Varaždinske bi barokne večeri trebale hrvatskoj publici dati reprezentativnu informaciju o raznim baroknim formama, nacionalnim školama i interpretacijskim stilovima. Deklarativno, one upravo to i čine. No, informacija koju Barokne večeri nude zapravo je daleko od reprezentativne – dapače, čak je i puka relevantnost upitna. Ukratko, ovaj festival, umjesto informacije, uglavnom širi dezinformaciju.

Brojke...

Dobra propaganda jedan je od ključeva uspjeha, i to na Varaždinskim baroknim večerima jako dobro znaju. U njoj, među ostalim, brojke igraju značajnu ulogu – jer, ipak smo ove godine dobili već 33. izdanje festivala, s 22 priredbe u devet gradova i mjesta. Obilježilo se 10 godina Varaždinskog komornog orkestra, isto toliko godina sudjelovanja Slovenskog komornog zbora na festivalu, zatim 50. obljetnicu Zagrebačkih solista, a u pravoj poplavi obljetničarenja svoje su mjesto našli i jubileji Marijane Radev, Nade Puttar-Gold i Marijana Zuberu. Za spo-

minjanje Jurice Muraia nije bila potrebna čak niti "okrugla" brojka. Pritom ostaje nejasno koju relevantnost za Varaždinske barokne večeri danas imaju te informacije.

Redni broj "prvi" također ima osobito, gotovo magijsko značenje. Očaralo se tako publiku izvedbom *prve verzije* Händelova oratorija *Jude Makabejac*, kao i *prvom suvremenom izvedbom* peteroglasnih madrigala Francesca Uspera. U Usperovu slučaju, informacija je točna. No, osim što je to bila *prva* izvedba Usperovih madrigala, dvadesetak minuta blijedo odrađene izvedbe bilo je ujedno i *jedino* predstavljanje hrvatske glazbe na ovogodišnjim Večerima. Što se *Jude Makabejca* i *prve verzije* tiče, riječ je o notornoj dezinformaciji. Naime, varaždinskoj je publici oratorij predstavljen skraćen za čitavu trećinu, a među preostalim stavcima našlo ih se i nekoliko iz kasnijih verzija djela.

... i slova

U komunikaciji s publikom nezanemarljivu ulogu imaju i popratni materijali, kako u festivalskoj brošuri tako i u zasebnim programskim letcima. U tim materijalima na nedosljednosti se nailazilo na gotovo svakom koraku – neka su od predstavljenih djela popraćena vrlo iscrpnim komentarima, druga pak nikakvim; neki su izvođači bili predstavljeni iscrpnim biografijama, drugi konciznima ili nikakvima; neke su vokalne skladbe bile popraćene prijevodima, druge nisu. S druge strane, anonimni je komentator (komentatori?) ponekad bio i previše revan, u sinopsisu Händelova *Jude Makabejca* pre-pričavši čak i dijelove izbačene u okljaštrenoj izvedbi.

Prijevodni su, općenito uzevši, posebno poglavlje ovogodišnjih Varaždinskih baroknih večeri. Telemannova opera *Pimpinone* ostala je neprevedena na hrvatski

– no, s druge strane, talijanski je izvornik, iz posve nepoznatih razloga, u izvedbi preveden na njemački. Za potrebe izvedbe *Davidovih psalama* Heinricha Schütza posegnulo se za standardnim biblijskim prijevodom. *Muka po Luki*, i opet Telemannova, prevedena je uglavnom korektno, premda je antologijskom omaškom sluškinja (njemački *Magd*) postala – Magdalena. Vrhunac pak prevodilačkog falsificiranja bio je "prijevod" libreta Händelova *Jude Makabejca*. Doduše, izvorni libreto Thomasa Morella ne pripada baš vrhuncima baroknog pjesništva, ali *licencia poetica* anonimnog prevoditelja uistinu je bila začudna – po kojoj logici bi rečenica *Disdainful of danger we'll rush on the foe* trebala značiti *O, Bože, udari moćnom rukom neprijatelje* uistinu je posve nedokučivo.

Zvijezde

Angažiranje "zvijezda" kao mamca za publiku nije nešto po čemu bi se

Varaždinske barokne večeri razlikovale od bilo kojeg drugog festivala. Kao što, uostalom, u tradiciji besparicom izmučene hrvatske festivalske produkcije nije ništa neobično angažirati "zvijezde" koje to više nisu, dajući tako publici još jednu dezinformaciju. Varaždinske barokne večeri ponudile su nam tako ove godine kontratenora Paula Eswooda, svojevremeno jednog od najuglednijih tumača barokne glazbe. No, vrijeme čini svoje, pa je Eswood tako danas tek blijeda sjena nekoć velikog pjevača – vidan napor morao je uložiti čak i u izvedbu Vivaldijeva *Stabat Mater* i Pergolesijeva *Salve Regina*, djela u kojima su, čak i rasponu jedva nešto većem od oktave, do izražaja došle Eswoodove danas slabe dubine i isforsirane dubine.

Paul Eswood nastupio je, osim kao solist uz Zagrebačke soliste, i kao član također svojevremeno uglednog vokalnog ansambla *Pro cantione antiqua*. Gostovanja tog sastava oduševljavala su hrvatsku publiku prije dvadesetak godina. Danas, međutim, ta skupina mahom vremenih pjevača više ne može izdržati usporedbu s brojnim novim ansamblima istog tipa, pa se njihovim angažiranjem

za prvu suvremenu izvedbu Usperovih madrigala hrvatskoj glazbenoj baštini, zapravo, učinila medvjeda usluga.

Stil

Naposlijetku, u varaždinskom (dez)informiranju o baroknoj glazbi i možda i najveću rak-ranu predstavlja pitanje stilskog izvođenja. Mora se, doduše, priznati da su ove godine za čak dva projekta angažirani veći ansamblbi specijalizirani za takozvano *povijesno obavijesteno* izvođenje barokne glazbe. (Što u brojci od 22 priredbi ipak i nije osobito impresivan udio.) Izbor, međutim, nije bio osobito sretan – poljska *Capella Cracoviensis* Telemannovu je *Muku po Luki* predstavila stilski nadasve korektno, no možda ipak previše beskrvno. Isto, pa još i gore, vrijedi i za *Barokni glazbeni teatar Berlin*, čijem je dirigentu Egonu Mihajloviću uspjelo naizgled nemoguće – izvesti jednu komičnu operu (Telemannova *Pimpinone*) tako jednolično da se tijekom sat i pol izvedbe publika uspjela nasmijati tijekom tek jedne jedine arije.

Ostatak većih ansambala koji su sudjelovali na Varaždinskim baroknim večerima (uz iznimku, donekle, Varaždinskog komornog orkestra i Slovenskog komornog zbora) baroknoj glazbi pristupa na posve anakron način. Ne ulazeći ovom prilikom u raspravu o tome koliko su inače kvalitetni sastavi poput Slovenske filharmonije, Zagrebačkih solista ili Ansambla gudača Milanske Scale, ostaje činjenicom da njihovo glazbovanje s baroknim stilom nema previše veze – i to bez obzira što priređivači festivala upravo to tvrde.

Budućnost?

Kakvu, dakle, budućnost imaju Varaždinske barokne večeri? Ako je suditi prema tome koliko idu u korak s današnjim vremenom i suvremenim pogledima na interpretaciju barokne glazbe, reklo bi se ne osobito blistavu. No, ovdje nije riječ ni o kakvom nazadovanju, nego o dugogodišnjem tvrdoglavlom perpetuiranju uvijek iste koncepcije i uvijek istih anakronizama. Uistinu je nevjerojatno kako to ne uspijevaju prepoznati niti organizatori festivala, niti njihovi financijeri, a uglavnom niti publika. Pa ipak – kada se relevantne informacije ne vide ili ne žele vidjeti, nije čudo da se vjeruje dezinformacijama. I tako već 33. godine. ▀

33. VARAŽDINSKE BAROKNE VEČERI
33rd VARAŽDIN BAROQUE EVENINGS
19. IX. - 5. X. 2003.

Senzacija na početku sezone

Trpimir Matasović

Tamni, teški gudači, sjedinjuju se u skladnu cjelinu s prodornim i drvenim i limenim puhačima, zračeći velikom gestom, maksimalnom disciplinom i, najvažnije, posvemašnjom predanošću tumačenju antologijskih stranica ruske glazbene baštine

Koncert Akademskog simfonijskog orkestra Petrogradske filharmonije, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 3. listopada 2003.

Bremenitost tradicijom vrlo je često dvosjekli mač, što je na području ozbiljne glazbe osobito zamjetno kod ansambala koji tijekom dugogodišnjeg postojanja dolaze u opasnost da, na račun stare slave, zanemare

potrebu osuvremenjivanja nastupa. Primjera je mnogo, a među njima značajno mjesto zauzimaju orkestri s područja bivšeg Sovjetskog Saveza. Njihova reputacija rezultat je čelične stege započete još u carskim vremenima i do krajnosti dovedene u Staljinovoj eri. No, vremena se mijenjaju – mnogi ruski glazbenici danas slobodno odlaze na Zapad, što neizbježno dovodi do pada kvalitete orkestara u matičnoj zemlji.

Sa zanimanjem se stoga, ali i strepnjom, očekivalo gostovanje Akademskog simfonijskog orkestra Petrogradske filharmonije. Jer, orkestar je to slavne prošlosti, u kojoj najsvjetlije poglavlje predstavlja doba kad mu je na čelu bio legendarni Jurij Temirkanov. Također, neizbježno se nameće i usporedba s drugim jednako slavnim petrogradskim orkestrom – onim Marijinskog teatra, što ga predvodi karizmatični Valerij Gergijev, a koji se zagrebačkoj publici predstavio početkom prošle koncertne sezone.

Kreativni sraz

Strepnje su se, srećom, pokazale nepotrebnima.

Već u prvim taktovima Rahmanjinovljeva *Drugoga glasovirskog koncerta* publiku je osupnuo zvuk karakterističan za najbolju tradiciju ruskih orkestara – ovdje se zaista nitko ne štedi, što, međutim, ne isključuje i maksimalnu usklađenost čitavog ansambla. Tamni, teški gudači sjedinjuju se u skladnu cjelinu s prodornim i drvenim i limenim puhačima, zračeći velikom gestom, maksimalnom disciplinom i, najvažnije, posvemašnjom predanošću tumačenju antologijskih stranica ruske glazbene baštine.

Dirigent Aleksandar Dmitrijev, koji je šef-dirigent i umjetnički ravnatelj Petrogradske filharmonije već više od četvrt stoljeća, ne priklanja se uobičajenoj, a zapravo pogrešnoj koncepciji orkestra kao puke pratnje solistu. Naprotiv, u njegovoj je interpretaciji orkestar ravnopravan partner pijanistu, što u bujno instrumentiranoj

Rahmanjinovljevoj partituri dovodi do pravog kreativnog sraza pojedinca i kolektiva. A taj pojedinac bio je uistinu dostojan sraza s Petrogradskom filharmonijom. Moldavski pijanist Aleksandar Palej podjednako majstorski vlada i glasovirskom tehnikom i stilom Rahmanjinovljeve glazbe, a suverenost njegova nastupa dodatno je podcrtana diskretnim, ali upečatljivim odmaci- ma od inače čvrsto zacem- tiranih obrazaca sviranja ovog repertoarnog djela.

Široka paleta

No, Rahmanjinovljev je koncert bio tek priprema za deliciju koja je uslijedila. Šostakovičeva je *Sedma simfonija*, poznata i kao *Lenjingradska*, u nas, naime, vrlo rijetko izvođena, a upravo je Petrogradska filharmonija ovo djelo i praižvela 1942. tijekom njemačke opsade svoga grada. Premda je na površinskoj razini riječ o

svojevrsnoj staljinističkoj propagandi, Šostakovič je i ovdje znao ubaciti subverzivne elemente, poput brojnih prikrivenih citata i parafraza, primjerice iz Bachovih koral, Stravinskijeva *Posvećenja proljeća* ili Ravelova *Bolera*.

Predvođena autoritativnim Dmitrijevim, Petrogradska se filharmonija pokazala kao još uvijek autentičan tumač tog djela. Široka paleta orkestralnog zvukovlja zablistala je u čitavom svom spektru, pri čemu je majstorski realiziran dugotrajni koračnički crescendo u provedbi prvog stavka s pravom ostavio publiku bez daha, kao, uostalom, i ledeni početak opsežnog *Adagija*. Naposljedku, usporedba s orkestrom Marijinskog teatra nametnula se sama po sebi. A u toj usporedbi Petrogradska filharmonija izlazi kao neprijeporan pobjednik: jer, dok grubi, “barbarski” ton Gergijevljeva orkestra odiše azijskim prizvukom, Petrogradska filharmonija dokazala je da još njeguje tradiciju koja je nedvojbeno izrazito europska. I koliko god je prošlogodišnje gostovanje Valerija Gergijeva pobudilo nevjerojatnu pozornost, ovaj je, daleko manje pompozan koncert, bio na daleko višoj umjetničkoj razini. Koncertna direkcija Zagreb podarila nam je tako na samom početku sezone pravu glazbenu senzaciju – jedan od onih koncerata koji će se zacijelo još dugo pamtiti. ▀

Vrhunska imitacija

Trpimir Matasović

Nije riječ o “autentičnom”, nego o stiliziranom folkloru, kakva u nas njeguje čitav niz raznoraznih KUD-ova – gošće iz Bugarske tako nastupaju u imitacijama narodnih nošnji, svojim školovanim glasovima oponašaju folklorni stil, a napjeve uče iz nota

Koncert Zbora Bugarskog nacionalnog radija i televizije, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 23. rujna 2003.

Fenomen “bugarskih pjevačica”, to jest članica Zbora Bugarskog nacionalnog radija i televizije, koje svijet obilaze pod bombastičnim nazivom *Misterij bugarskih glasova* moguće je promatrati

na nekoliko razina, od kojih je, da ne bude zabune, onaj glazbeni možda i najmanje bitan. Nema, naime, nikakve dvojbe da je riječ o vrhunskom ansamblu koji izvodi glazbu koja je sve samo ne nezanimljiva, što je, uostalom, potvrdio i zagrebački nastup tog sastava. Pa ipak, ne treba zaboraviti da je *Misterij bugarskih glasova* prije svega odličan tržišni projekt. Zapadno tržište u posljednjih je desetak godina gladno

novih, po mogućnosti “izvornih” sadržaja, što se očituje u iznenadnoj popularnosti etničkih glazbi i njihovih izvedenica, a na sličnoj je liniji i *boom* zanimanja za srednjovjekovnu glazbu, posebice gregorijanski koral.

Ne treba zaboraviti da je *Misterij bugarskih glasova* prije svega odličan tržišni projekt

Ladarice

U toj potrazi za izgubljenim i/ili zaboravljenim korijenima, bugarski folklor pogađa u samu srž formule tržišnog uspjeha – jer, istovremeno je i “egzotičan”, ali i barem donekle pripadan zapadnom krugu. Europljani, naime, vole Balkan gledati kao regiju koja, doduše, jest “zaostala”, “primitivna” i ispod njihove navodno visoke civilizacijske razine, ali, upravo zbog toga, u sebi nosi još prepoznatljive elemente nečega što se podsvjesno smatra dijelom iskonskog europskog identiteta.

U nekom drugom spletu okolnosti mjesto bugarskih pjevačica mogle su mirne duše zauzeti i, primjerice, neke hrvatske ladarice. Način otvorenog grlenog pjevanja manje-više je isti, tehnika “potresa- nja” glasa postoji i u nekim hrvatskim folklornim regijama, kao, uostalom, i di- jafonijsko pjevanje u malim intervalima. U krajnjoj liniji, bugarski folklorni stil u svom izvornom obliku nije osobito udaljen od, recimo, dinarskih gangi i treskavica.

Izvlačenje iz konteksta

A kad smo već kod toliko žude-

ne “izvornosti”, ona baš i nije ono što nam nudi Zbor Bugarskog nacionalnog radija i televizije. Naime, nije riječ o “autentičnom”, nego o stiliziranom folkloru, kakva u nas njeguje čitav niz raznoraznih KUD-ova. Dok se izvorni folklor prenosi usmenom predajom i izvodi u strogo određenom društvenom kontekstu, onaj stilizirani izvlači se iz tog konteksta, zapisuje i reproducira. Gošće iz Bugarske tako nastupaju u imitacijama narodnih nošnji, svojim školovanim glasovima oponašaju folklorni stil, a napjeve uče iz nota. Uostalom, u većini slučajeva nisu to uopće čak ni zapisi izvornih napjeva, nego obrade, od kojih neke, doduše, jesu vrlo bliske pučkom pjevanju, ali druge potpuno neskriveno prelaze u sferu umjetničke glazbe. Jednostavno troglasje i četveroglasje može još barem donekle pružiti iluziju “izvornosti”, no sofisticirane tehnike umjetničke glazbe dvadesetog stoljeća, poput aleatorike i klastera to ne mogu.

Sve izrečeno, naravno, ni najmanje ne umanjuje vrijednost ovog koncerta – kvaliteta i glazbe i izvedbe posve je neupitna. Ali, sve je to zajedno “autentično” isto koliko i Lado – atraktivan izvorni proizvod, ništa više. ▀

glazba

Kako spori bubanj kaže

Dejan Jelić

Spore, na trenutke dosadne pjesme, svojom strukturom i tekstovima najviše su me podsjetile na album *Letim, sanjam, dišem*, s kojeg su Gile & co. odsvirali *Hajde bejbe, daj da vidim sad* i *Igra rock'n'roll cela Jugoslavija* (stvar po kojoj ih pamte čitave generacije)

Koncert skupine Električni orgazam, Tvornica, Zagreb, 27. rujna 2003.

Kulturni beogradski rock bend Električni orgazam više i nije tako željno čekano ime u Zagrebu kao što je bilo sredinom devedesetih, zahvaljujući ponajprije svojim sve češćim nastupima ovdje. Pa ipak, klub Tvornica je Giletu i njegovoj ekipi odgovorio solidnom popunjenošću, što dovoljno govori o

vjernosti njihove zagrebačke publike.

Koncert je započeo obradom legendarne *Louie, Louie*, koja je već svojim prvim taktovima po tko zna koji put dokazala neosporivu uigranost Električnog orgazma. Band je u Hrvatsku (dan prije svirali su u riječkom klubu Točkica) došao promovirati svoj novi album *Harmonajzer*, koji je kritika vrlo dobro ocijenila. Moram priznati da baš i ne razumijem zašto – osim ako izuzmemo legendarnost sastava, koja u ovom slučaju nije garancija kvalitete. Naime, iako je najavljivao kao konačno dobar album Orgazma, na kojem su surađivali s brojnim glazbenicima (spomenimo samo Vladu Divljana, što se itekako osjeti u jednoj pjesmi koja neodoljivo podsjeća na Divljanova *Maršala*), prema

onom što sam čuo te subotnje večeri, *Harmonajzer* mi se nije svidio. Nažalost, činio je veći dio koncertnog repertoara od otprilike sat i pol. Spore, na trenutke dosadne pjesme, svojom strukturom i tekstovima najviše su me podsjetile na album *Letim, sanjam, dišem*, s kojeg su Gile & co. odsvirali *Hajde bejbe, daj da vidim sad* i *Igra rock'n'roll cela Jugoslavija* (stvar po kojoj ih pamte čitave generacije).

Moram reći kako sam na koncert Električnog orgazma otišao kako bih im prije svega odao dužnu počast i priznanje. Zato mi je bilo drago što nisu zaboravili

odsvirati neke pjesme s legendarnog albuma *Distorzija*, kao i *Zlatnog Papagaja* Šarlo Akrobate. Bila je tu i *Bejbe, ti nisi tu*, naravno njihova obrada pjesme Rolling Stonesa, a svoje mjesto našla je i *Voodoo Blues*. Pa ipak, Giletove tekstualne minijature i prespori ritam bubnja te večeri nisu me uspjeli previše zapaliti, iako se mora priznati da distorzije nije nedostajalo. ▀

razgovor

Hrvoje Krmpotić

Spremajući se na smjeliji pothvat

Dvanaest godina kontinuiranog rada trebao bi biti dovoljan povod za razgovor sa samoborskim hardcore bendom Deafness By Noise, no činjenica kako su svoj zadnji album objavili na vrlo cijenjenoj europskoj punk/harcore etiketi Core Tex Records još je više ubrzala sastanak s njihovim frontmanom Hrvojem Krmpotićem.

Budući da je zadnja vijest vezana uz Deafness By Noise potpis ugovora s njemačkom etiketom Core Tex Records i objavljivanje vašeg albuma Last Minute Call na njoj, počnimo s tim. Možeš li nam predstaviti album?

– Završili smo ga prošle godine, tamo negdje u ožujku, travnju. Imali smo dobar odjek nakon svoje zadnje singlice, oni su je jednostavno uzeli i rekli: “To nam je super, mi bismo radili još seriju vaših singlica”. Kad pogledaš njihova izdanja, sve su to američki bendovi, koji su vani in. Tu su i H2O, i Agnostic Front, Kings Of Nothing, hrpa bendova. Tu i tamo izdaju neki europski bend. U ovom slučaju, to smo bili mi. Gledam na to kao na totalnu sreću. Jednostavno, bendovi su prekvalitetni, pogotovo u usporedbi s nama.

U bendu vas je sada pet?

– Tako je. Došao je jedan čovjek iz Leverkusena, tu je dobio državljanstvo, mama

mu je Hrvatica i smiješno priča hrvatski. Mi smo ga jako zainteresirali i čovjek je htio doći živjeti ovdje i svirati s nama. Došao nam je i bivši bubnar iz Dikobraza. Godinu dana smo u tom sastavu. Kad smo snimili taj materijal, ljudi iz Core Tex Records su rekli: “To je nama super, dođi potpisati ugovor”, što sam i napravio. Potpisali smo na 10 posto. Izdanje moramo dobro promovirati, jer kad oni gore rade promociju, prije nego što neki bend izlazi, rade kompilacije, pravu pompu po magazinima, kojih je jako mnogo, a u svakom od njih imaš gratis CD. Na njima je uvijek jedna stvar od nekog banda, kao i kontakt, to ide u velikim nakladama, tako da ljudi čuju za taj bend, koji izlazi tek za godinu dana. Mi smo, prije nego nam je album izašao, bili na 4-5 kompilacija, da ne govorim o magazinima. Godinu dana smo čekali da album izađe, a svugdje smo prisutni, u svim katalozima.

Ovdje je malo čudno što su naši CD-i jako skupi, koštaju 15 eura. To je jednom

Dejan Jelić

Izdanje moramo dobro promovirati, jer kad oni gore rade promociju, prije nego što neki bend izlazi, rade kompilacije, pravu pompu po magazinima, kojih je jako mnogo, a u svakom od njih imaš gratis CD

prosječnom Nijemcu nešto normalno, a meni je žao što si klinci ovdje to ne mogu priuštiti. Onaj postotak CD-ova što ću dobiti, to je mojih 10 posto, i to ću prodati na svojoj distribuciji, kako bih si vratio troškove. Neki dućan ovdje, koji će htjeti imati taj CD, morat će ga prodavati za više od 100 kuna. Nisam baš pobornik toga da naš CD vrijedi isto kao i CD nekog svjetskog benda.

Besplatna reklama

Promocija albuma s turnejom kreće početkom iduće godine?

– Promocija je krenula. Čim sam potpisao ugovor, obvezali smo se prema *promotion/tourbooking* agenciji M.A.D. iz Berlina, koja u Europi drži monopol što se tiče turneja hardcore bendova. Gledaju te staviti sa što većim bandom,

da te vidi što više ljudi. Ti njima predstavljaš proizvod. Dodeš negdje svirati, na svakom si radiju, televiziji, a koliko košta jedna reklama na TV-u i radiju uopće? Ovako ti to zapravo dobivaš besplatno, samim tim što si s tamo nekim zvijezdama na turneji. Pretpostavljam da je tako bilo i s Bambi Molestersima. Oni su bili svugdje. R.E.M. je negdje došao, svi su slikali Bambi Molesters također. Nema veće reklame od toga. Ne znam kakva je njihova priča, u našoj muzici je *deal* da mi platimo bus, živimo od prodaje majica i CD-ova.

Obradili ste jednu stvar od UK Subsa, koja se trebala pojaviti na nekim kompilacijama. Što je s tim?

– Nizozemski I Scream Records odlučili su napraviti kompilaciju *Tribute To Punk Rock*. Njihov “chief-in-charge” pitao me jesmo li zainteresirani da se pojavimo na toj kompilaciji, a ja sam rekao da možemo. Snimili smo *Stranglehold* UK Subsa i *Prisoner* od D.O.A. Prema meni, to je najveće i najjače što smo napravili. Ta kompilacije će biti u svakom shopu u svijetu, a gore će biti i Dropkick Murphy's, i Biohazard i Sick Of It All. Tu će se najviše čuti za nas. Izlazak je najavljen za ožujak iduće godine.

Američki sound

Kakvi su vam planovi za budućnost?

– Spremamo se na jedan smjeliji pothvat, koji se zove snimanje novog albuma. Imamo dobre preduvjete stupiti u neke kontakte s mnogo jačim izdavačkim kućama, koji odmah plaćaju studio. Već sad imamo 11-12 novih stvari. Producentu palicu definitivno ćemo dati Denisu Mujadžiću-Denikenu. On je prema meni apsolutni bog, koji može napraviti pravi američki sound. Također, ako ti je on producent, to znači da radi s tobom na probama, sugerira ti neke stvari, koje ti ne možeš čuti, čisto aranžerski.

Za koju si etiketu najviše zainteresiran?

– Upravo za I Scream Records. Vlasnik je izgradio jaku izdavačku kuću, na njoj su Blood For Blood, Slapshot, Vision, radi kompilacije s najvećim hardcore bandovima, poput Biohazard, Sick Of It All... Ima potpisane ugovore za distribuciju s američkim i europskim Epitaph i s Victory Records.

S kojim bi velikim bendom najviše volio ići na turneju?

– Netko tko je konstantno na MTV-u, poput Rancid, Biohazard, Sick Of It All, H2O, ima vrlo jak feedback od klinaca, koji vide da ti bendovi idu na turneje i svi će dolaziti na koncerte. Na M.A.D. *tourbookingu* svi bendovi su oni koje osobno volim i koji god da bude taj, s kojim ćemo ići na turneju, meni će biti OK. ▀

Mimetički užici ili Lepage, hrvatski redatelj

Nataša Govedić

Festival svjetskog kazališta sadrži i terapijsku dimenziju: demitologiziranja stranih umjetničkih proizvoda; njihova svođenja na ljudske, a ne nedostižno kozmološke dimenzije

Uz novopokrenuti Festival svjetskog kazališta, njegove predstave i posebno Lepageovu *Trilogiju zmajeva*

Kako je moguće da je Roberta Lepagea gotovo čitava domaća kazališna javnost osjetila kao “svog” redatelja? Hélène Cixous: *Nikada ne čitamo a da se pritom ne identifikiramo. Ali na koji način? Kad kažem identificiramo, ne mislim da gubimo svoje ja. Naprotiv: mi postajemo drugi, nastanjujemo drugost. Ulazimo u nju. U nekom smo drugome na način da osjećamo kako smo i sami preobraženi inicijativama i djelovanjem te osobe.* Lepageova scenski obnovljena *Trilogija zmajeva* nije nas samo na političkoj razini, u netrpeljivostima Engleza, Kineza i Francuza, navela na prepoznavanje domaćih etničkih konflikata. Prepoznali smo i neke manje eklatantne probleme današnjeg trenutka: brisanje, potapanje traumatične prošlosti. Revoltiranost tržištem koje proždire male obrte (“izrada cipela po mjeri”) i autonomne vokacije, pretvarajući nas u nužne sudionike globalnog supermarketa. Potrebu poštivanja, uvažavanja ljudskih sudbina

koje ne zapremaju stranice žute tiskovine ni komercijalnih kanala medijskih sapunica.

Od Brechta do Artauda

Nijedna druga predstava prvog Festivala svjetskog kazališta nije ni približno istog ranga kao Lepageovovo šestosatno kruženje trokrižjem kultura. Konkretno: Nekrošiusova himna godišnjim dobima mogla bi eventualno proći kao slikovničkim emocijama preplavljeno kazalište za djecu, prepuno glumačkih improvizacija na temu “led je hladan, voda je mokra, zemlja je rahla” itsl., ali ne i kao dublje promišljen estetički postupak. Ostermeier je pak brehtijanac s očitom sklonošću prema stripovskom satiriziranju suvremene tehnologije i njezinih igračaka, jedna od kojih je svakako i Nora uprizorena kao Barbie lutka, ali njegovo kazalište s *tezom* previše podsjeća na Branka Brezovca: najvažnije mu je ispisati manifestnu političku optužnicu, a nije bitno pozabaviti se psihologijom ili čak, sačuvaj nas Bertolte, neideologijskom motivacijom likova. Antonio Latella pojavio se sa šarmantnom S/M paradijom Genetove “crne mise”, pogostivši nas senzualnim makabrizmom (seksualnošću koja obigrava oko ekstrema *smrtonosne zaljubljenosti* te zaljubljenosti u teatar koja se lagano ljulja na trapezu postavljenom za zbiljski *salto mortale*), s tim da je Latellin kabaretski *Querelle* u većoj mjeri ekstatično poklonstvo Genetu kao pjesniku, negoli antimelodrama napravljena prema predlošku romana. Josefa Nadja vidjeli smo s predstavom velikih ambicija (spajanje Artauda i Balthusa), kao i u plesачkoj postavi besprijeckorno akrobatskog

“pedigree”, da bi konačni rezultat, međutim, ostao na razini baletne opsesije degravitacijom, a ne suvremenog plesa sa svim njegovim protestnim “uzemljenjima”. Kritičkim tonom ne želim reći da je festival promašio smisao svog postojanja. Naprotiv: bio je nemjerljivo koristan i profesionalno daleko relevantniji od selekcija koje nam zadnjih desetak godina, recimo, nudi Eurokaz. Ono što želim reći jest da i između zanat-ski odlično napravljenih predstava postoje *razlike*, kao i da našem glumištu nedostaje upravo svijest o tome da ne postoje “loše predstave”, nego jedino projekti koji nas uče vlastitim pogreškama ili projekti koji nas uče vlastitim lucidnostima. Zbog toga Festival svjetskog kazališta sadrži i terapijsku dimenziju: demitologiziranja stranih umjetničkih proizvoda; njihova svođenja na ljudske, a ne nedostižno kozmološke dimenzije.

Demoni

Roberta Lepagea, doduše, teško je držati u *maloj mjerici* skeptičke evaluacije. Njegovo je kazalište u prvom redu emocionalno, ali redatelj pri tome nije sentimentalist – točnije bi bilo reći kako je *Trilogija zmajeva* prožeta suhom, britkom, swiftovskom ironijom. Primjerice, “najsladi” prizor predstave, kada pozornicu zapremi golemi, šareno obojani papirnati kineski zmaj, gorki je komentar neostvarenog života jednoga od protagonista. Veličanstveni zmaj u biti predstavlja simbol poraza, odnosno pojavljuje se u kineskom značenju nemani s kojom se valja u sebi izboriti da bismo u potpunosti ostvarili vlastiti potencijal. Englezov je zmaj, međutim, gigantskih razmjera jer je život tog lika obilježila

Nijednu od velikih kategorija, a pod time mislim na *spol, rasu, klasu, etnicitet* itd., Lepage ne koristi jednodimenzionalno, a pogotovo ne kao isključivu ili posebno privilegiranu narativnu prizmu

kronična pasivnost te ovisnički eskapizam. Prema finalu predstave jedan od zmajeva pretvara se i u samoubilački avion suvremenog terorizma, pretpostavljam predstavi nadopisan tijekom obnavljanja 2003. Lik mentalno retardirane djevojčice Stelle, postavljen kao narativno središte komada (ona je dijete jedne zabranjene i projekcija mnogih neostvarenih ljubavi), također upozorava na kantovske teme nerealizirane ili nepravedno oduzete slobode, na način vrlo blizak istraživanjima autizma domaćeg perfomera Damira Bartola Indoša. Pod time mislim da Stella u Lepageovu (kao i evokacija hendikepiranih u Indoševu) djelu nije samo fukoovska žrtva socijalnog stigmatiziranja i hladnog sankcioniranja ljudi s posebnim potrebama, nego joj pripada povlašteno mjesto nedužnosti, trajnog djetinjstva, *neokaljanosti*. Retorički rečeno, Lepage njome ispisuje oksimoron: biti istovremeno najniže i najviše na društvenoj ljestvici, kao što to polazi za rukom Stelli, na neočekivani način ukida konvencionalnu ideju statusa, moći, prestiža, socijalnih podjela kao takvih. Isto vrijedi i za finalno Lepageovo korištenje kineskih yin/yang simbola, izvedenih tehnikom obrednog plesa izvođača uz pomoć velikih užadi. Yin/yang ikonografija nije, naime, upotrijebljena kao arheptipski ključ za tumačenje predstave, nego kao dijalektički princip spajanja ili doticanja čak i najoprečnijih svjetova, dakle kao osobit *eros* tolerancije. Lepage nije propovjednik, kao što nije ni politički pamfletist: ne nudi nam “lijepo zapakiranu ideologiju” ovog ili onog spasa.

kazalište

Skromnost

U traganju za adekvatnom kategorijom njegova stvaralaštva, čini mi se najtočnijim reći kako je Robert Lepage višemedijski verziran *homericanac*, epski pripovjedač fantastičnog osjećaja za vrijeme priče te u isti mah “renesansni čovjek” u značenju goleme vještine kojom se snalazi u isprepletanju književnosti, glazbe, kazališta i filma. No osnovni je ton njegove eruditske naracije začuđujuće skroman. Kako je sam izjavio u *Quelques zones de liberté* (1995): *Kada dulje vrijeme radite s nekom grupom ljudi, kada radite s glumcima koji su ujedno i autori predstave, tada razvijate jednu posebnu poniznost prema čitavom tom poslu*. Zbog toga, vjerojatno, nijedan Lepageov glumac ne zapada u preglumljivanje niti u birokratsko ispunjavanje glumačkih zadataka. Bez obzira izvide li na sceni *tai chi* ili francusku šansonu, a besprijeekorni su u obje discipline, svejedno je prenose li zakrabuljenih lica rekvizite, trče kvadratom “vanjskog svijeta” koji okružuje intimni, unutarnji kvadrat izvedbe, ili u njezinu središtu drže monologe, Lepageovi su glumci najčešće potpomognuti tek filmskim promjenama svjetla i čitavom tvornicom zvukova, što znači da je upravo izvođačka prisutnost primarno sredstvo kojim redatelj ispisuje obiteljske kronologije dvadesetog stoljeća, definiranog kao stoljeće razdvajanja, destrukcije, rata, nuklearnog genocida. *Prolivenu vodu više se ne može skupiti*, kaže jedan od likova, podjednako misleći i na prošlost i na nad/osobne katastrofe.

Prijateljstvo

Jedini stalno scenski prisutan scenografski rekvizit *Trilogije zmajeva* malena je stražarska kućica s parkirališta na čijem se mjestu nekoć nalazila Kineska četvrt. Lepage je okružuje sjećanjem, to jest ponovnim događanjem završenog vremena. U njemu će se susresti dvije djevojčice, čije prijateljstvo nadrasta kikit kazališne igre zamjene identiteta (*sad ti budi ja, a ja ću biti ti*) te postupno oblikuje jednu od najjačih emocionalnih spona njihovih života – ravnopravnu odnosu roditelja i djeteta ili ljubavničkom odnosu. Vrlo je rijetko u kazalištu moguće vidjeti komade posvećene prijateljstvu, a da posrijedi nije ni homoseksualni diskurz niti povijest međusobnog rivalstva. I to je vjerojatno Lepageov dug epskoj mašti: redatelj slijedi eho *Gilgameša* i *Božanstvene komedije*, u kojima nas upravo prijateljstvo sigurnom rukom provodi galerijama pakla. Zanimljivo je da objema djevojčicama u predstavi nedostaje lik majke, tako da jedna drugoj od djetinjstva u nekoj mjeri zamjenjuju odsutnu roditeljicu, kao što kasnije i preuzimaju ili predaju jednu drugoj brigu o vlastitu djetetu. Lepagea zanima antiherojska, ženska svakodnevnica. No u njoj će neke od najplemenitijih gesta dopasti upravo muškarce: poočime koji tuđu djecu vole više nego vlastitu i ne mogu prihvatiti majčin prijedlog hospitaliziranja hendikepirane Stelle. To znači da redatelj nijednu od velikih kategorija, a pod time mislim na *spol, rasu, klasu, etnicitet* itd. ne koristi jednodimenzionalno, a pogotovo ne kao isključivu ili posebno privilegiranu narativnu prizmu. Ljudska je priča sačinjena od fragmenata šarmantnih banalnosti, igre, kockanja bližnjima, gubitaka, čekanja, političkih trauma, tereta stalne nesigurnosti, neuništivih žudnji. Ili, riječima Grotowskog, savršeno bliskima Lepageovoj epici: *od Erosa i Caritasa*.

Spajanje letova

U suvremenoj političkoj teoriji, identifikacija se smatra opasnim izborom. Optužena je za stvaranje osjećaja lažnog zajedništva, potiskivanje pojedinačnih osjećaja razlike, guranje građana prema narcizmu i samozadovoljstvu gomile. Srećom, teatrologija raspolože nešto sofisticiranijim oruđima analize identiteta. Elin Diamond, primjerice, upozorava kako glumačko “poistovjećivanje” s likom, kao ni gledateljsko “poistovjećivanje” s glumcem, nikad nije jednostavan ni jednosmjernan proces. U tome da postajemo neko drugi sadržana je svakako i klica slobode, kao i mogućnost etičke empatije. Zbog toga mi se čini da ono što nam je srodno u Lepageovoj predstavi nije nikakva fikcionalna asimilacija kanadske kulture, koliko nam je bliska redateljeva potreba – suprotna tezi teatrologinje Elinor Fuchs, uvjerenoj kako je “dramski karakter” na suvremenim pozornicama odavno preminuo ili eksplodirao na tisuće komadiće – da sačuva i udubi se u *istinu osobnosti*, istinu pojedinačne ljudske sudbine, karaktera. Na bogatom sjecištu medija, žanrova, glumačkih tehnika i kulturoloških kodiranja, pojavljuje se osam lica/autora predstave. Njihovu priču postupno slažemo, rasplićemo i zaplićemo, a tragove aviona koji ih nose iznad nekoliko kontinenata čitamo kao intimne dopisnice među protagonistima. Robert Lepage na više je razina opsjednut sakralnim ritmom svakodnevice, jutrom koje, primjerice, obilježava gesta lika poočima: tiho stavljanje dara, sićušnih dječjih cipelica, na stol za koji će nakon njegova odlaska na posao sjesti marmurna trudnica.

Mir

Iako je velik dio *Trilogije zmajeva* posvećen Drugom svjetskom ratu i Hirošimi, Lepage izbjegava izvesti na scenu brutalnost eksplicitnog nasilja. Važnije mu je ono što vanjska sila izaziva u ljudima, važnije su mu njihove usamljenosti negoli medijska arena beskonačnih mučenja i ubijanja. Jedna od mudrosti predstave vezana je i za umjetnost strpljivog, introspektivnog nošenja s politički izazvanim potresima: *Slušajte kako se stijene pomiču i u tome pronađite mir*. No druga je vezana za razumijevanje mira kao osobnog angažmana, umjetničkog angažmana, upuštanja u rizik međuljudskog otvaranja i povezivanja. Zanimljivo je da predstava koja zagovara mir i koja ima mnogo više za reći o njegovanju povjerenja u ljudsku vrstu negoli o ubijanju ili velikoj mešttriji svega huljstva, danas djeluje i avangardnije i eksperimentalnije od teatra koji se po ne

Zanimljivo je da predstava koja zagovara mir i koja ima mnogo više za reći o njegovanju povjerenja u ljudsku vrstu negoli o ubijanju ili velikoj mešttriji svega huljstva, danas djeluje i avangardnije i eksperimentalnije od teatra koji se po ne znam koji put zgraža nad sveopćom apokalipsom

znam koji put zgraža nad sveopćom apokalipsom. Dio mira povezan je i s vremenom koje nam vraća ovaj redatelj, podsjećajući nas da treba živjeti šest sati umjetnosti, a ne trideset sekundi TV reklama. Svoju publiku Lepage usporava, vrti u mjestu, poriva unatrag, provlači labirintom jednog stoljeća, razvremenjuje (citiraj iz predstave: *Živimo u tri vremena. Ni jedno nije sadašnjost*.) Takav postupak teško je zamisliv u filmskom ili bilo kojem drugom mediju osim kazališnog, u kojem smo stalno svjesni fatalne “sadašnjosti” same izvedbe; njezine apsolutne neponovljivosti. Kada poseže za filmskom režijom, kao na primjer u filmu *Confessional* (1995), Lepage se također bavi međupovijesnim mostovima, recimo načinima na koji Hitchcockov film *I Confess* (ili fenomen ispovjedne tajne) ispisuje sudbine svojih gledatelja te kako prizorište Hitchcockova filma ili jedan *fikcionalni* set postaje dublja istina o aktualnom Quebecu. Filmska nas slika, međutim, nema načina suočiti s fenomenologijom nevirtualnih tijela, tijela koja traju iz sekunde u sekundu izvedbe i zatim “nestaju”. Dok traje, kazalište ima mir žive prisutnosti; nekoga tko sjedi tik do nas i bdije nad prevrnutom utrobom. Pa i svaka daljnja artikulacija kazališnog događaja donosi svoj mir ili svoju verziju stvaralačkog zajedništva, zbog čega se ljudi, primjerice, i bave opskurnom profesijom kritike. Ništa nije slađe od pisanja izvještaja o stijenama koje su se *uistinu* – pomaknule. ▀

Ujedinjene boje nostalgije i besmisla

Grozdana Cvitan

Zaokružen i lako čitljiv roman koji nudi više nego što to jednostavnost i lakoća prvog dojma sugeriraju; lakoća dijaloga garnirana je ideološkim besmislicama i željom da se sasvim određeno vrijeme potroši što lepršavije

Ante Tomić, *Ništa nas ne smije iznenaditi*, Fraktura, Zagreb, 2003.

Nakon što je više ili manje površno upoznao ili tek posjetio nekoliko zapadnih zemalja i nakon završenog studija medicine otišao na služenje vojnog roka u Makedoniju, Splitsanin Siniša Sirišćević zaključit će kako se nikad nije toliko čudio zemljama koje je upoznao, koliko mu se to događalo u tom dijelu Jugoslavije. Upoznavši bijedu življenja u blizini albanske granice u karauli blizu Struge, sastavljenoj na principu bratstva i jedinstva, on ponajprije pokušava umiriti

sve razlike i pitanja kako bi što mirnije priveo kraju vojni rok u proljeće 1985. Razlike što ih likovi sobom unose u karaulu ostat će jednako velike i nakon završetka njihova prisilnog okupljanja na zadanom mjestu, a iskustvo različitosti bit će ublaženo činjenicom da je u nametnutom vremenu i prostoru moguće naći i vedriju formulu preživljavanja. To je ona koja ostaje kad već mnoge godine pređu preko određenog iskustva. Sjećanje je najsklonije svojim nasmiješenim slikama.

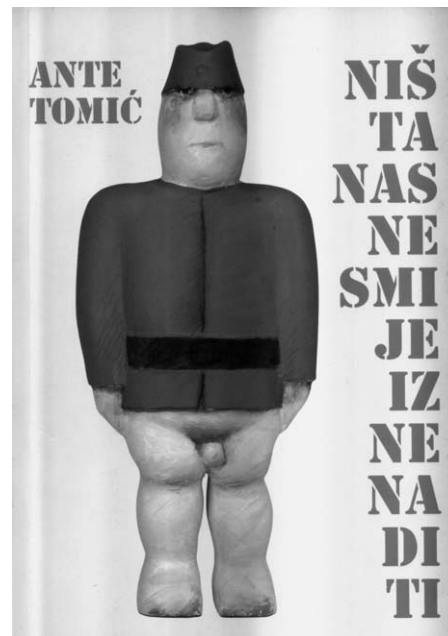
Da bi približio vrijeme bezidejne učmalosti i besmisao trošenja jedne (ili nešto više) godine života u nekoj šumi koju svi bolje poznaju od onih koji je čuvaju ili kako razmišlja glavni junak, dok država čiju vojsku služi troši posljednje kapi ideološkog benzina, Ante Tomić koristi dokumentarne pasaže onodobnih vijesti da bi približio kontekst u kojem živi vojska neke karaule na albanskoj granici. U tim dokumentarnim ulomcima vremena kad se “sve” znalo o generalu Nambijaru i nekim nesvrstanim zemljama koje nitko ni na karti nije znao pokazati, između sastanaka raznih političkih partija i politbiroa trčala se Titova štafeta već pet godina mrtvom vodi, a na oglasnim pločama iz stiropora izrezivali se citati njegovih poruka. Uobičajene vijesti i poslove pratila je i

uobičajena kontrolirana panika sadržana u poruci *Albanci se grupišu*. Negdje u sredini tih *grupisanja* umrijet će i vođa kojim su desetljećima plašeni vojnici na granici: Enver Hoxha.

Ništa preteško ili komplicirano

Ono što temeljna priča romana i dokumentarne natuknice ne prenose, Tomić – kao i mnogi autori mlađe generacije – sublimira asocijacijama generacijski prepoznatljivim u filmskoj umjetnosti i rock glazbi. Točnije glazbi, jer da bi oslikao razlike s kojima se Jugoslavija nosila bespogovorno inzistirajući na bratstvu i jedinstvu, autor u romanu *Ništa nas ne smije iznenaditi* okuplja likove prema zadanim uvjetima i logici koja izmiče analizi, osim činjenice da se na jednom mjestu okupila sva različitost koja se u jednoj zemlji mogla naći. A ta različitost sluša i zanosi se svim vrstama glazbenih izričaja od Mozarta do zadnje birtaške ljige, pa Tomić uredno prenosi i nešto od pijevnih citata, posebno pozorno oslikavši lik podrinskog harmonikaša Hasana Šišmiša.

Skupivši likove iz svih krajeva bivše zemlje i “povjerivši” ih mladom, ambicioznom, pijanom i svježe zaraženom sifilisom, oficiru Imri Nađu, Tomić ostvaruje lako čitljivo štivo razdijeljeno

brojevima koji podsjećaju na vojničku koračnicu. U njegovoj prozi ponajprije se ističe lakoća dijaloga garnirana ideološkim besmislicama i željom da se sasvim određeno vrijeme potroši što lepršavije. U tu lepršavost uleti i pokoja šaka, konobarica ili krupnija pogreška u loše odbrojanim vojničkim koracima. Ali ništa ni preteško ili komplicirano da bi poremetilo osnovni dojam romana.

Proza “muške” mladosti

Zaokružen i lako čitljiv roman nudi više nego što to jednostavnost i lakoća prvog dojma sugeriraju. *Ništa nas ne smije iznenaditi* roman je o besmislu i izgubljenom vremenu, a naoko jednostavne poruke, primjerice, o pospanim džombama lako mogu biti prepoznate i na simboličkoj razini. Uz doziranu mjeru erotike, s humorom koji ponekad zamiriše na ustajalost i s ironičnim otklonom u odnosu na ukupnu sliku, Tomić je ispisao prozu o vremenu “muške” mladosti koja svima koji su je prošli ostaje zapamćena po ujedinjenom osjećaju nostalgije i besmisla. ▣

Balkan iza kokainskog zrcala

Peter Mohr

Izjedan stvarnim i haluciniranim strahovima, stručnjak za međunarodno pravo gubi tlo pod nogama, a rekonstrukcijom životnog puta svoje prijateljice pokušava pronaći vrstu bijega iz svakodnevice – u tome mu pomažu sve veće doze kokaina

Juli Zeh, *Orlovi i anđeli*, Durieux, Zagreb 2002.

Max, uspješan pravnik, u nezdravoj mjeri troši *koku*. Usprkos tome, on je poslovni korifej – specijalizirao se za međunarodno pravo s težištem na Istočnoj Europi. Riječ je o

privlačnom, ali istodobno osjetljivom projektu, koji treba regulirati suživot nacionalnih grupa u bivšoj Jugoslaviji. Dvadesetšestogodišnja berlinska autorica Juli Zeh u taj se posao savršeno razumije. U ljetnom semestru 2000. na Sveučilištu Humboldt napisala je opširan rad na temu *Pravo na samoodređenje naroda*. Maxov rad za mir na Balkanu svakako biva teško ometen kad se pojavljuje Jessie, njegova prijateljica iz škole. Ona je u velikom stilu bila umiješana u trgovinu kokainom, izašla je iz toga, ima mnogo novca i još više *koke*. No, i Jessie se panično boji. Čini joj se da posvuda prepoznaje mračne pojave, ljude iz trgovine drogom u pozadini, koji je žele ubiti. Max najprije smatra kako su njezine opsesije priviđenja izazvane uslijed konzumiranja kokaina. Pokazalo se da je to bila ozbiljna pogreška jer se Jessie za vrijeme jednoga telefonskog razgovora s Maxom ustrijelila. U bezizlaznoj situaciji, izjedan

stvarnim i haluciniranim strahovima, glasoviti stručnjak za međunarodno pravo sve više gubi tlo pod nogama, muči se pripisujući si krivnju, a rekonstrukcijom Jessiena životnog puta pokušava pronaći vrstu bijega iz svakodnevice. U tome mu pomažu sve veće doze kokaina.

Tamna strana

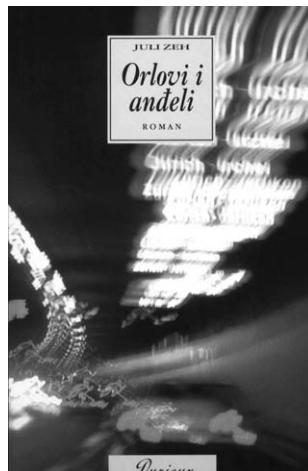
Ovo je već čudesno napeto, ali time još ni približno nisu iscrpljene sve kvalitete ovoga prvijenca. Juli Zeh prije svega dojmljivo zna prikazati promjenjiva raspoloženja i povrijeđene osjećaje. Jessie i Max su beznađni osamljenici, zbog droga ponekad u stanju euforije, no nakon toga ponovo padaju u teške depresije, nesposobni za stvarne međuljudske odnose.

Od toga se ništa se ne razlikuje ni veza Maxa i Clare, jedne radijske novinarke, koja je nakon Jessiene smrti uz pravnika. To baš i nije posve nekori-

stoljubivo, jer Clara piše diplomski rad o trgovini kokainom. Zato ona gotovo smireno tolerira Maxova maltretiranja, koji je vrijeđa, tuče i šalje k vragu.

Objavljeni roman predstavlja spektar tema koji je bogatstvom različitih aspekata zasjenio svaki psihološki, pravni i sociološki uvodni seminar na fakultetu. Juli Zeh u romanu *Orlovi i anđeli* rasvjetljava tamnu, tajnovitu hemisferu ljudskoga djelovanja, ono područje koje je uz pomoć normalnoga zdravog razuma teško razjasniti jednako kao i krvavi rat na Balkanu, čiji se mračni, negativni utjecaj osjeća tijekom cjelokupne radnje. Potpisnik ovih redaka već odavna nije pročitao ovakav dojmljiv književni debi koji je usprkos velikoj opsežnosti zanimljiv od prve do posljednje stranice. ▣

S njemačkoga prevela Gioia-Ana Ulrich. Objavljeno u *Titel-magazinu*, www.titel-magazin.de

U guzici usred komunizma

Neven Ušumović

Prateći zgode i nezgode glavnog junaka, od mladalačke hedonističke apatije do odgovornog revolucionarnog zanosa i bijega na Zapad, autor nastoji stvoriti sliku mađarskog društva u doba komunizma, koristeći se isključivo valerima crnog humora

Tibor Fischer, *U tunelu usred mraka: crna komedija*, s engleskoga preveo Marko Kovačić; Naklada OceanMore, Zagreb, 2003.

Prvijenac britanskog književnika Tibora Fischera (1959.), roman *Under the Frog*, izašao je 1992.; hrvatski se prijevod, pod sugestivnim naslovom *U tunelu usred mraka*, koji nas potiče da po mutnom sjećanju tražimo rimu za ono *mraka*, pojavio sada, nakon jedanaest godina. To kašnjenje, s obzirom na ažurnost kojom se posljednjih godina kod nas prevode britanski autori, govori o uvjerenosti nakladnika OceanMore da Fischerov roman ima književnu vrijednost koju hrvatsko izdavaštvo devedesetih nije prepoznalo. Po tome se čini da je Fischerov debi na hrvatskoj književnoj sceni repriza onog iz devedesetih; autor, naime, tvrdi da mu je 58 izdavača reklo *ne* prije nego što je njegov roman, spomenute 1992., dobio zeleno svjetlo. Zadovoljstvo je uslijedilo odmah: roman je nominiran za *Bookera*, zatim je dobio nagradu *Betty Trask*. Bitnije od toga je da se ovaj duhoviti roman o sazrijevanju mladića Gyurija Fischera u vrijeme najgoreg mađarskog totalitarizma (1944.-1956.) čita i danas na anglosaksonskom području, svakako i zbog autorove daljnje produktivnosti.

Brzopotezni humor

Drugim romanom *The Thought Gang* (1994.), čiji hrvatski prijevod isti nakladnik najavljuje za 2004., Fischer širi svoj čitateljski krug: ljubitelji Montyja Pythona, Tarantina i Woodyja Allena dolaze na svoje. Glavni junak ovog romana, sredovječni profesor filozofije s Cambridgea, odlučuje promijeniti svoje radno mjesto – postaje pljačkaš banaka u južnoj Francuskoj! Fischerov vickasti cinizam iz prvog romana ovdje dobiva na brzini, neobuzdano poigravanje s riječima i kvazifilozofske konkluzije čine ovaj roman zahtjevnijim štivom.

Trećim romanom *The Collector Collector* (1997.) Fischer još više naglašava nepredvidljivost svoga spisateljskog interesa; keramička kugla stara 3000 godina priča nam anegdote iz svoga neposrednog okružja, kao i,

dakako, različite storije iz svog dugog “života”! Poigravanje s rječnikom i sintaksom ovdje je već bez kočnica, pa u tome romanu možda i najviše dolaze do izraza boljke Fischerove poetike: brzopotezni humor i zamorno gomilanje pričica-štoseva-anegdota. Fischer je 2000. objavio zbirku priča *Don't Read This Book If You're Stupid* (2000.), a upravo mu je objavljen i novi roman *Voyage to the End of the Room*, čija se radnja između ostalog proteže i preko balkanskih ratišta devedesetih. Nemalu reklamu za taj roman Fischer je napravio svojim ostrim i beskrupuloznim osvrtom, objavljenom sredinom ljeta u *Daily Telegraphu*, na novi roman slavnijeg kolege Amisa *Yellow Dog*, što je pokrenulo niz polemičnih komentara vezanih za Bookerovu nagradu 2003., za koju je Amis između ostalih predložen, a Fischer nije.

Cijeđenje viceva iz povijesti i kulture

Hrvatsko izdanje Fischerova prvijenca svakako računa na posebnu zainteresiranost čitateljske publike za Mađarsku i mađarsku književnost što ju je pobudila dodjela Nobelove nagrade za književnost mađarskom piscu Imri Kertész. Ova knjiga zbilja ide ususret tom interesu, uz gomilu mađarskih političara koji se spominju u ovom romanu a o kojima doznajemo nešto više zahvaljujući i napomenama priređivača hrvatskog izdanja. Pripovjedač ne šteti ni nacionalne simbole mađarske književnosti: pjesnici Sándor Petöfi, János Arany, Endre Ady i Attila József ulaze u pripovjedni žrvanj koji iz mađarske povijesti i kulture cijedi same viceve. U jednom od svojih rijetkih intervju Fischer objašnjava kako su se demokratske promjene u Mađarskoj devedesetih negativno odrazile na produkciju viceva. U doba u koje je on smjestio svoj roman tisak, službene vijesti, služile su komunističkom falsificiranju stvarnosti i jedino je neprestano kolanje novih i novih viceva omogućavalo mađarskom društvu da ostane koliko-toliko “na zemlji” i u toku; pojavom demokracije, pak, vicevi gube svoj “povijesni značaj”!

Već nas sama činjenica da se glavni junak preziva Fischer upućuje na pitanje odnosa autorove životne priče i onoga što nam je ispričao u romanu. Autorovi roditelji izbjegli su iz Mađarske u Englesku 1956., oboje su bili košarkaši (majka mu je bila čak kapetan mađarske ženske reprezentacije!); sam Fischer upoznao je Budimpeštu, mjesto gdje se odvija radnja njegova romana, tek kao dopisnik *Daily Telegrapha*, od 1988. do 1990. U romanu pak pratimo doživljaje muške košarkaške klape, igrače KK Lokomotiva; pripovjedač fokalizira zbivanja uglavnom kroz glavnog junaka Gyurija koji, također 1956., nakon gušenja veličanstvenog mađarskog, budimpeštanskog ustanka protiv Rusa, bježi iz zemlje. Gledano iz biografskog kuta, autor ovim romanom pokušava

Pripovjedač ne šteti ni nacionalne simbole mađarske književnosti: pjesnici Sándor Petöfi, János Arany, Endre Ady i Attila József ulaze u pripovjedni žrvanj koji iz mađarske povijesti i kulture cijedi same viceve

oživjeti mladost svojih roditelja i fiktivno proživjeti sve ono u što je svojim rođenjem u engleskom Stockportu 1959. ušao kao u nerazdvojni dio svoga identiteta. Fischer se u tom smislu može smatrati i mađarskim piscem, posrednikom između engleskog i mađarskog kulturnog područja, što i jest uloga koju prihvaća na nekim međunarodnim skupovima. No, iako su se prijevodi prva dva njegova romana ubrzo pojavili i u Mađarskoj, širina prijema njegova opusa daleko je uža od onog koji ima u svojoj Engleskoj.

Pod žabljom guzicom

Roman *U tunelu usred mraka* podijeljen je na poglavlja koji se kalendarski naslovljeni mjesecom i godinom zbivanja radnje; jedino je posljednje poglavlje obilježeno točnim datumom: 23. listopada 1956., što je datum početka kratkotrajnog budimpeštanskog oružanog otpora ruskoj prevlasti. Jedinstvo radnje ne postoji, pripovijedanje odlikuje epizodičnost i panoramičnost; prateći zgode i nezgode kroz koje prolaze glavni junak Gyuri Fischer, njegov prijatelj Pataki i njihova košarkaška klapa, pisac ustvari nastoji stvoriti sliku mađarskog društva u doba komunizma koristeći se isključivo valerima crnog humora. Svi junaci nalaze se, naime, kako kaže gruba mađarska fraza na koju aludira naslov izvornika (*Under the Frog*): *pod žabljom guzicom* (mađarski: *a béka segge alatt*), što znači *u jadnoj i bijednoj situaciji*. Fischer na nekim mjestima minuciozno, nizom anegdota, pokazuje kako funkcionira sustav protežiranja privilegiranog političkog kadra, porijeklom obično s gradskog dna i sa sela, nasuprot tradicionalnoj gradskoj društvenoj hijerarhiji i institucijama. Tenzija između grada i režima vlasti kulminira u revoluciji 1956.; nositelji pobune su mađarski studenti i mladi radnici.

Ispisujući svoj roman iz perspektive budimpeštanskog mladića, Fischer dobiva prostor za specifično mladalački cinizam koji u svakoj prilici traga za vlastitim užitkom. Umjesto opisa nemogućnosti realizacije etičkih i nacionalnih vrijednosti, težište je pripovijedanja do pred sam kraj na

mladalačkoj opsjednutosti seksom, zabavom, putovanjima i samodokazivanjima. Isfrustriranome Gyuriju, kojemu ništa ne polazi za rukom, suprotstavljen je njegov najbolji prijatelj, gotovo idol, Pataki, kojemu opet sve uspijeva bez i najmanjeg truda. Naličje ove Patakijeve *lakoće življenja* autor je osjenčao trećim poglavljem, jedinim u kome radnju pratimo iz Patakijeve, a ne Gyurijeve gledišta. U tom je poglavlju, naslovljenom *listopad 1946.*, Pataki prisiljen na suradnju sa zloglasnom tajnom policijom, poznatom pod skraćenicom ÁVO. Pripovjedač nikad ne tematizira izričito Patakijevu tajnu aktivnost, pa tako čitatelj ostaje u dvojbi, za koju krajem romana dobiva i nove poticaje, je li Gyurijev idol ono što je najviše prezirao: doušnik ÁVO-a.

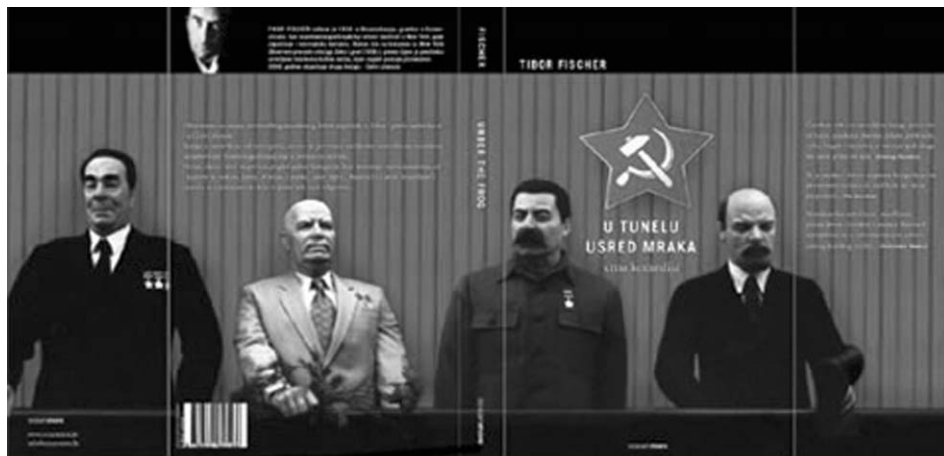
Uživanje u revoluciji

Humor koji izbija iz sukoba mladalačke tjelesnosti i hladnoratovske sumornosti političkog režima, počinje sredinom romana biti zamoran uslijed drobljenja i meandriranja pripovijedanja od anegdote do anegdote. Kako se bliži godina revolucije, međutim, roman dobiva na težini a pripovjedač sabire neke stalne motive i daje im novi smisao.

Gyurijeve seksualne frustracije sublimiraju se u snažnom ljubavnom zanosu koji se razvija između njega i poljske studentice Jadwige. Ona mu “nameće” vrijednosti aktivizma i otpora aktualnoj situaciji, zbog čega i on postaje aktivnim sudionikom revolucionarnih zbivanja. On sada, kao i mnogi junaci s kraja romana, *uživa u revoluciji*! Neuspjeh ustanka vodi ga pak k očajničkom ispunjenju njegove osnovne čežnje, lajtmotiva romana – Gyuri Fischer bježi na Zapad.

Tibor Fischer slavi revoluciju iz 1956. s pozicije grada i mladosti, i tako svakako unosi svježi duh u aktualni mađarski nacionalni ponos tim datumom i otvara neke druge mogućnosti identificiranja s njim. Jednako se tako to može reći i za lakoću s kojom se poigrava s najtežim mađarskim godinama. Vrijednost ovog romana ponajviše je, pak, u njegovoj kumulativnoj pripovjednoj strategiji, u uvjerljivoj razradi katarzičnog uspona iz hedonističke apatije u odgovorno djelovanje koji je prozeo glavnog junaka Gyurija Fischera.

Zanimljivo je da ovaj roman slavi i kulturu čitanja, knjiga (u konkretnom primjeru *Biblija*) se na kraju poglavlja uspoređuje sa štrucom kruha u kojoj se krije turpija za bijeg iz zatvora. A pri kraju romana, *usred revolucije*, Gyuri kaže Jadwigi: *Da je barem Pataki ovdje...*, ne znajući ništa o ÁVO-spisima koje je Jadwiga dobila na uvid. *Da si načitaniji, ne bi rekao takvo što – odrezala mu je Jadwiga*. Knjižnica i načitanost figuriraju u romanu kao unutarnji oslonac pozitivnih likova; čitanjem bitnih knjiga dolazi se u doticaj s poviješću i realnošću koju politički režim grubo potiskuje i ideologizira. ■

Čovjek-zgrada i anđeo vremena

Andrea Zlatar

Pretapanje sudbine pojedinca, kazališne zgrade, grada i kolektivne povijesti dvadesetog stoljeća stvara kroničarsko-fantastičarsku pozadinu potrage za izgubljenim stvarima – za izgubljenim anđelom, za izgubljenim roditeljima, za samim sobom

Pavao Pavličić, *Kronika provincijskog kazališta*, Matica hrvatska, Zagreb 2002.

Kad čitatelj ili čitateljica uzmu u ruke neki roman, od prve stranice kreću u potragu za glavnim junakom. Glavni se junak, naravno, vrlo često i pojavljuje i imenuje već u prvoj rečenici teksta – tako je još od epskih vremena kad su muze zazivane u pomoć da opjevaju junakove zgrade, pa sve do najnovijih romana Hornbyja, Parsonsa, Patricije Cornwell ili Houellebecqa. Pavao Pavličić, međutim, svoj je roman nazvao *kronikom*, i to *kronikom provincijskog kazališta*. Otklonivši najčešću romanesknu matricu pripovijedanja o životu jednoga čovjeka, Pavličić je svoju pripovjednu strukturu usmjerio u pravcu kronikalnog oblikovanja. Stoga i ne čudi da se i u njegovu romanu “glavni junak” pojavljuje u prvome retku teksta, i da taj glavni junak nije određeni pojedinac nego Gradsko kazalište u Varošu. *Temeljni kamen za Gradsko kazalište u Varošu svečano je položen trinaestoga lipnja 1896., na blagdan Svetoga Antuna zaštitnika grada* – tom rečenicom Pavličić otpočinje pripovijedanje koje će potrajati punih četristo i pedeset stranica i obuhvatiti razdoblje od stotinu godina. Cijelo jedno stoljeće, i to dvadeseto, u kojemu su smještene dva velika svjetska rata, a u našim krajevima i još jedan, Domovinski, u posljednjem desetljeću.

Što zapravo zovemo *kronikom*? *Kronikom* se obično smatra posebna vrsta povijesnog dokumenta, koji je nastao iz pera “opunomoćenog” pripovjedača, nekoga tko je bio svjedokom događaja, mogao ih je pratiti iz neposredne prostorne i vremenske blizine. *Kroničar* se drži kronologijskoga reda, vremenski je poredak gospodar njegove priče, a događaje ne bira nego zapisuje ono što se događa, pokušavajući ipak uspostaviti neku logiku uzročne povezanosti među događajima. Pavao Pavličić, naravno, nije ni ljetopisac ni kroničar, nego romanopisac, koji od *kronike* posuđuje samo njezinu vanjsku formu uravnoteženog pripovijedanja u mreži vremena.

Mjesto sjećanja, prostor pamćenja

Deset desetljeća u *Kronici provincijskog kazališta* raspoređeno je pripovijedanjem u deset poglavlja približno jednake duljine, koja su uokvirena prologom i epilogom: u prologu se, upravno u trenutku polaganja kamena-temeljca za Gradsko kazalište, rađa naš stvarni glavni junak, Antun Lipovac, a u epilogu biva pokopan. Zajedno s njim i njegova životna priča u kojoj su se nerazdvojivo spleli osobna biografija, povijest kazališta i povijest grada – imaginarne Varoši koja je situirana na obale Dunava i po mnogo čemu svojom poviješću upućuje na stvarni grad-predložak: a to je, naravno, Vukovar. Sudbina pojedinca slijepljena je sa sudbinom zgrade, a povijest grada najjasnije se očituje u pripovijedanju o zbivanjima koja su se odvijala u kazalištu, kao ključnoj gradskoj zgradi. Gradsko kazalište u Pavličićevu se pripovijedanju oblikuje kao *prostor u koji se upisuje povijesno vrijeme*, kao ključno mjesto u kojemu se okuplja zajednica i koje reflektira iskustvo zajednice. Da bismo odredili to mjesto, njegov karakter, vjerojatno nema točnije formulacije od one koju posuđujemo od novih francuskih povjesničara: *lieu de memoire*, mjesto sjećanja i prostor pamćenja – *locus memoriae*.

Sudbina pojedinca slijepljena je sa sudbinom zgrade, a povijest grada najjasnije se očituje u pripovijedanju o zbivanjima koja su se odvijala u kazalištu, kao ključnoj gradskoj zgradi. Gradsko kazalište u Pavličićevu se pripovijedanju oblikuje kao *prostor u koji se upisuje povijesno vrijeme*, kao ključno mjesto u kojemu se okuplja zajednica i koje reflektira iskustvo zajednice

Grad – tekst kulture

Varoš u kojoj se odvija radnja nije – to već govori i sam naslov – nikakva metropola, nego provincijski gradić u istočnoj Slavoniji, čija se sudbina u glavnim crtama i kroji

negdje drugdje, u jednoj od “metropola” gdje se zbiva takozvana visoka politika. Varoš je, međutim, za sebe središte svijeta, a koordinate toga svijeta nekako su određene krajnjim točkama Beča i Budimpešte u prvom dijelu, a Zagreba i Beograda u drugom dijelu romana. I ta je realna zemljopisna karta političkih interesa ona u koju se ucrtava imaginarni gradić Varoš, čija je fikcionalnost isprepletena od elemenata kulturne i društvene povijesti. Varoš je mnogo više “vidljiva” od Calvinovih “nevidljivih” gradova, ali dijeli nešto i od njihove imaginarnosti. I kao što to biva u umjetnih pripovjedača, kod Pavličića se fikcionalno tkivo uslo-žnjava do granice vjerojatnosti, gdje se ono što je *odviše vjerojatno* približava *istinitom*. Gradovi nastaju i nestaju, no njihovo je mjesto, unaprijed upisano na atlasu, na kojemu pažljivo oko može otkriti gradove koji još ne postoje. *Katalog oblika je beskonačan*, kaže Calvino, i sve dok svaki potencijalni oblik na atlasu *ne pronade svoj vlastiti grad, novi će se gradovi rađati*. Nastajat će u literaturi, razasuti bez stvarnih zemljopisnih veza između sebe, ali povezani mentalnim vezama literarne tradicije i fikcionalno ustrojenim značenjima. Tako na temelju individualnog čitanja svaki čitatelj uspostavlja svoj vlastiti virtualan literarni atlas, gdje su rijeke i planine, ceste među gradovima također posljedica mentalne fikcionalne projekcije. Na taj način Pavličić koji počinje kao *pripovjedač-kroničar*, postaje – u svojoj vrsnoj maniri – *pripovjedač-fantastičar*, a naša kolektivna povijest dvadesetog stoljeća fokalizira se kroz osobnu fikcionalnu priču. Upravo procesom svoje fikcionalizacije grad-Varoš postaje povlaštenim mjestom pamćenja, počinje funkcionirati kao sustav znakova, kao osobiti *tekst kulture*. Arhitektura grada, poslužimo se riječima Renate Lachmann, neka je vrsta povijesne scenografije, kulisa jednog *teatra pamćenja*.

Nađi anđela

Kazalište je, osim toga, kulisa i scenografija samo po sebi, kazalište je mjesto u kojem se proizvodi umjetnička fikcija, u kojem se na pozornici nižu prizori koji gledatelje uvlače u magiju izmišljenoga. Od samoga svojega početka, ono ima magijsku privlačnost i snagu ritualnoga, ono okuplja građane u zajednicu povezanu čarolijom scenske iluzije. U Pavličićevoj *Kronici provincijskog kazališta* ta magija obuzima ljude vezane za kazalište, a jedan od njih, Antun Lipovac, potpuno mu posvećuje svoj život. Antun Lipovac se

Upravo procesom svoje fikcionalizacije grad-Varoš postaje povlaštenim mjestom pamćenja, počinje funkcionirati kao sustav znakova, kao osobiti *tekst kulture*. Arhitektura grada, poslužimo se riječima Renate Lachmann, neka je vrsta povijesne scenografije, kulisa jednog *teatra pamćenja*

rodio, kako smo već spomenuli, na sam dan polaganja kamena temeljca za kazalište: on i kazalište rodili su se, dakle, na isti dan, pod zaštitom svetoga Ante, a priča će pokazati da su se rodili i od istoga oca. Antunova je majka, gluhonijema, u Varoš došla pred sam porod, iz nikomu poznatih razloga. Nju i Antuna prigrlio je kao obitelj jedan stariji obrtnik, stolar Marko Lipovac, čija se kuća nalazila u neposrednoj blizini kazališta. Tako je Antun rastao kako se kazalište gradilo, promatrajući gradnju – sve do njegova devetog rođendana na koji se trebalo kazalište otvoriti. I, mogli bismo reći, tu počinje pravi zaplet: toga je jutro, promatrajući zgradu kazališta zapazio da je nestao anđeo koji je trebao biti na vrhu njezina krova. I još: zamijetio je nekoga čovjeka na kupoli, učinilo mu se da i taj čovjek traži anđela. U trenutku je nepoznati izgubio ravnotežu i pao: Antun Lipovac bio je jedini svjedok njegova pada i jedini koji je čuo posljednje riječi umirućega: *Nađi anđela*. Život devetogodišnjeg dječaka tako je dobio jasno uobličenu zadaću: naći anđela. Čovjek koji je pao bio je graditelj kazališta, August Gospodnetić, inače je živio u Beču.

Stopljen sa zgradom

U jedanaestoj godini dječak Antun Lipovac prvi put ulazi u zgradu kazališta, s majkom i očuhom, gledati operu *Zrinski*. I slušajući najpoznatiji dio – *U boj, u boj* – u Antunov su život ušli i politika i pitanje nacionalne pripadnosti. Od toga trenutka isprepliću se u potpunosti Antunov život, život u kazalištu i život grada. Antun pomalo uz majstora počinje obavljati sitne tehničke poslove u kazalištu, da bi nakon majčine i njegove smrti postao domar u kazalištu. I preselio se u kazalište: ono je i doslovno po-

kritika

stalo njegov dom. Pavličić gradi priču korak po korak: kroz kazalište i grad prolazi povijest. Anarhisti (koji su prvi ukrali anđela jer je za njih predstavljao *znak Monarhije*, Prvi svjetski rat, Kraljevina SHS, politički atentati, tajni komunistički i radnički sastanci, dolazak Krleže u kazalište, Drugi svjetski rat, Nijemci, partizani, ubojstvo ravnatelja, skidanje natpisa *Totus mundus agit histrionem* (slova je bio izradio sam Lipovac), dolazak Tita, obnova kazališta, 1971. i Hrvatsko proljeće, raspad Jugoslavije, Domovinski rat.

Ti svi događaji ujedno su i koordinate Antunova života. U jednoj sceni kad, već stariji, nakon smrti žene, priča svoj život, sugovornica ga prekida riječima: ... *ti i ne pričaš o sebi, nego o kazalištu. Pričaš mi tu kad se što u njemu igralo, kad je bio koji skup, kad se što obnavljalo. Kao da su to najvažniji događaji tvoga života. Jesi li ti uopće što god doživio što ne bi bilo u vezi s ovom zgradom?* A Antun odgovara zamišljeno: *Možda i jesam. Ali sam zapamtio samo ovo što pričam.*

Popunjavanje slagalice

Usporedno s povijesnim slijedom, redaju se u *Kronici provincijskog kazališta* i događaji iz Antunova osobnog života: ženidba, rođenje djece, njihove ženidbe i udaje, dolazak unuka, smrt žene. I u trećem sloju, pozadinskom u smislu vanjskih događaja, ali najvažnijem za Antunov skroviti, unutarnji život: potraga za anđelom. I ta je potraga, gledano izvana, motivirana povijesno-političkim impulsima, od toga da ga prvo krađu anarhisti a da onda otkriven prilikom pokušaja njegova rušenja devedesetih. Za Antuna se, međutim, ta materijalna potraga postupno pretvara u potragu za osobnim identitetom, za vlastitim korijenima, u potragu za odgovorima na pitanje: tko je bio moj otac, odakle je stigla moja majka u Varoš? Kako se Antun sve više približava pronalasku anđela, tako mu se popunjava i slagalica vlastita života. Sve su krhotine prošlosti upućivale na jednu pomisao: njegov je otac bio August Gospodnetić, arhitekt i graditelj kazališta, kojemu je otac (Antunov djed) poništio brak s Antunovom majkom. A majka, koja nikada nije htjela odgovoriti ni na jedno Antunovo pitanje, u Varoš je došla da bude blizu njegovu djelu. No, nitko Antunu nije mogao dati konačnu potvrdu. Obaveza da pronade anđela postala je konačnom opsesijom: je li August Gospodnetić znao da tu obavezu predaje svom sinu? Je li Antun ikad mogao naslutiti da će na kipu anđela prepoznati crte lica svoje majke? Kao što kaže pripovjedač: nitko nije mogao slutiti da će trebati osamdeset godina da taj nekadašnji dječak sve shvati. U trenutku kada napokon pronalazi anđela, Antun shvaća da će umrijeti, da je napokon slobodan umrijeti, jer je ispunio očevu zadaću. Posljednje što je učinio bilo je postavljanje kipa anđela, anđela-čuvara i istovremeno kipa svoje majke, na njegovo mjesto, na kupolu kazališta. Tamo su Antuna našli mrtvog, i izvukli s krova tek drugoga dana, u zatišju između pucnjeva s druge strane Dunava. Potraga je bila završena, smisao dohvaćen, sve od početka do kraja pod zaštitom svetog Ante koji, među ostalim, pomaže i u potrazi za izgubljenim stvarima. Za izgubljenim anđelom, za izgubljenim roditeljima, za samim sobom. ▀

Rezovi uživo

Saša Ilić

Hrabra knjiga *oslobođene forme* koja rendgenski detektira oštećenja društvenog tkiva i duha koja su dovela do urušavanja jugoslavenskoga kulturnog identiteta i prati situacija *fuganata* – izgnanika, osoba bez doma i domovine, radikalno skeptičnih u zasnivanju novog doma

Daša Drndić, *Leica format*, Meandar, Zagreb, Samizdat B92, Beograd, 2003.

P ostoje najmanje dva načina da se vratite u grad koji ste napustili: da jedne noći kriomice doputujete pod paskom nevremena kao što je to davno učinio gospodin Reiš ili da se pišući roman uvek iznova vraćate u omraženi/voljeni grad kao Džoj. Spisateljica Daša Drndić opredelila se za oba rešenja. Njen novi roman *Leica format* posvedočio je ovu odluku formalno i doslovno. Naime, Dašu Drndić sam prvi put video u Beogradu jedne noći, kada je doputovala na promociju svoje knjige *Doppelgänger*, dok je njen drugi, posve fiktivni dolazak, usledio sa romanom *Leica format*. Čitajući ovu knjigu stekao sam utisak da se u razmaku od te noći do ovog sparnog leta, Daša Drndić vraćala u Beograd više puta. Dilema o gradu, izgnanstvu i nemogućnosti povratka, koja se postavila pred Dašu Drndić, zapravo je pitanje mnogih koji su iz perioda jugoslovenske dezintegracije izašli kao *fuganti*. Objašnjenje ovog termina predstavlja uvod u njen roman kojim je pokušala da postavi pitanje o statusu jedne nove populacije ljudi. Fugant, veli nam autorka na početku knjige, potiče od latinske reči *fuga*, što znači *bijeg, pogotovo bijeg iz domovine, progon, ali i izgon*. Situacija čoveka bez doma obeležiće čitavu knjigu ove spisateljice. Bezdomništvo i radikalna skepsa u zasnivanje novog doma dve su suverene niti oko kojih se formira priča, jer pripovedačica ove povesti i sama je fugant, a njen glas nas upozna je sa linijama ličnog izgnanstva. Krajnja instanca, nakon odlaska iz Beograda, i povratka iz Toronta, bio je primorski grad Fiume. Tako se sećanje, za koje se u uvodu kaže da je nepostojano i narušeno, realizuje između dva gradska pola, jednog na obali i drugog na kontinentu.

Beograd viđen očima drugih

Poslednjih godina imao sam prilike da čitam književnost koja je nastajala u jugoslovenskom arhipelagu. Naišao sam pri tom na nekoliko izvrsnih priča

U ovom romanu bolest bi trebalo tumačiti i kao prozni trop. Moglo bi se reći da je detektovana *lezija nepoznate etiologije* na randgenskom snimku društva, poput one na penisu Ludviga Jakoba Frica, zapravo pojava duboke anomalije jugoslovenskog društva

u kojima sam pronašao sliku Beograda, ali viđenu očima drugog. Slika tog Beograda uglavnom je zastrašujuća. Zaista bi se ta literatura mogla uvrstiti u redovnu lektiru ljudi koji planiraju i vode ovaj grad. Jer pogled drugoga je kao odraz u krivom ogledalu: on hiperboliše naše anomalije i pretvara ih u otrežnjujuću grotesku. Bez tog pogleda nemoguće je sticanje svesti o sopstvenim nedostacima. Stoga, ako postavite pitanje zbog čega treba čitati roman *Leica format*, onda je odgovor da biste shvatili kako vas ta fotografska metafora menja, izvrće i postavlja u drugačiji, nenadani kontekst. Tek u njemu moguće je shvatiti položaj drugih u Beogradu. Pogled fuganta, poput nekog kontrastivnog sredstva, razvija stvarnu sliku grada na malom proznom formatu ove autorka. Beograd i Fiume u romanu Daše Drndić funkcionišu i kao *doppelgänger*i. Ova dvojnička pozicija, rekao bih, potiče iz same pripovedačke situacije, fugantske izmeštenosti naratorskog glasa, ali ujedno predstavlja i poetički dosledan razvoj jedne uspele metafore iz prethodne knjige. Tako ova dva grada egzistiraju u romanu kao neki golemi sudovi, spojeni podzemnim kanalima kojima cirkuliše unesrećeni *fugantski* svet.

Galerije nestalih

Između *tamo* i *ovdje* leži jedna teška prošlost koje se fugant nerado seća, ali pošto nema drugog prtljaga ne ostaje mu ništa drugo do da rekonstruiše tu sliku. Tako roman *Leica format* dolazi do svog trećeg mogućeg značenja termina *fuga*. Radi se o pukotini, odnosno razmaku koji se ostavlja pri gradnji kako bi se otklonio rizik pucanja građevine romana. Knjiga Daše Drndić jedinstveni je primer modernog fragmentarnog pisma, koje se grafički raslojava, te se po pripovedačkom imperativu ispisuje u različitim oblicima. Naime, autorka je pokušala da aktivira tekst na način koji diktira njegov osnovni smisao: tako postoje različiti formati u kojima se iskazuje dijalog, sećanje, citat, naracija. Stoga

dolazi do slabljenja pripovedačkog glasa: u jednom momentu više se ne zna ko govori u romanu. (*Tko to govori, grad ili ja?*) To najbolje svedoči jedno, svakako najuspelije poglavlje u kome počinju da se mešaju osnovna naracija, prozivka emigranata na ostrvu Elis sa njihovim sećanjima. Scena u kojoj se izgnanici sa broda *Saxonia* odazivaju na pogrešno pročitano ime i dodeljen im broj, predstavlja sažetu istoriju nestanka jednog istočnoevropskog kulturnog identiteta. Stoga se, ne bez razloga, u jednom delu romana čuje i glas pisca Edena fon Horvata, čiji je život bio obeležen multietničkim stanjem Habzburške Monarhije. Ispisujući ovu povest u preuređenoj zgradi starog *Hotela Emigranata*, nadomak luke iz koje je davno isplovila *Saxonia*, pripovedačica nastoji da nas podseti kako se tek nedavno, slično ovoj istorijskoj epizodi, urušio još jedan, oslabljeni, istočnoevropski kulturni identitet: jugoslovenski.

In vivo

Bolest je još jedna bitna tematska linija romana, ali način na koji je tretirana u knjizi Daše Drndić podseća da to stanje ne predstavlja samo patnju tkiva već i degeneraciju duha. U tom smislu, roman *Leica format* uspostavlja humanističku dimenziju koja upozorava na to da je čitava istorija ispunjena diskriminacijom čoveka i da su opiti na njemu vršeni od vladavine Kleopatre do genetičkih eksperimenata naučnika sa Harvarda. Ova tema u romanu detronizuje mit o čovekovom progresu. Ako poslušamo autorku romana *Leica format*, shvatićemo da su svi ti pomaci načinjeni uz strahovite rezove na živom tkivu čoveka, koji se u životu, jednog momenta našao obepravljen: bilo da je osuđenik, logoraš, emigrant, beskućnik – fugant. U ovom romanu, bolest bi trebalo tumačiti i kao prozni trop. Moglo bi se reći da je detektovana *lezija nepoznate etiologije* na randgenskom snimku društva, poput one na penisu Ludviga Jakoba Frica, zapravo pojava duboke anomalije jugoslovenskog društva. Hrabrost ove spisateljice da etiologiju ove bolesti istraži, izdvaja njenu prozu iz poplave knjiga na našem tržištu, koje je neko s pravom nazvao literaturom *oslobođene mašte*. Nasuprot tome, romanu Daše Drndić moglo bi se prigovoriti da spada u knjige *oslobođene forme*, što otežava probijanje kroz tekst, ali bez tog sporog hoda ovaj roman bi ostao uskraćen za muziku koju fuga garantuje svojim oblikom. ▀

Uspješne, slobodne, prosvijećene, prazne i nesretne

Susanne Gaschke

Što danas znači biti žena ako "žena" znači biti rođena između 1965. i 1975., životni stil smatrati odlučujućim, mnogo vremena provoditi pred televizorom i ne preuzimati odgovornost za bilo što važno, upinjući se prikriti potpuni egoizam i posvemašnji nedostatak bilo kakva suosjećanja osim za vlastite potrebe i boljetice

Katja Kullmann, *Generation Ally. Warum es heute so kompliziert ist, eine Frau zu sein*, Eichborn, Frankfurt, 2002.

U svojoj knjizi *Generacija Ally*, Katja Kullmann želi objasniti *zašto je danas tako komplicirano biti žena*, a pritom piše samo o majicama Esprit i koktelima *caipirinhas*. Je li to doista sve?

Tako je to s pojavom autorskog Ja u novinarskim tekstovima. U anglosaksonskim novinama i knjigama to mi se stvarno sviđa, ali ne baš i u senzibilnim razradama nekih kolega iz nekadašnjeg *Spiegel Reportera*. Stvar ukusa.

U svakome slučaju, pošteno Ja još uvijek je bolje od Mi koje nekako zvuči sociološki, a zapravo znači samo Ja – ili čak Jajajaja. Katja Kullmann napisala je svoju knjigu *Generacija Ally* upravo u tom zamornome Mi-licu. Želi objasniti zašto je danas tako komplicirano biti žena. *Žena* pritom znači biti rođena između 1965. i 1975., životni stil smatrati odlučujućim, mnogo vremena provoditi pred televizorom i očito ne preuzimati odgovornost za bilo što važno – za ljude oko sebe ili politička uvjerenja, za ozbiljan zadatak na poslu ili par zamoraca. Tko ne ispunjava te kriterije, tijekom čitanja je neprestance prisiljen na distanciranje: *Danas*, piše na primjer autorica, *često povezujemo putovanje i korisno: odlazimo za vikend u Pariz u kupnju, brzo mlađnjakom do Verone na operu u Areni zbog kulture, preskočimo kanal do karnevala na Notting Hillu u Londonu ili preko bare na Christopher Street Day u New Yorku da ne propustimo nastavak, zbog ljepote i harmonije odlazimo u ajurvedsko odmaralište na Tajlandu*.

Na to samo možemo reći – ne, to zapravo ne radimo, barem ne svi mi. Zapravo ne poznajem nikoga tko tako živi ili se izražava, osim ako ne pokušava kopirati život iz najbedastijih šarenih časopisa. No, možda sam ja provincijalka i nemam pojma.

Zapanjujuće plitki odnosi

Naravno da postoji potreba za analitičkim, političkim portretom mlade

ženske generacije. Zato će se pokušaj Kullmannove da razumije žene između dvadesetpete i tridesetpete gotovo sigurno isplatiti na listama najprodavanijih knjiga: ako ljudi kupe knjigu, na kraju je svejedno je li taj pokušaj uspio. Omot od ružičastoga sjajnog papira olakšava odluku pri kupnji.

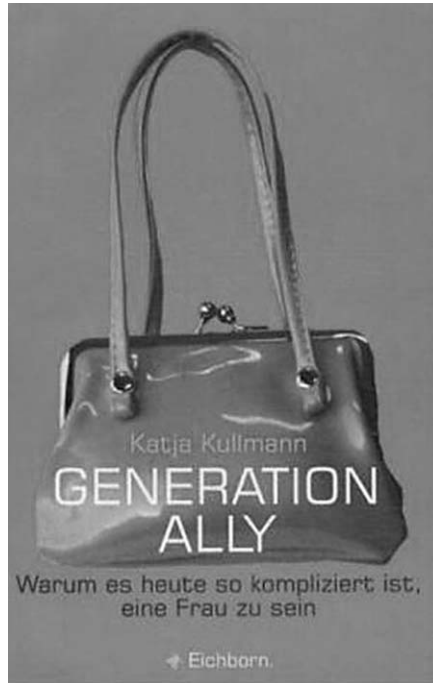
Katja Kullmann u osam odlomaka piše o vlastitu životu, o pubertetu, roditeljskom domu u Friedrichsdorfu kraj Frankfurta, majicama Esprit, prvoj mjesečnici i prvom poljupcu, o svome uspješno završenome studiju i bezbrojnim poslovima prije stalnog zaposlenja, o začuđujuće plitkim odnosima s muškarcima odgovarajućega godišta, o prvim vjenčanjima iz kruga prijatelja, o prvim nezadovoljstvima na napokon dobivenom prvome radnom mjestu, o zaprekama u karijeri, o dečkima koji se ne snalaze po kući, o želji za djetetom i o strahu od vezivanja.

Što nam sve to govori, osim činjenice da autorica sebe očito smatra zanimljivom osobom? Prije svega da ova generacija, naša generacija, dosad doista nije proživjela neku uzbudljivu priču. Za to možemo jednostavno biti zahvalni; zbog toga možemo žaliti. Možemo prozivati krivce, kao što sama rado činim: šezdesetosmaše koji su prema mojemu mišljenju progutali sve resurse mladosti što postoje u društvu, a sada su zauzeli svijet odraslih dok su mlađi od četrdesete zauvijek protjerani u malu školu (što se može i drukčije vidjeti). Ali ono što se zapravo više ne može jest napisati još jednu knjigu o banalnostima tog mirnog odrastanja, 217 stranica o koktelima, sapunicama, *fit for funu*, odjeći iz H&M-a i trapericama 501.

Velika zagonetka sreće

Ni jedna generacija žena prije nas nije bila tako dobro obrazovana, piše Kullmann, *toliko prosvijećena i "oslobođena" poput naše... No, unatoč tome nismo doista sretne. To je tajna Ally McBeal, ujedno i tajna svih nas, velika zagonetka sreće koju treba riješiti. Producenti tv-serije Ally McBeal šale se na račun toga, a mi se zabavljamo jer bez (samo)ironije takve se stanje ne bi moglo izdržati. Možda bismo o tome još jednom trebali razmisliti*.

Da, to bi sigurno bilo dobro. Jer, na kraju krajeva, takva cool-patnička samoironija kvaka je kojom se već deset godina koriste mladi muškarci koji pišu za kulturne priloge berlinskih novina. Takvo stajalište nema mnogo veze sa zbiljskim životom, a sada već polako postaje nasmt dosadno, nažalost i u svome ženskom izdanju. Kako je trendovska novinarka takvo što mogla predvidjeti? Osim toga, prema ironičnoj se pozi ionako budi nepovjerenje: moguće je da Kullmann ne misli ozbiljno kad piše rečenice poput ove: *Ima li išta lošeg u tome da žena rodi dijete zbog životnog stila koji je u modi?* Ili rečenica poput ovih: *Tko ne poznaje dvostruko i trostruko opterećene majke koje vam mogu ići na živce jer više puta tjedno ranije nestanu iz ureda samo zato što njihov pomladak ima ospice ili*

ga se mora pokupiti nakon sateva klavira. Zato što imaju obitelj one ni milimetar ne odstupaju od svojih planova za godišnji ili teško ishodjenih podjela zaduženja preko vikenda. Ali moguće je da takva ironija drugog stupnja treba samo prikriti ono što je zapravo antipatično: potpuni egoizam i posvemašnji nedostatak bilo kakva suosjećanja osim za vlastite potrebe i boljetice.

Na jednome mjestu u knjizi Kullmann opisuje svoj politički stav kao "socijaldemokratski", ali to mora da je socijaldemokracija u smislu nekog izvanzemaljskog novog centra. U svakom slučaju ne vrijeđa je princip solidarnosti i očito joj lokalni predstavnik stranke nije morao objašnjavati da su za nas socijaldemokrate svi ljudi jednako vrijedni i da ni na koga ne gledamo s visoka, čak ni na prodavačice u mesnici koje autorici nanose bole jer neki modni stil umire upravo onda kad stigne do njih: *kad umire neki trend to doista može boljeti. Nešto nestaje i gubi se*.

Naravno da je za stajalište *život je težak jer se ne događa ništa pravo* potrebna filozofija i teorijska pozadina. A naravno da to mora biti odavno sažvakano gledište postmoderne: *Poznavanje i upotreba stilova znak je postmodernog odgoja*, piše Katja Kullmann. Nadalje: *otkada možemo razmišljati, stručnjaci smo za površinsko. No unatoč tome nismo površni. To bi bila najgora moguća uvreda, barem za one među nama koji razmišljaju. Baš suprotno, čeznemo za time da imamo mišljenje, da budemo neovisni*. Vjerojatno za one kojima se time obraća nije utješno to što si čovjek neke uvrede sam objiesno natovaruje za vrat – i da se to neugodnoj situaciji sasvim lako može umaći tako da izbjegavaš poput papagaja ponavljati rezultate najnovijeg istraživanja mladih.

Briga za zamorce je početak

Ne, bez pravog habitusa odrasle osobe ne ide – a očito je on povezaniji nego što sam mislila s pitanjem ima li netko djece, jesu li on ili ona ikada bili prisiljeni barem pet minuta odreći se vlastita skupocjenog ega. *Barem trećina mogega života prošla je a nemam ništa opipljivog na što bih se mogla osvrnuti*, žali se autorica: *u proteklih trideset godina nisam napravila ništa značajno iako sam stalno bila napredna*. Jadna mala, poželj na to reći prije nego što se sjetiš da žena ima više od trideset, da je dobro obrazovana i da bi se jednostavno mogla drukčije ponašati ili biti napredna na drugi način.

Virtualni dječji vrtić u kojem danas žive mnogi, ali zasigurno ne svi u ra-

Ni jedna generacija žena prije nas nije bila tako dobro obrazovana, piše Kullmann, *toliko prosvijećena i "oslobođena" poput naše... No, unatoč tome nismo doista sretne. To je tajna Ally McBeal, ujedno i tajna svih nas, velika zagonetka sreće koju treba riješiti*

nim tridesetima, nema prave zidove. Svatko može izaći. Kukati nad time da si samoodgovorno profučkao vlastite prigode čisti je terorizam insuficijencije. To posebno ljuti u doba koje nudi dovoljno gorućih problema, da ne govorimo o neveseloj činjenici da smo prerasle uzrast šiparica: danas pravi kulturni pesimist sebe vidi u dronjima pokraj vatre iz kontejnera za smeće, u pozadini se uzdiže dim iz ruševina Reichstaga i Brandenburških vrata nakon napada islamskih kamikaza, a ne u loše uređenom dnevnom boravku s nekim tko nosi hlače marke s.Oliver. Prava se kulturna pesimistica ne pita hoće li joj dijete uništiti karijeru i figuru, nego hoće li ga samci-egomanijaci iz *generacije Ally* nasmt pretući bude li plakalo na stubištu. Ili hoće li uopće naučiti čitati i pisati u školama gdje rade nastavnici socijalizirani televizijskom Ally.

Kako dati važnost vlastitu životu? Vjerojatno je najbolji način potražiti uporište izvan sebe sama. Može se započeti malim koracima. Na primjer, sa zamorcima. Oni su zgodni, mogu komunicirati na iznenađujuće mnogo načina, ali ako im ne dajete hranu i vodu, umrijet će. Djeca su naročito pogodna za to da si uzdrmate usredotočenost na sebe sama (pritom je za lijepo djetinjstvo zasigurno potrebno više nego da nas roditelji smatraju prirodnom terapijom). Tu je onda i partner, kako je njemu zapravo? Ili vlastiti roditelji: kad ste ih zadnji put zapravo saslušali? Za pronalaženje smisla života u obzir dolaze i političke partije koje je tako lako prezreti i tako teško nadomjestiti. Također, zanimanja koja su vrijedna utrošenog rada. Zanimanje publicistkinje nedvojbeno pripada među takva. Ovisi o čemu se piše. ▣

S njemačkoga prevela Romana Perećinec. Pod naslovom *Generation Schlumpfine* objavljeno u *Berliner Republik*, 2/2002.

Krajem proljeća, uoči ljeta

Predrag Matvejević

Sjećanje na Bulata Okudžavu

Dugo nisam imao vijesti od Bulata. Prijatelji su mi javili da je bolestan. “Liječi se u jednoj moskovskoj bolnici”. U to vrijeme mijenjao sam više puta dom, grad, državu. I da me je Bulat tražio teško me mogao naći. Razdoblje u kojem se prilagođavamo životu u drugoj zemlji slični na ostatak života. U Moskvi se često mijenjaju telefoni. Okudžava je napustio svoj stari stan, ulicu, četvrt. Nitko nije dizao slušalicu u njegovoj maloj daći, kraj Peredelkina. S mukom sam dobio novi telefonski broj. Razgovarali smo dugo i opširno, o svemu i svačemu. Želio sam da dođe na susret pisaca *Evrope i druge Evrope*, koji su moji rimski prijatelji organizirali na Campidogliu. Pokušavao sam ga nagovoriti. “Ne moraš pjevati” (znao sam da više ne pjeva). Dovoljno je da se nešto pročita. Bilo što, samo da bude tu...

Glas mu je bio tamniji i hrapaviji nego prilikom našeg posljednjeg susreta. Branio se: daleko mu je Rim; ne putuje avionom; i u Vladivostok je išao vlakom. Uzalud sam ga pokušavao nagovoriti. “Ovdje je toplo, odmorit će se. Poći ćemo do mora. Nije vidio Napulj, a bez toga se ne može umrijeti. Moj prijatelj ima kuću na Ischiji, možemo odsjesti kod njega.”

Pokušavajući ga na sve načine pridobiti, navedoh mu neku vrstu prigodnice o *Trećem Rimu*, koju sam, sa zrcem ironije, sastavio jednom prilikom u Moskvi, protiv Moskve:

Monah iz ćelije poruči caru:
“Prvi je Rim porekao vjeru.
Drugi su Rim osvojili inovjerci.
Treći je Rim vjeran tvojem carstvu.”
Car ga je sasluš’o s dvojboj:
“Kako zasnovati Vječni grad
U ovome prolaznom svijetu?”

Dodi, Bulate, čekamo te u Rimu! Moraš...

Činilo mi se da se smješkao slušajući moju šaljivu prigodnicu: “Vječni grad je daleko, a kraj je komedije blizu”. Tako je doslovce odgovorio. Ponovio je nekoliko puta kako mu se zdravlje nije vratilo, da želi obaviti još toliko stvari. Progovorio je odjednom onim istim glasom kojim je pjevao jednu od svojih posljednjih pjesama, u času kad je umro Vladimir Visocki:

“No drožala ruka i motiv sa stihom ne shodilsa”.

(No drhtala je ruha i stih se s motivom nije uskladio).

Nisam više pokušavao. Nije bilo vremena ni mogućnosti, ni za put, ni za Rim. Trebalo je međutim da Okudžava, zbog liječenja, uskoro dođe u Pariz. Dogovorili smo se da se nađemo krajem proljeća, uoči ljeta. Tako smo završili razgovor, posljednji:

– “Paka!”
– “Paka!”

Krenuo sam avionom 15. ili 16. juna te iste godine, Rim-Pariz, Pariz-Rim. Zatražio sam mjesto kraj prozora i, po običaju, gledao odozgo: Tirensko more, Đenoveški zaljev, Alpe još bijele od zimskih snjegova, modra i pritiješnjena jezera među njima, francusku ravnicu lijepo obrađenu, *Ile de France*. Nadomak Pariza otvorih novine koje sam uzeo na polasku: Bulat Okudžava umro je u Parizu 14. juna. Dan prije moga polaska...

Ostao sam nekoliko sati na aerodromu *Charles de Gaulle*. Vratio se prvim sljedećim avionom u Rim. More, zemlju, brda, jezera, Alpe, snijeg, ništa nisam vidio na povratku. Nisam mislio ni o čemu. Sjećao sam se: Bulat Šalvovič – prijatelji su ga ponekad tako zvali, dajući ruski prizvuk imenu njegova gruzijskoga

Uz Okudžavino pismo objavljen je i *In memoriam* pod naslovom: *Bog Moskve umro u Parizu*. Bulat bi se nasmijao da je mogao pročitati takav bombastični naslov. Toliko je bilo u Moskvi onih kojih se taj “bog” bojava za života a kojima se nije molio...

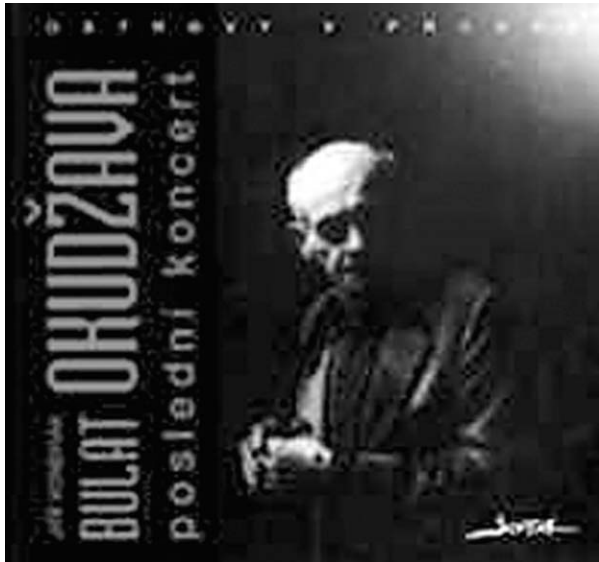
oca – Okudžava nije više među živim. Nisam vjerovao da je to moguće.

Nekoliko dana kasnije, *Novoje vremja* objavilo je pismo koje mi je Bulat poslao prije stanovita vremena, na kojem nije bilo datuma. To je možda jedno od posljednjih koje je napisao. Više se nije bojava cenzure. Dao sam ga ruskom prijatelju u redakciji spomenutoga lista, koji je također napustio svoju zemlju. Uz Okudžavino pismo objavljen je na istom mjestu *In memoriam* pod naslovom: *Bog Moskve umro u Parizu*. Bulat bi se nasmijao da je mogao pročitati takav bombastični naslov. Toliko je bilo u Moskvi onih kojih se taj “bog” bojava za života, a kojima se nije molio: “Ponekad iznad naših pobjeda stoje pijedestali koji su viši od samih pobjeda” (riječ su jedne od njegovih popularnih pjesama, koje su svi potajice pjevušili).

Prisjetio sam se njegove priče o roditeljima koji su stradali u gulagu, i otac i majka, o zabrani izlaska iz Sovjetskoga Saveza nakon što je potpisao peticiju za oslobađanje Sinjavskoga. Napadali su ga po novinama i prije i poslije toga. Bulat – “Bog Moskve”! Ironija sudbine. Ruski su mu nacionalisti spočitavali da ne piše dovoljno čistim ruskim jezikom – a to mu je bio prvi jezik, gruzijski je slabo znao. Govorio mi je o tome smješajući se, gledajući negdje postrance kao da ga je stid, s licem rano ostarjela dječaka koje je krilo melanholiju, nostalgiju, ne znam što još. Prvi put smo se sreli kraj Ohridskoga jezera, u Strugi. Zatim smo se našli u Moskvi, pa u Zagrebu i Beogradu, te opet u Moskvi. Jednom, vrlo kratko, i u Parizu.

Istoga dana, u istim novinama i na istoj stranici, osvanuo je nekrolog glumcu Evgeniju Lebedjevu, kojega Moskva ni Piter više neće vidjeti na pozornici: “Ponos nacije, glumac stoljeća, patrijarh peterburške scene, teatarski genij” – pišu sad novine.

Upoznao sam ga prilikom gostovanja njegova teatra u Zagrebu. Prikazali su adaptaciju Tolstojeva *Holstomjera*, u izvanrednoj režiji Tovstonogova. Igrao je konja koji drhti: cijeli je teatar drhtao zajedno s njim. Sreli smo se potom u Lenjingradu. Zamolio me da slučajno ne

objavim u nekoj knjizi ili putopisu sadržaj našega razgovora u redakciji časopisa *Neva*: “Ja sam vjernik, to ovdje nije lako biti.”

Tako odlaze u tišini, jedan za drugim, disidenti i suputnici disidencije koji su postali uzorima i idolima usprkos sebi samima: Varlam Šalamov, Nadežda Mandeljštam, Sinjavski, Brodski, Visocki, Galič i sad Bulat Okudžava. S njima je otišao i naš Danilo Kiš. Za njima ostaje praznina koju nitko neće ispuniti – ne znam tko bi mogao i umio zamijeniti ih. Nadajmo se da im zamjena možda neće biti ni potrebna.

Nedugo nakon Okudžavine smrti boravio sam opet u Rusiji. Želio sam sresti nekog od bivših disidenata koje sam poznao i posjećivao. Nijednog nisam našao. Stari prijatelj naše obitelji, čiji je otac stradao u Kolimi zajedno s mojim stricem Vladimirom, reče mi: “Njih ne vole. Njihova moralna hrabrost pod prošlim režimom postiduje one koji su takvu režimu služili. I koji su spremni da jednako služe ovom što ga je zamijenio.”

Galileja je vidjela brojne proroke u pustinji. Nisu joj više potrebni. Dovoljna joj je pustinja. ▣

REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO KULTURE

Klasa: 612-01/03-01-312

Urbroj: 532-03-3/03-01

Zagreb, 22. rujna 2003.

Na temelju članka 5., a u vezi s člankom 7. stavkom 1. Zakona o kulturnim vijećima (Narodne novine broj 53/01.) ministar kulture upućuje javni

POZIV na predlaganje članova kulturnih vijeća

Prema Zakonu o kulturnim vijećima, radi kontinuiteta u radu, svake se dvije godine imenuje pola članova Vijeća. Pozivaju se stoga kulturne institucije i udruge, umjetnici i kulturni djelatnici na podnošenje pisanih i obrazloženih prijedloga osoba za izbor po triju članova svakoga kulturnog vijeća iz članka 3. citiranog Zakona, i to:

- za film i kinematografiju
- za glazbu
- za scenske umjetnosti
- za likovne umjetnosti
- za arhitekturu i urbanizam
- za knjigu i nakladništvo
- za medijsku kulturu

Za članove Vijeća imenuju se kulturni djelatnici i umjetnici iz područja umjetnosti i kulture koji svojim dosadašnjim dostignućima i poznavanjem problema vezanih uz utvrđivanje i provedbu kulturne politike mogu pridonijeti ostvarenju ciljeva zbog kojih se pojedino Vijeće osniva.

Prijedloge treba podnijeti najkasnije do 15. listopada 2003. na adresu:

Ministarstvo kulture, Zagreb, Runjaninova 2.

MINISTAR
dr. sc. Antun Vujić

Izvan biti: Agamben i antropološki stroj

Marina Gržinić

Izvanredno stanje, prvi dio eseja koji objavljujemo u nastavcima bavi se razlikom između ljudskog i životinjskog, golim životom, oblicima života i izvanrednim stanjem kao oblikom koji je danas politički i društveno najprimjereniji za uvođenje i transakciju oblika golog života

Giorgio Agamben u svojoj zadnjoj knjizi *Otvoreno. Čovjek i životinja* (*L'aperto. Uomo e l'animale*; 2002.) propituje vrlo pojednostavljenu redukciju kojoj smo danas svjedoci – životinjska ljudskost i ljudska životinjskost. Pitanje o ljudskom i životinjskom, koje si postavlja, nije samo pitanje objedinjavanja, fuzije životinjskog i ljudskog, ono se odnosi i na to kako artikulirati razliku između životinje i isto tako živućeg bića, no bića koje govori (čovjek).

Agamben si postavlja niz pitanja koja sežu od razlike između prirode i povijesti do svojstava koja definiraju čovjekovu ljudskost. Zanima ga proces očovječenja. To je i priča o antropogenezi i biopolitici, o tome kako djeluju antropološki strojevi koje su sačinili metafizička tradicija i zapadna znanost. Agamben predlaže da se zapitamo o djelovanju toga stroja. A kako se to dosiže? Ne tako da izmišljamo sve profinjenije artikulacije te sve kobnije hibridizacije između životinje i čovjeka, nego tako da otkrijemo i identificiramo neku središnju prazninu, procijep, koji čovječanstvo još više razlikuje od životinje. Ta praznina, koja pretpostavlja neko radikalno odvajanje, potpuno se prikriva i pokazuje kao svoja suprotnost, kao kobna povezanost. Agamben predlaže da tu prazninu razotkrijemo kao suspenziju suspenzije, kao prekid prekida, a ne samo kao interval!

Homo sacer

Riječ je o ambicioznom projektu obrađivanja genealogije koncepta života u zapadnoj tradiciji, koji je Agamben najavio već u zaključku knjige *Sveti čovjek. Suverena vlast i goli život* (*Homo sacer. Il potere sovrano e la nuda vita*; 1995.), a nastavio u *Oblicima života*, uvodnom eseju svoje knjige *Sredstva bez namjere. Spisi o politici* (*Mezzi senza fine. Note sulla politica*; 1996.), da bi ga napokon oblikovao u najnovijoj knjizi *Otvoreno* iz godine 2002. Agamben se u eseju *Oblici života*, koji je samostalno objavio već ranije, 1993., laća pitanja suverenosti, golog života, obračunavajući se ujedno s Bataillom. Naime, *Oblici života* nadovezuju se na njegovu knjigu *Zajednica, koja dolazi* (*La comunità che viene*; 1990.), u kojoj se osvrće na Nancyjevu *Nedjelatnu zajednicu* iz 1986., koja je također "obračun" s Bataillom. Agamben u *Oblicima života* ocrtava sudbonosnu povezanost koja glasi: zajednica – sveto – proketo – suverenost – politika – životinjskost, da bi nakon toga, godine 1995., napisao kako je temeljni akt svake suverene vlasti produkcija golog života kao političkog elementa koji ujedno znači početak artikulacije između prirode i kulture, zoe i bios.

Kada govori o oblicima života, Agamben naglašava da život nikada ne možemo odvajati od njegove forme; ljudski život, grčki bios, uvijek je forma života. Život je uvijek neka modalnost, odnosno način života; stalno se živi samo na neki način, izvan toga načina, izvan načina onoga biti, stvarno nema ljudskog života; ili živimo na neki način – ili

ne možemo živjeti, neživi smo, mrtvi, odnosno ništa (*Oblici života*, u *Mezzi senza fine*). Upravo zbog činjenice da je život – način života i zato što je za Heideggera čovjek smrtno biće, čovjek je jedino biće koje se raduje životu (*Mezzi senza fine*). Goli život je pak život prije no što je prepoznat kao modalnost i način života; goli život je gola potpora ili biološki supstrat života (*Mezzi senza fine*). Agamben povezuje goli život s doktrinom suverenosti. Prema njemu, koji se poziva na rimsko pravo, goli život je skriveni temelj suverenosti. Suveren ima vlast samo ako može nekoga osuditi na smrt ili ga pomilovati. Njegova se vlast, dakle, utemeljuje u golom životu. *Homo sacer* je prema antičkom rimskom pravu čovjek koji je ujedno i svet i proklet, on je čovjek bez građanskih prava, što znači da je čovjek osuđen na smrt. Suverenost, dakle, pravno proizvodi postulat golog života i uspostavlja odnos između oblika života i golog života. Suverenost je za Agambena uvijek suverenost države. Ako govorimo o političkom životu, on je, kao što sam već napisala, usmjeren na sreću, a ona je moguća samo ako odstranimo svaku suverenost. Zato što je Bataille goli život, odvojen od svoga oblika, zamijenio za neko više načelo – za suverenost, to je, dakle, kako tvrdi Agamben, granica Bataillove misli, koja ga čini "za nas neupotrebljivim" (*Mezzi senza fine*). Agamben dovodi u pitanje Bataillov koncept suverenosti i time uvodi svoje shvaćanje oblika života. Za Agambena je, nasuprot Batailleu, mogućnost da očuvamo goli život od presudne važnosti. Naime, goli život je po Agambenu nešto što dopušta vlasti da se legitimira u vremenu.

Svijet golog života

Ukratko: Agamben govori o svijetu u kojemu vlada autoritet što nije utemeljen ni u jednom zakonu, pa o golom životu, o životu i smrti, odlučuje izvan zakona. Ono što danas opažamo upravo je proizvodnja golog života. Treći svijet sada se pokazuje kao svijet u kojemu ljudi imaju samo goli život. Ipak, važno je razumjeti da je shvaćanje po kojemu u svijetu ili djelu svijeta postoji samo goli život presuda o svijetu koji nije utemeljen ni na kakvoj zakonitosti. Štoviše, oznaka dijela svijeta kao svijeta golog života oblik je uvođenja teritorija bez zakonitosti ili zone golog života, koji se od tamo širi na sav svijet. Agamben tako implicira svojevrsno otpisivanje, otpisivanje koje je moguće opaziti u ratu u Iraku, prije toga u Afganistanu, itd. Masovni mediji predstavljaju rat u Iraku kao "rat koji to nije" jer se brojni mrtvi civili ne računaju, odnosno, kako navodi Drucilla Cornell, uopće

Zajedno s Agambenom o suvremenim zapadnim demokracijama možemo razmišljati kao o nekom intervalu između dvaju izvanrednih stanja... On konstatira da je polis, koji je bio određen kao otvoreni grad demokracije, došao u pitanje ili, rečeno u skladu s biopolitikom, grad nije više biopolitička paradigma sadašnjosti, nego koncentracijski logor

ih ne možemo izbrojiti, ni s moralnog ni s matematičkog gledišta (u *The Sacrilege of Feminism*, rujan 2002., *Identities*, broj 3, Skopje, 2002.). Svi ti ljudi umrli su i zato jer su se zatekli u tom bespravnom položaju, u položaju svetih ljudi, u položaju *homo sacra*, oduzeto im je temeljno pravo – biti zaštićen kao građanin, državljanin. Još strašniji je položaj zarobljenih afganistanskih talibana, zatvorenika u američkoj vojnoj bazi Guantanamo na Kubi. Riječ je o zatvorenicima bez pravnog statusa, koje ne štiti nijedna priznata odredba međunarodnog prava. Irački rat nije samo ponovio Afganistan, nego je iznimka, koja smjera na izvanredno stanje u samom američkom ustavnom ustroju, jer je riječ o preventivnom ratu, ratu protiv neprijatelja koji bi trebao imati oružje za masovno uništavanje, ali ga u pripremama za taj rat "još" nisu pronašli. Međutim, važno je da se taj bespravni rat prikazuje kao rat za ispravljanje nepravdi. U Afganistanu je, recimo, to bio rat za ispravljanje nepravdi prema afganistanskim ženama, koje su prije rata bile obespravljene (no, obespravljene su, to moramo naglasiti, i nakon rata).

Grad kao koncentracijski logor

Sve to sili nas da se, kao prvo, zapitamo što je to što se pokazuje u svojoj apsolutnoj golotinji, dakle što je život i pod kakvim uvjetima počinje goli život ili borba za goli život. Zato nas rasprava o životu i njegova ontologizacija odvodi k genealogiji moći zapadnog svijeta i njegove filozofije. I drugo, izvanredno stanje se pojavljuje kao oblik koji je danas politički i društveno najprimjereniji za uvođenje i transakciju oblika golog života. Agamben o suverenosti razmišlja slično kao Carl Schmitt, povezuje ju s instancom izvanrednog stanja, kada suveren odlučuje o izvanrednom stanju (*Mezzi senza fine*). Štoviše, zajedno s Agambenom o suvremenim zapadnim demokracijama možemo razmišljati kao o nekom intervalu između dvaju izvanrednih stanja. Drugim riječima, demokracija se izvodi u nekoj alternaciji privremenog prekida i uvođenja izvanrednog stanja. Agamben konstatira da je polis, koji je bio određen kao otvoreni grad demokracije, došao u pitanje ili, rečeno u skladu s biopolitikom, grad nije više biopolitička paradigma sadašnjosti, nego koncentracijski logor. Sada Auschwitz, kao paradigma koncentracijskog logora, djeluje kao tajna matrica našeg društva. To možemo pročitati i u knjizi *To što ostaje od Auschwitza. Arhiv i svjedočanstvo* (*Quel che resta di Auschwitz. L'archivio e il testimone*; 1998.).

Sa slovenskoga preveli Iva Boras i Srećko Pulig.

Egotrip

Branka, na vesla!

Željko Jerman

Klarens, isprva nisam kužil tko je taj Mladen, tek kad ugledah nadimak, pročitam STARI KAVEZ... svu spomenutu i nespomenutu škvadru,,, riječ NOSTALGIJA!

Kako bi bio siguran u primoPRE-DAJU podREALISTIČKE priče odoh Ja osobnuto, odmah po dolasku s mađarskog Jadranka, drogi od mučnog i dugačnog putovanja i nespavanja med zaREZANCE (mići san volia ih s orasima, pošećerkaste, sad uuu ljutankaste, mesožderaste...) bi bio siguran da GANGster, njegov nadglavnik te ostala domoLJUBNA branša ne uvale kojekakvu sitnu stoku i krupne crvčuge među toliko trudno ispisane retke, da se i same Gospodične mame Isuseka, i Vela i Omanja rastužile, kažnjavanje optužile... odoh dakle i lično dam u ruke Lovorki i Dijani napaćene stranice i i i pokažem im šiltericom zakamufliranu krastaču na Glavonjaku kao dokaz realističkog porijekla nadrealizma a, zauzvrat dobijem jedan papirić; isprintan mail koji je u čas promijenio MOJ oš/šasavljen SVIJET... bio lud, UUD, ud – to je ipak MOJ SVIJET zatvoren od svakojakih hakera i njihovih zaraznih virusa... siguran Klarense moj... u primopredaju podrealističke priče koju si mi napisao a koja je iz ruke izvršne krenula u osvajanje ostataka ostataka moje priPameti, pa ću te malo citirat jerbo ja u BITulji volim dokumentarističke elemente ponekad, ne uvijek i često ubacivat u total autSubjektivne tekstove... prije citatiranja VAŽNO... ovako je otprilike pisao pokojni ercegovački zagrebački boem, dugokosobradat, na klupama pod svjetlima jerbo ni mogao plaćati struju, smrdeći od rakije s češnjakom na metre uokolo sebe... zimi da se ne smrzne i ne pogripi... ljeti ne, bio je pun zdravih ideja o zdravom životu, LİK više prisutan uokolo Džamije negoli Zdenca pa ga Klarense možda ni ne znaš jer te moja zaostala podPamet ne može pronaći u toj datoteci, Lik koji mi je ono tepao – često o vratini ko u bika – mrtav književnik Branko

Ljubičić u uskom krugu zvan Goethe, u najužem krugu nećitan a da je takakove spise delao znam po njegovim savjetima kako treba pisati E TAK; NE ZAVRŠITI REČENICU DOK NE ZAVRŠI MISAO – točka.

Tak me više niko ne zove

From: mladen...
To: zarez... Sent-
iš: 21. kolovoz
2003... Subject:
bok jerman...
klarens/clarense...
bok kompa citam
te na internetu
nakon 108 broja
nije bilo dalje /
zanimljivo mi je
odlutat u prošlost
dok pises o prošlim
vremenima /
to sto nije zabilje-
zeno ne postoji /
tuzno ali istinito

/ živim vec cetvrt stoljeca u americi / pomalo zaboravljam staro pomrlo drustvo / i da tebe nema..... / još koja i puf prdnemo na rosu / i kaj da nas ni ni bilo / kaj ne napises knjigu o svim tim osobama / sekspir..... sifilisticni veseljak / kak se taj fural na asterixa i prunusiju / gajo iz novog sada kaj je uslagiran pal s cetvrtog kata / djebin cugerski pajdaš / nostalgija / stari kavez.... macak cibuljnik / ekipa iz SPU / koliko smo trave zrauhali po klupama uokolo / pozdrav od vrlec mladena..... klarensa / tak me više niko ne zove/

JUPIII!!! koji printuljak!!! Klarens, isprva nisam kužil tko je taj Mladen, jer urednica pitala to; tek kad ugledah nadimak, pročitam STARI KAVEZ... svu spomenutu i nespomenutu škvadru... riječ NOSTALGIJA! Sinuo mi mutno lik s hendriksicom u još uzdrmanoj od pada glavi, pak sam na tražilu malo izostravao (jerbo točno poslije 50-te sve ide u minus tj. kurac, pa i sam kurac, hoću tu akcentirati VID i nePAMET) dobio jedno vrijeme dupliranu sliku s blond Šegotom, nositeljem sličnog friza, nu onput mi fotoaparat da jasnu predložbu tamnoko-sog i malo uherenog pogleda mladića, uvijek vedrog raspoloženja, no pun crnih štoseva i ne bi se mogo baš zvati Dobrica Vrdrić. Doma mi boljša polovica Bojane rastumači i pojasni što se kamera u glavi nije sjetila il znala snimit. Bili su naime prvu godinu (opću) skup na Primijenjenoj pak mi je rekla otkud naDIMČE Clarense – iz neke serije, neki lav, a ja ko Branko Ljubičić: “ma vid bogati, nisam znao”. JE čuo Ja još dok sam čuo da yes K. u zemlji po kojoj se računa post-avangardni Novi vijek nakon Novog doba, ošo on u pečalbu ne, i ne Jedinac ŠPU jedini. Ta i Mirko je Ilić otiša na onu bandu Vele hrvatske bare, a i ona Lela, lijepa ko andeo... s kojom je malo gazil / oboje plavi, mladi, divni... kada su ulazili u Kavkaz rekli bi – Evo “anđeli s neba silaze” i to pripiti zapojali. I ta Lela ošla s nekim AMEROM sportskim tipom, baš kada smo bili šurovali, a za uzvrat mi iz obećane zemlje poslala 10-tak zrnca konoplje, da posadim u svom vrtu, čekam lišće pa se onda tješim. No u to doba nije bilo vremena za čekanje travnate tješi-šiši-dbe, ne znam točno s kime, mislim sa Svenom (znaš ga Lave, s fotoodjela, onaj koji se učlanio u stranku Grupe 6, pa su ga htjeli BijaFRANCI vrbovat, no mali je bil pošten i ni dal ostavku) tak nam se žurilo svaki dan tješit se, da smo to kak taubeka dva odmah po otvaranju pisma – pokljuckali. Jel nas kaj drmnulo, pojma nemam, a nisam imao ni onda, pošto smo se već nakljucali optičima (sjećas li se tih lakogutljivih žutih tableta za ludarobolju Klarense, bile su najjeftiniji način za otići u ŠLAG, koštale ko dupla loza u Blatu, sveskupno kao danas da potrošiš 20 kn, zgutaš ih i zaliješ duplom lozom blatnom, pa odeš u Mali Kavkaz i, kak si bez love čekaš da se pojavi osobni bankar i naruči ti pivo a u međuvremenu se ogrebeš za čašu te seliš od stola do stola i, za svakim ti dadnu u nju malo pive, gema, a ak niš ne upali izadeš van na Ogradu, gdje se priključiš špirašima, društvu IN SPIRO VERITAS)...

DA, da nastavim s konopljom, dakle optiči, zrnca konoplje i smrdljiva rakija koju je moja stara kupovala od neke mužače, a društvo je zvalo DREKOVAČA, i morti smo imali i kapi valorona. Za njima su narkosi šizili kad ni bilo mokiće il kokice, a jake, ubijaju bikove i ne daju doktori recept no meni su bile dostupne, pak bi ih i prodavao da imam za cugu. (LAViću, jedan od kupaca bio je Alen, jedan od prvih pomrlih, onaj koji je bio ože-

njen za Miru s kojom je poslije hodao Đudi, a kad je taj Samoborček nesta u ENGLand sam bio neko vrijeme s njome osobnuto JA, a kad se taj vratio samo da proda hižu na nekom bregu iznad Samobora bi tulumiška od tri dana i noći: svi na rumu, Cico i ja pod svima, a naše ženske pod dva frajera i tako sam se kada prisebih post-mraka riješio te, ne jedine narkičke u burnom životu mladog Jermána... sput... da je danas vidiš ne bi vjerovao... čisti pravoslavnu crkvu i postala praktična vjerenica izgleda stare babe... još sput... i Cico je živ, eno ga uvijek oko Džamije, žicari ko prije pa ti ga neugodno sresti, misliš si, bolje da je mrtav ko drugi iz starog pomrlog društva no ni to mu valjda ne bi pomoglo – uvijek je igrao sporedne role i nikada ne bi postao LEGENDA ko npr. oni koje si spominjao) točka IDEMO DALJE – moja poskočica zabilježena i na jednoj dugačkoj fotsliknutoj rolici.

Staro pomrlo društvo

Vrlec me je zapravo ZA-teko i PRE-teko, aš sam spremao priču o Đebi, a taj je onaj iz tripa KAOS MIŠ koji je držao bijele miševe pored kreveta a u moru Jadranskome nalazio pingvine, pa mu obećao cijelu jednu priču jer je toliko i zaslužio, nu, nikako da dođe na red, pa evo kada sam ga pripremao i naslov već imao, umješo se živ Klarens iz POMRLOG DRUŠTVA sa zahtjevnicom da piškam o MRTVACIMA, a kako je Nikola Bolonić – Đebo mrtvac oko 13 let, k tome važna figura u konglomeratu kavkaskih otkačenjaka – SLAVA MU! i i i TEKST MU! i preminuo postoji (ne samo) u srčekima – pa bu ga to spominjanje razveselilo. Čita i on *Zarez*, makar najviše voli listat sisate žurnale, gledat pa i snimat gole pičke kako je radio na zemlji, tako radi na njebu. I dobro se sjeća izložbe fotosa koju sam mu narihtal u dobrom starom PM-u, ulovivši šefa M. Stilinovića za rukav lijeve noge. AŠ (izraz iz Hrvatskog primorja = jer, a rabim jer i Đebo i ja smo u pol gena Primorci) se taj dvojac nikako nije slagao u artistskom veslanju / Đebo – “kaj RUKA KRUHA i simte tamte CRVENA... da mi to neki klinac dela rušil bi ga” / Mađo – “si lud, izlagat njegove autoportrete, Vrbnike, on je čisti diletant!” / JA kormilarim dvojcem – “je, al fotke su interesantne!” I složili se te uradili pretencioznom nastavniku likovnog odgoja izložbu fotografija naziva *VOAJER*. Fotosi ko za emisiju *Skrivena kamera* uglavnom s divljih plaža iz okolice Vrbnika, gdje smo išli njegovom barkom *URSUS SPELEUS* i sa zagrebačkih šoderica za nudiste. Ajde, pohvalit ću te Đebo – bog te jebo, kada ćeš to čitultit da ne misliš kako sam dvoličan. Bio si u svemu skoro super, i fino smo se svadili, samo sam ti uvijek govorio – nemojmo o umjetnosti, jer se nemamo kaj svadat... SJETI SE! I kada bi prestao s tom tematikom mirno bi prešao u Vrbniku – “IDI gore Vilane”, pokazujuć mi rukom na brda iznad Bakarskog zaljeva, a ja njemu – “čut Boduljanko, što je Vrbnička žlahtina naspram praputnjarskog vina, a tko je zadnji napravio, znaš li, izvornu Bakarsku vodicu? Moja nona, lijeni bodule!” A u čamcu bi komandant Đebo viknuo za svaki moj pokret; “Nisi u tramvaju, ovo je čamac!” Nu, rekoh, čitat će, pa da ga hvalim, ne... *URSUS SPELEUS* je naziv (spiljski pramedvedurina) proizašao iz njegove velike strasti –špiljarenja i bio je navodno vrlo dobar u silaznom pentranju. Preko njega sam upoznao par spelića, uglavnom isto teških cugera, a jedan od njih lički Srbin Zagorac (prezi-

Đebo, Gajo i Veseli početkom 70-tih

kolumna

me) također je u Udruzi STARO POMRLO DRUŠTVO. Zig je tijekom ratovanja bio u izviđačkoj specijalnoj jedinici, poznavajući na Velebitu svaku rupicu ko speleolog dobro je došao u HV, NO krivogenoza ga otjerala iz armije, čim je prestala frka. Đebo valjda znade gdje i kako je zadnji puta svršio, ja samo znam na SRAMOTU vojnih dužnosnika skupljala se lova za njegov pogreb. Da, da, i Oglasom u novinama: špiljomani, suborci sa bojišta i bircuza, prijatelji, znanci... dajte nekaj sitnog da pokopamo Srbina Zagorca, da ga se riješimo... zaudarao je po konjaku za života al sada, smrdi ko crknuti tvor. I jako me zanima koliko je dao jedan njegov kolega, teški šovinista Hrvatina po busanju u prsa, u ratu čučač u podrumu, u kome bi za svaki slučaj ostajao i 2 ure poslije znaka prestanka uzbune. Ali, pre rata je Ziga gdje god je mogao genetski svrstavao u PODljude... usput isti me spasio od one narkomanaste nimfomanke u samoBORu –ja na podu ona pod njim, on na podu, ona već pod drugim... a možda i nije bila pod već nad, najlakše bi tako doživljavala orgazam, jašući, da jedan... pet – šest, ko potres je bila, slabi – jači – najjači – osrednji. Inače prijateljica Đebine robice, supruge Branke, koja je glede toga zamijenila pokojnog Gaju, a glede Gaje priznao sam još živom Đebi osjećaj krivnje, pak me utješio da nisam ja ništa kriv. Otkada je umro još više je uvjeren u svoju nevinost, jer veli: "On bi se i tak napio, svejedno s kime, da mu ti nisi od jutra plaćao u Kavkazu i taj put bio slučajno pri lovi, mali bi Indijanac nanjušio žrtvu i užico lovu makar za špiru, a na koncu nisi ti bil s njime kad je zvisil naslonivši se na truli pro-

zor između 3. i 4. kata". TUMAČidba (moja); ujutro sam digo neku lovu (73. il 74. godine 1. stoljeća Američke ere), sreo Gaju malog, mršavog, sitnog, duge crne kose do pola leđa, kljukaste kljuge pa su ga neki zvali i Indijanac, Đebinog pajdo-roba – onak mali teglio je ljudeskaru jerbo Gajić nije nikada padao, sem onog navedenog puta, kada se žicalo za špiru Đ. je tek pokazivao rukom na koga da G. krene i svu event. višak lovu zadržao, a za diplomsku radnju također zaposlio Gaju ('ruka mu se manje trese'), DAKLE pili Gajo i ja (onda još nisam bio JA) od 10 do 16 sati te fajn pod gasom došli do mojih vrata a kako nisam mogao nikako pogoditi ključem bravu, pozvonio sam mami da otvori lesu, na što je Gajo nesto, ko kada je par sati poslije ispao kroz prokleti truli prozor. Jasno da me je potreslo što je odletio baš poslije pijančevanja sa mnom. Dragi mališa iz Novog S. NIJE VIŠE IRITIRAO zagrebačke štemere eka-vicom i još više dugim lasima, no nije često dobio po kljukastoj kljuki, jer njegovo EEE i lasi su imale zaštitara Đebu, koji je znao s bagrom kak Bog zapovjeda... jednom mu je naotekla jako šaka jer mu je u njoj ostala krhotina pokvarenog štemerovog zuba.

Novi znanac

JA OJ! ne mogu već, ne, ne bole me ni glava ni pluća, nego mi sve titra pred očima od dugog delanja sa sve bližim novim znancem gosponom Kompmannom, rad zajednički 1x zbiljski – odlučio ja da ga zasvojatam... divan je, tih ko bubica a dela kakti urica, ne drapa nokte ko stare pisačice... jedino mi zamorio oka zelenkasta dva. A ti Lave Clarence kada ćeš ovo

čitati u krovnoj sili svijeta, ne ljutkaj se. Znam da ima malo KAKA malog, al ja sam ti u drugim filmovima, na stojim da PUF kad prdnem u rosu ne bude KAJ DA ME NI BILO i puno zato radim, aj da velim STVARAM uz fotomazanje i črčkanje izvodim i neke instalacije i akcije, pa planiram i već čekaju montažu DV KAZETICE učiniti par video filmova, a bome sam i u ovoj oltariški naslutio fantastične kreativne mogućnosti, te kao što čitaš – dosta i pišem. Riječju, realiziram si zadanu koncepciju iz ledenog doba POSTOJIM / OSTAVLJAM TRAG. Al, kak mi je brodsko kormilo bilo više ljetos u rukama nego tastatura, a najviše se bavim skeniranjem i slanjem e-mailom snimaka svojeg brodića, sjetio se Đebinog čamca i kako je on vozio. Proceduru početka si morti pročitao u Kaotičnom mišu – plati dupli konjak, dva, da Nikica nema straha od pingvina (tak ga je zvala mama). Robinja Branka je morala izvršit sve predradnje te ekipu ukrcat, a zatim odveslat dosta daleko, kako *kapo* ne bi morao u luci manevrirat. I Gospe mi obadve čak je morala natezat Tomosa da upali ako nije htio Đebi od šuba... a to ni baš lako, imo ja s time do ovog ljeta fajn muka, za popizdit, jasno sve je bilo popraćeno gadnim psovka i uvredama i za sve je bila kriva mu žena. E, onda bi B. napokon upalila, a Đ. preuzeo upravljanje. Netko mu je morao dodavati putem cugu, a to sam obično bio ja, najteži na krmi – prvo čuturicu sa žesticom, na to sok. Kada bi dolazili blizu neke uvalice na znanu mu plažicu nasuko bi barku, ali pred nepoznatom je ugasio motor i strogo zapovjedio: BRANKA NA VESLA! Svi bi se potom kupali osim njega koji bi

nastavio cugat na jakom suncu, jer teško u tim valama med gudurama Krka nać hlada. Kada ga je sve skup drmnulo, čorio bi i po dva sata, jednom jako smiješno/ fotkal sam to. U stijenju je našao neku rupicu i samo glavu uspio ugurat u ladovinu, dok je ostalo obučeno tijelo u trapke, košulju dugih rukava, bilo izloženo suncu. Pri povratku u Vrbnik ponovno je na sigurnoj udaljenosti zagrmio: BRANKA, NA VESLA!

Neke druge priče

Dobro Mladene, stari moj, bum se vrnuo na tak nekaj koji put, al meni ti sad izlaze neke druge priče, a da nisam ne znam kako i otkuda. One ti idu ovak nekak... Ide dakle patka preko Pelješkog kanala i, nosi nešto naravno povrh glave, da se uoči i sa vrha sv. Ilije... to je pismo, jasno, što bi drugo nosila patka preko mora, Save ili bilo koje vaserice? U tom pismu piše, a kaj drugo nego – ne volim te više. Pa pliva patka unatoč jakom maestralu te napokon uđe u zavjetrinu orebičke luke. Tu je zatekne s pismom navrh glave Ana, ona koja misli da je kuruza trava od koje se rade veselo zafrkane palente... ter upita ispalentana Ana: patkice, patkice, imaš li to na glavi kuruzice?

T O Č K A

kratki dodatak

RECEPT – "ŠPIRO" / prema

Đebinim uputstvima dela Gajo

Uokolo i unutar Vražjeg trokuta užicati za sastojke – 1 litra čistog alkohola, bočica esenca za pravljenje likera. Nabaviti, otići na Meštovićeve zdenac te u bocom zgrabiti pola litre vode. Dodati u litrenku alkohol i esencu za liker. ŽIVJELI!

General Tribune
SLOBODA NARODU!

Noga filologa

Ezop u Dubrovniku

Neven Jovanović

O dva slavna dubrovačka zapisa u kamenu

K oće se u Dubrovniku, pa samim time i u slici Hrvata o sebi, dva slavna latinska u kamen urezana natpisa. Na vratima vijećnice Kneževa dvora: *Obliti privatorum publica curate*; nad vratima Lovrijenca: *Non bene pro toto libertas venditur auro*. Tko god zna za ove natpise, isporučit će i njihove prijevode: a) *Zaboravite vlastite probitke i skrbite se za zajedničke*, i b) *Sloboda se ne prodaje ni za sve blago svijeta*. Bravo, idemo dalje, na pitanje za pet tisuća kuna... Ali hej, stani malo: što bi se dogodilo kad te natpise ne bismo samo preveli, nego ih i pokušali objasniti?

Papina verzija

Dakle, što imamo; imamo, prvo, domoljubno tumačenje: Dubrovčani su, eto, rod slobodoljubiv i zajedničarski, i dovoljno ponosan i kulturni da spomenute karakterne crte javno očituje na jeziku najviše moguće kulture, i to dok su na Manhattanu još pasle ovce, itd. itd. Imamo, drugo, cinično-historičarski pristup: pitanje koliko su Dubrovčani u praksi ostvarivali ono što su u kamen urezivali, zločesto podsjećanje da se zapisuje obično ono čega u stvarnosti nedostaje (ako negdje piše ZABRANJENO PUŠENJE, znači da su ljudi skloni pušiti na tom mjestu). Možemo se, treće, odati urbanističko-stereofonskom iščitavanju: gdje koji natpis stoji i kakve iskre frcaju iz tih poruka / mjesta u duetu – na primjer, prema van sloboda, prema unutra interesi. (Cveba: jedini na Internetu kome je ovako nešto palo na pamet – i više: kome je uopće palo na pamet da dva natpisa spomene u jednom dahu i istom tekstu – jest, ako je Googleu vjerovati, papa Ivan Pavao II., u propovijedi tijekom ljetosnjeg posjeta Dubrovniku.)

Filolog, međutim, može ponuditi četvrto. I to koristeći se svojim najosnovnijim oruđima, šrafčigerom i cvikcangama svojega zanata.

Otkud vi?

Imao sam, naime, nedavno priliku postaviti ovim natpisima ključno filološko pitanje. Ono glasi: otkud vi? U latinskom, naime, barem tijekom posljednjih tisuću petsto godina, nema babe Lončaruše: nema naroda koji bi, noseći srce na dlanu, svoju instinktivnu genijalnost ispalio onako kako mu je Bog dao, onako kao što slavuj svoju pjesmu pjeva. Od kraja antike, u latinskom, jeziku učenom i na-učenom, spontanost nije početni, nulti stupanj izražavanja – ona je vrhunac, finalni level najviše virtuoznosti. Pobrstite sve cake i štosove, sve ljestvice i akorde, vježbate ih i vježbate do iznemoglosti – a onda sve priručnike bacite kroz prozor, sjednete za stol i pišete.

Ono što čeka sve manje virtuozne – dakle, u načelu, *sve* – jest recikliranje. Uzeti jednog Cicerona, deset deka Biblije, oguljenog Vergilija i Tacita koliko treba, pa kratko pofrigati. Elem (belem), čim se susretne s nekim latinskim aforizmom – nečim nalik na ova dva dubrovačka – filolog najprije i kao prvo zafitilji svoj poirotovski brk i posumnja: tu se nešto citira. Onda počinje istraga: filolog zašajba glavno grlo iz svoje ergele CD-ROMa (ionako je Roma, je li, Rim na latinskom) u kompjutor, i zavrti ga.

U našem slučaju, ispostavi se da je Poirot bio u pravu. Dubrovčani svoje natpise nisu istresli iz rukava, s vrha glave, navrat-nanos i *ad hoc*; dapače. Rezultati su, kao što se od rezultata obično i očekuje, iznenađujući.

Taj pas i taj Platon

Natpis (ujedno i heksameterski stih: *Nōn bene prō totō libērtas vēnditur auro*) s Lovrijenca doslovan je citat iz latinskog prepjeva jedne Ezopove basne, dio zbirke čiji je autor – kako lijepo vele filolozi – *Anonymus Neveleti* (prema imenu priređivača izdanja iz 1610.), nepoznati pjesnik koji se u nekim rukopisima naziva Walther iz Engleske (*Gualterus Anglicus*), u drugima drukčije; Anonymus je zbirku sastavio nešto prije 1177. Naša basna govori o psu i vuku: vuk se divio dobrom izgledu psa, njegovoj finoj papici i ugodnom životu; pas je već nagovorio vuka da mu se pridruži – kad se, po oguljenoj dlaci s psećeg grla, ispostavilo da ovaj po danu mora nositi lanac (noću obilazi kuću i grize lopove). “Ne vrijedi mi obilje toliko da se iz ljubavi prema želucu odlučim za ropstvo!” buni se vuk, i retorički razrađuje tu misao na najmanje šest daljnjih načina. Sam *Non bene...* jest prvi od dva stiha završne pouke, iza vukova govora: “Slobodu ne valja prodati za sve moguće zlato; ovo nebesko dobro nadilazi svjetovna blaga.”

Obliti privatorum iz Kneževa dvora ima drukčiju priču. Ovo nije doslovan citat; pa ipak, u djelu *O dužnostima* (*De officiis*), našeg uobičajenog sumnjivca Cicerona, nalazimo sljedeću rečenicu:

U svakom slučaju, oni koji namjeravaju voditi državu neka usvoje dvije Platonove upute: prvo – neka štite probitak građana procjenjujući prema njemu sve što rade, zaboravivši na vlastitu korist; drugo – neka se brinu za organizam državne zajednice u cijelosti, da ne bi, štiteći pojedini dio, ostale zapustili. (Knj. I, gl. 85)

Atomski s lijeva

Kao što vidite, jedan je krug odgovora otvorio novi krug pitanja. Prvo: zašto Dubrovčani nisu na Knežev dvor stavili doslovne Ciceronove riječi? – Zato što nisu fotogenične, nisu dovoljno *urežive*; nasuprot Ciceronovoj prozaičnosti i pričljivosti, *Obliti privatorum* ima atomsku gustoću aforizma – i to aforizma-stiha (tzv. jampskog senara, koji ćete pročitati ovako: *Obliti privatorum publica curate*).

Drugo: hajde, recimo da Ciceron i Platon, politički filozofi *par excellence*, jesu očekivan odabir – lako je i ugodno zamišljati dubrovačke gospare kako proučavaju Cicerona “s olovkom u ruci”, radno, kao peljar za bordiranje državnim brodom (na sličan će način stoljećima kasnije Franjo Tuđman “radno” čitati zlosretnog Huntingtona) – ali otkud, jelenskih mi rogova, istim gospodarima ideja da nadahnuće za natpis na Lovrijencu potraže u Ezopovoj basni?

Najljepše je đaćko doba

Iz osnovne škole, dame i gospodo. *Liber Aesopi*, *Anonymus Neveleti*, *Gualterus Anglicus*, bio je jedan od tekstova na kojima su osnovnoškolci – u srednjem vijeku, renesansi, pa i kasnije – učili latinski/gramatiku/moralku/kršćanstvo (sve te pedagoške muhe istim udarcem). *Dubrovčani su na Lovrijenac stavili stih iz školske lektire*.

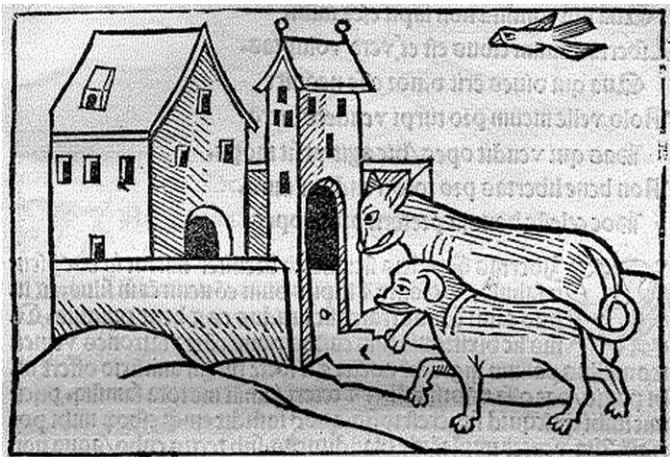
Za narod i za famigliju

Pazite kakvim reflektorima to osvjetljava naše natpise. *Obliti privatorum*, sofisticirana parafraza filozofskog interteksta (u stih pretočen Ciceron citira Platona), namijenjen je vladajućoj eliti, čvrstoj jezgri visokoobrazovanih lidera – i njihovih nasljednika, koje će roditelji pravovremeno odvesti na čitanje natpisa, kao što su njih odveli njihovi roditelji... *Obliti privatorum* govori i otvoreno i s ključem, i egzoterično i ezoterično: takva je vlast – nešto vide svi, a nešto i ne trebaju znati.

Nasuprot tome, *Non bene pro toto* upućen je, ne samo na doslovnoj nego i na onoj “intertekstualnoj” razini, svima koji su stekli makar osnovno obrazovanje. Naime, praktično svi koji znaju latinski taj su stih u školi čitali i učili napamet, od dvanaestog stoljeća nadalje (i možemo zamišljati kako je u Dubrovniku rezonancija stiha u knjigama i stiha na Lovrijencu preobražavala mu-kotrpno gradivo u nešto što se svih tih klinaca direktno tiče, u nešto u čemu svi već svakoga dana žive, miču se i jesu). *Non bene* obraća se, i izravno i preneseno, svima onima koji će se kuhati i smrzavati dežurajući na Lovrijencu, svima onima koji će se natezati s prgavim vojničinama iz posade, svima onima koji će, u krajnjoj liniji, davati novac i za dežurstva, i za posadu, i za topove i za Lovrijenac sam. A takvima će, bojim se – usprkos bogatstvu Dubrovnika u globalu – biti posve bliska i potka Ezopove basne, ono suprotstavljanje gladnog vuka sitome robu-psu (ono što je pomalo komično zamišljati kao lektiru bogatih trgovaca).

Vučja glad pasje publike

Svjestan da rijetko ima novih stvari pod suncem, pokušavao sam ustanoviti tko je prije mene došao na ove ideje; tko je već našao izvore dvaju dubrovačkih natpisa, i tko je već pokušao natpise povesti korak dalje od rutinsko-patriotske interpretacije. Nisam, međutim, našao nikoga. Ne znači da tako nečega nema (kao i obično, molim čitatelje da me isprave); niti sam tražio naročito intenzivno, niti sam stručnjak za Dubrovnik, dubrovačku povijest i dubrovačku epigrafiku. No zato sam dobar lakmus-papir; moja neobaviještenost znači da svijest o izvorima i pitanje o značenjima dubrovačkih natpisa nije dio općega znanja, onoga baziliska po imenu “opća kultura”; ta se svijest, ako postoji, nužno skriva u specijaliziranim i lokalnim svjestohraništima – i nitko nije smatrao potrebnim ili izazovnim njezino prevođenje u popularnije sfere. No to našu “opću kulturu” – onu koju prodajemo turistima i onu koju dilamo “širokoj publici” – čini, Ezopovim rječnikom, odviše pasjom. Previše zadovoljnom i prelako zadovoljenom beskonačnim preživljavanjem onoga što je u điru. S premalo vučje lovačke strasti, s premalo vučje gladi za bezobzirnim ne-uzimanjem-zdravozagotovo. ▀

reagiranja

(Ne)kultura konfrontacije

Marin Blažević

Uz tekstove Nataše Govedić, *Postlijevo, postdesno, postravno* i *Ne/mogućnost suradnje, Zarez*, broj 108 i broj 111-112

Kolegice Govedić, moram priznati da sam zadivljen stupnjem umišljaja koji Vas je doveo do zaključka da se reagiranjem na Vaš napis u *Zarezu* (*Postlijevo, postdesno, postravno*, V/108, 3. srpnja) hoće “privući” i “skrenuti pozornost” tog magičnog entiteta koji nazivate “javnost”, ili čak “šira javnost”, na bilo što i s bilo čega, pa tako i *na* razgovor o novom teatru u hrvatskom teatru u sklopu ljetošnjeg Eurokaza, i s “mlakog” i “jalovog” njegova “uprizorenja”. Ne pada mi na pamet da Vas ili “širu javnost” uvjeravam u suprotno. Ako Vas je panel diskusija kojoj niste (!) nazočili navela na takav sud, slijedeć’ Vašu “zamolbu” koju ste uputili na kraju svojeg odgovora u *Zarezu* (*Ne/mogućnost suradnje*, V/111-112, 11. rujna), spreman sam “profesionalno uvažiti i takav pristup”.

Na žalost, da me kojim slučajem uopće “privlači” “pozornost” “šire javnosti”, teško da bih tu svoju potrebu pokušao realizirati obraćajući se baš Vama. Odnos novinara prema “javnosti” koju zastupa i informira trebao bi – ili mi se barem tako čini – biti zasnovan na vjerodostojnosti, no s Vama to već predugo nije slučaj: jer kad ustreba, “širina javnosti” za Vas je neupitna vrijednosna kategorija, a već u drugoj prilici spremni ste tu istu “javnost” prevariti. Da Vam je stalo prije svega do “privlačenja” i “skretanja”, umjesto do vjerodostojnog informiranja, svojevremeno ste pokazali u polemici s Tomislavom Brlekom u *Jutarnjem listu*, kada ste članove povjerenstva za obranu magistarskog rada predstavili kao recenzente svoje knjige *Varanje vremena*.

Uistinu, kolegice, prije nego što “skretanje pozornosti” na toliku “profesionalnost” postane s moje strane sasvim neprofesionalno, držim da sam ipak dužan samo još jednom upozoriti Vas na nedosljednosti, manipulacije, a u drastičnim slučajevima i krivotvorenje u Vašim napisima. Pritom se nadam da ćete uspjeti uvidjeti kako, na žalost, nije riječ o, što ste pokušali sugerirati, “analitičkim mimoilaženjima”, nego o – nadam se ne i uzaludnom – trudu da se postave neke najprije etičke osnove stručne rasprave, prije nego što se uopće započne ozbiljno raspravljati:

1. Vi tvrdite da se “u domaćim krugovima” Lehmannov koncept *postdramski teatar* koristi kao “program, kao teorijski neprecizirana etiketa ili kao ideja naivnog ‘nadilaženja’ dramskog u teatru”. Kasnije u svojem napisu kažete: “Ja uvažavam sljedbeništvo postdramskog teatra (kako autorski, tako i urednički), kao što pomno pratim i rad umjetnika okupljenih oko *Frakcije* ...” Kolegice Govedić, ne mislite li da biste konačno mogli “preciznom etiketom” objaviti tko su zapravo pripadnici tog “domaćeg kruga” koji “naivno” i “programatski” zlorabe Lehmannov pojam, osim što je iz brojnih Vaših napisa jasno samo to da ih vidite kako kruže oko *Frakcije*. Vi to možete, navedite ime i prezime, izdvojite citat, argumentirajte već jednom!

2. Još malo oko Lehmann: “Mislim, nadalje, da je podmetački što me prozivate zbog ‘nepoznavanja’ djela Hansa-Thiesa Lehmann, čiju sam studiju, zajedno s Emilom Hrvatinom, prije gotovo godinu dana urednički odabrala i za prevođenje te objavljivanje na stranicama *Zareza*.” Bojim se, kolegice Govedić, da Vaša nevjerojatna simplifikacija, po kojoj je “dramsko”, “shvaćeno prema Lehmannu”, “puki spektakl koji podržava neodgovornost gledatelja”, bjelodano upućuje upravo na činjenicu da nečiju studiju nije dovoljno *urednički odabrati* pa da bi se “poznavalo djelo”. Lehmann, naime, kao što i sam kaže na početku teksta koji ste *urednički odabrali* (tj. preuzeli

iz časopisa *Maska*), sada istražuje “sljedeći korak u analizi: problem političkoga”, naposljetku i pitanje “*etičkog uključivanja* promatrača”, odnosno “specifičnu kvalitetu kazališne percepcije koju naglašava postdramsko kazalište dok je klasično dramsko kazalište manje-više prikriva”, a knjiga *Postdramatisches Theater* se “usredotočila na oblike i implikacije ili pretpostavke novoga kazališta u odnosu na općenitu estetičku teoriju i teoriju kazališta”. Vi, međutim, (ponovo!) preskačete cijelu knjigu, gdje se na mnogim mjestima (npr. str. 20-22, 41-73...) dramskom kazalištu daje neusporedivo kompleksnija definicija, te *znalački* cijelu Lehmannovu raspravu svodite na jedan *urednički odabir*. Na što ste pritom sveli i tu *odabranu* studiju predlažem zainteresiranim čitateljima da sami provjere na stranicama *Zareza* (br. 90).

3. Dalje pišete: “Govorimo li o dijelu Vašeg teksta u kojem objašnjavate da su oni kazalištarci čije je ‘vrijeme na pomolu’ (vaša prvotna formulacija) u stvari *već dugo* na domaćoj sceni, kako pak tvrdite u kasnijem tekstu reagiranja, rekla bih da (zanemarit ću logičku kontradikciju) govorimo o ISTOJ pojavi: prisutnost na javnoj sceni nije *svako* igranje predstave, kao što se ni nastupi u brojnim studentskim druženjima ili pred šaćicom prijatelja ipak ne računa-ju kao javno prepoznat umjetnički rad, o čemu sam i govorila u svom osvrtu.” Prije svega, nigdje nisam konstatirao da su oni čije je “vrijeme na pomolu” igdje “već dugo”, nego sam tek primijetio da djeluju na alternativnoj sceni izvedbenih umjetnosti otprilike onoliko dugo koliko Vi pišete kazališne kritike (pa Vam se stoga možda učinilo da je već o vječnosti riječ), te napomenuo da u tom kontekstu nipošto nisu “praktički anonimni”, a bogme niti “gotovo bez ikakva opusa”, kako ste ih – iz perspektive sve-autorice koja se ni više ni manje “primarno bavi retorikom, etikom, teorijom medija (posebno filma i kazališta) te teorijama subjekta” (kako se samo-predstavljate) – bezočno opisali i otpisali. Kako javnost (i opet “javna scena”, “javno prepoznavanje”) očigledno određujete isključivo po kriteriju kvantitete (“šačica prijatelja”), mi nipošto ne “govorimo o ISTOJ pojavi”. Osim što bih volio znati kojom ste metodom anketiranja došli do zaključka da je o “prijateljima” riječ, pitam se je li Vas Vaše “primarno bavljenje etikom” dovelo i do promišljanja etike uređivanja i novinarstva, jer nakon što ste u jednom broju *Zareza* skupinu ljudi proglasili “praktički anonimnim umjetnicima, gotovo bez ikakva opusa”, već dva broja kasnije, u retoričkoj samoobrani, pišete:

4. “... upravo *Zarez*, mojom uredničkom odlukom, prati rad svih navedenih umjetnika i onda (naročito onda) kada oni nisu dijelovi službenih institucija, pa me zaista nije potrebno podsjećati na puteve njihove afirmacije.” Sada je sasvim jasno, kolegice Govedić, kako ste spremni hladnokrvno manipulirati ljudima i njihovim radom ne biste li proveli svoje uske diskurzivne interese, što je posebno ružno kad mazite pa gazite, gazite pa mazite, baš one čije je *vrijeme na pomolu*, a to u našim uvjetima uglavnom znači da će možda konačno dobiti priliku za rad u, kako je Ivica Boban jednom rekla, “toploj sobi” (što na žalost nije mišljeno samo kao metafora). Usto, pitam: iz koje to – kako implicirate – nezavisne pozicije, bilo Vas osobno ili novina koje uređujete, odlučujete da ćete rad nekih umjetnika pratiti “naročito onda” kad nisu “dijelovi službenih institucija”? Zamislite da Vaša “javnost” odluči da će čitati *Zarez* “naročito onda” kada dio njegova uredništva više neće biti i dio Poglavarstva grada Zagreba. Ili recimo, da će čitati Vaše knjige “naročito onda” kada neće imati recenziju predstavnika “službenih institucija”!

5. Pa se čudite i poručujete mi: “Izgleda da Vam se učinilo kako je moj tekst usputno i napad na *Frakciju*, koju onda odmah i branite od *elitizma*. Uvjerena sam, međutim, da sam pisala o tekstu Eurokazove programske knjižice i ondje najavljenom okruglom stolu koji ste organizirali...”. Sad se već pitam *znate* li Vi uopće o čemu sami pišete? Pročitajte još jednom svoj osvrt na taj nesretni okrugli stol pa

pokušajte bilo koga uvjeriti u suprotno: “nisam primijetila da je Blaževićeva *Frakcija* stvorila umjetnike koje prisvaja”; “a *Frakcija*, osim toga, sasvim sigurno nije ni *jedino* mjesto njihova promišljanja”; “izvan imenovane grupe *Frakcijinih* favorita”; “protežiranje (...) u specijalnom izdanju *Frakcije*”... U prvom reagiranju na Vaš osvrt već sam pokazao kako je neprepoznavanje citatnih relacija iz teksta-najave panel diskusije *Putovi k novom teatru* izazvalo pravu zbrku u Vašem osvrtu, pa se sada pitam još samo ovo: ako to nije bio ni “usputni napad”, Vi mora da ste iz nekog razloga opsjednuti *Frakcijom*, “uvjereni ste” da pišete o nečemu drugom, ali *Frakcija* samo navire i navire u Vaše napise.

6. Lijepo da ste se ispričali što ste – naravno, kome drugome nego – *Frakciji* pripisali izdavanje knjižice *Postdramatic Fishing*, jer Vas je zavela činjenica da je “predgovor napisao Goran Sergej Pristaš, inače glavni urednik *Frakcije*”. Zatim ipak mene optužujete da sam “prešutio izdavačkouredničku i suradničku suradnju između tih časopisa” kao da je moj posao, a ne Vaš, da informiram “javnost” o publikaciji o kojoj Vi pišete. Činjenica je dakle, da ta knjižica nije “specijalno izdanje *Frakcije*”, što ste Vi krivo napisali, a to što se i *Frakcija* pojavila kao jedan od partnera u ne samo izdavačkom projektu *Postdramatic Fishing* (pored Exodosa, Cankarjevog doma, CDU-a i Teatra &TD), jest nova informacije koja Vam je ponovo promakla.

7. Ni slova isprike od Vas, međutim, zbog niza primjera premontiranja ili pripisivanja citata i grafičke manipulacije postojećim i nepostojećim fragmentima tuđeg teksta. Naprotiv, iste ste se strategije krivotvorenja prihvatili još jednom, pa pišete: “Primjerice, već i sama ideja da treba *tražiti* i *pronalažiti* ‘Gavelline nasljednike’, ili, kako Vi velite, *autentične postgavellijance* (...) po mom je mišljenju notorni slučaj zagovaranja filijalne logike vječitog vraćanja itekako hijerarhiziranim te autoriziranim autoritetima...”. Prošli sam Vam puta već pokušao objasniti da u gavelološkom kontekstu sintagma “autentični postgavellijanci” pripisana Branku Brezovcu, Damiru Bartolu Indošu ili Ivici Boban, nipošto ne odzvanja jednosmisleno kao “Gavellini nasljednici”, a to da nigdje nisam napisao da ikoga treba “tražiti” i “pronalažiti”, to Vama, kolegice Govedić, očigledno uopće nije važno. Vi opominjete: “Mislim da je stoga nepristojno što me ‘upućujete’ u pučkoškolsku razliku između drame i kazališta”, a ja Vas nigdje ne upućujem na razliku između “drame i kazališta” nego na onu između temeljnih izvedbeno-umjetničkih vrsta, kazališta, plesa i performansa, koju pretpostavljamo ako ni zbog čega drugoga onda samo zbog toga da bismo se snalazili u procesima njihove hibridizacije. Vi mislite: “Mislim da se iz mojih tekstova i knjiga jasno razabire da ‘dramu’ ne shvaćam kao *pisani predložak izvedbe*...”, no ja ne znam čemu taj zaziv Vaših “tekstova i knjiga”: prvo, moja formulacija – “reprezentiranje dramsko-literarnog teksta”, čini mi se da je značenjski ponešto složenija od one koju mi pripisujete (“pisani predložak izvedbe”); i drugo, nigdje u mojem reagiranju nema riječi o drami, u bilo kojem od mnogih značenja pojma (socio-antropoloških, kulturalnih, estetičkih, semiotičkih, fenomenoloških itd.), nego je isključivo riječ o *dramskoj predstavi* kao generičkom pojmu odnosno, i usputno, *dramskom kazalištu* kao paradigmi.

Apsolutizacijom pojma drama Vi hoćete poništiti bilo koju – uvijek, dakako, uvjetnu – klasifikaciju u polju izvedbenih umjetnosti, koje vam se u tom slučaju sve ukazuju kao *dramske*, no pritom mi nije jasno kako onda, kao urednica monografije *Korpografije: 20 godina Tjedna suvremenog plesa*, ipak pravite razliku između, recimo, “dramskih predstava” koje Vi vidite i na Eurokazu i “suvremenog plesa”? Zašto naslov tog knjizi onda nije *20. godina Tjedna suvremenih dramskih predstava* ili još “preciznije”, *20. godina Tjedna suvremene drame*? Usput, i za kraj, kako to da Vam toliko smeta pojam “novo kazalište”, a ipak ste pomireni s pojmom “suvremeni ples”?■

Švedska

Coetzeeu Nobelova nagrada za književnost

Dvanaest godina nakon spisateljice Nadine Gordimer Nobelovu nagradu ponovo je dobio jedan južnoafrički pisac. John M. Coetzee ovogodišnji je dobitnik tog najvećeg svjetskog priznanja, objavila je dvjesto sedamnaest godina stara Švedska akademija. Coetzee je već godinama favorit za Nobelovu nagradu, a naslijedio je mađarskog pisca Imrea Kertésza, dobitnika prošlogodišnjeg Nobela. Posljednjih dana na veliko se nagađalo hoće li nagradu dobiti Coetzee ili pak njegov portugalski kolega Antonio Lobo Antunes. Coetzee je nagrađen zbog "dobro izgrađenih kompozicija, sjajnih dijaloga i briljantne analitičnosti", navodi se u obrazloženju nagrade, koju je objavio član Akademije Horace Engdahl. Osim toga, "Coetzee nikad ne primjenjuje isti recept u pisanju djela, što pridonosi velikoj raznolikosti njegova opusa", dodaje Akademija. Nagrada uz novčani iznos od 10 milijuna kruna (1,3 milijuna dolara) bit će mu uručena na godišnjicu smrti Alfreda Nobela, 10. prosinca 2003.

J. M. Coetzee rođen je 9. veljače 1940. u Cape Townu kao sin odvjetnika i učiteljice. Školovao se u engleskim

školama te odrastao uz engleski jezik. Početkom šezdesetih odlazi u Englesku gdje na početku radi kao programer. Kasnije u SAD-u upisuje studij književnosti, pisanjem se bavi od 1974., a do 1983. predaje književnost i engleski na Sveučilištu u Buffalou. Od 1984. radi kao profesor književnosti na Sveučilištu u Cape Townu. Međunarodni ugled stječe romanom *Waiting for the Barbarians*, koji je

objavljen 1980. Književnu nagradu *Booker* dobio je dva puta: 1983. za *Život i doba Michaela K.* i 1999. za roman *Sramota*, čime je postao jedini autor koji je dva puta osvojio prestižnoga *Bookera*. U hrvatskome prijevodu, osim dvaju spomenutih romana, objavljene su i njegove knjige *Gospodin Foe* i *Gospodar Petersburga*. U njegovim romanima autsajderi, naizgled nevažni promatrači, na sveopće iznenađenje postaju glavni akteri radnje; njegova su djela nedvojbeno nastala pod utjecajem rasnoga sukoba koji u Južnoj Africi traje već desetljećima. Usprkos aluzijama na sistem apartheida, njegovim se pričama pripisuje univerzalna vrijednost. ■

Njemačka

Otkriveno nepoznato Descartesovo pismo

UNacionalnoj knjižnici u Berlinu nizozemski filozof Erik-Jan Bos sa Sveučilišta u Utrechtu pronašao je nepoznato pismo francuskoga filozofa Renéa Descartesa. Bos priprema novo izdanje Descartesovih pisama za 1643. godinu, a pismo je pronašao u mapi iz kolekcije Darmstaedter u kojoj se čuvaju poznati dokumenti od Descartesa i o Descartesu. Kolekcija industrijalca Ludwiga Darmstaedtera (1846.-1927.) sadrži ukupno 218.000 originalnih rukopisa slavnih osoba, 1926. došla je u posjed Pruske knjižnice, da bi potom bila darovana berlinskoj Nacionalnoj knjižnici.

Otkriveno pismo napisano je na francuskome jeziku 2. listopada 1640. godine, a u njemu Descartes govori o rukopisu latinskoga prijevoda svojega teksta *Meteor* koji je godinu dana ranije, dakle 1639., posudio profesoru Casparu Barlaeusu (1584.-1648.) iz Amsterdama, koji je trebao napisati kritiku. Pismo je napisano u nizozemskom gradu Leidenu (Descartes je u Nizozemskoj živio dvadeset godina), a naslovljeno je na nizozemskog diplomatu Joachima de Wicqueforta (1600.-1670.). Budući da je kritika kasnila, Descartes u pismu moli prijatelja Wicqueforta da kod profesora Barlaeusa zahtijeva povrat još neobjavljenog rukopisa.

Od početka dvadesetog stoljeća pronađeno je samo nekoliko pojedinačnih, nepoznatih, Descartesovih pisama. Novootkriveno pismo Erik-Jan Bos objavio je zajedno sa znanstvenicom Corinnom Vermeulen u filozofskom časopisu *Studia Leibnitiana* uz popratni povijesni i filološki komentar. ■

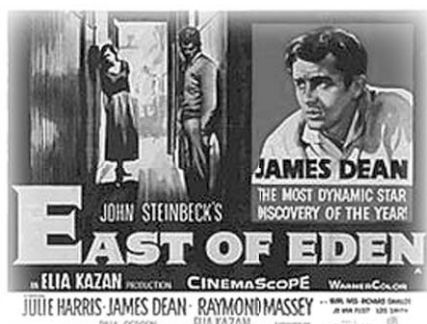

Gioia-Ana Ulrich

Sjedinjene Američke Države

Umro Elia Kazan

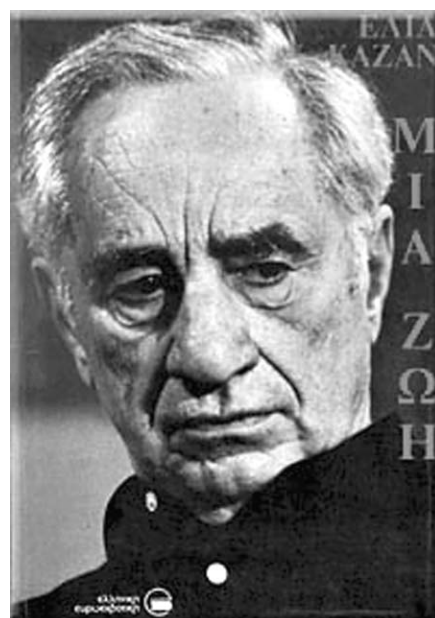
Hollywoodski redatelj i trostruki oskarovac Elia Kazan umro je 28. rujna u dobi od 94 godine. Kazan je četrdesetih i pedesetih godina bio jedan od najutjecajnijih redatelja u Americi, a većina američkih kritičara smatrala ga je najboljim redateljem u povijesti američkoga teatra i filma. Rođen je u Istanbulu 7. rujna 1909. kao Elia Kazanjoglous, sin trgovca tepisima. Od svoje četvrte godine s obitelji

živi u Sjedinjenim Državama. Veoma se rano počeo zanimati za kazalište, a studij kazališnih umjetnosti financirao je radeći kao kuharski pomoćnik u restoranu.

Među njegove legendarne inscenacije na Broadwayu spadaju predstave *Smrt trgovačkog putnika* Arthura Millera i *Mačka na vrućem limenom krovu* Tennesseeja Williamsa. Kontroverzni redatelj autor je mnogih filmskih klasika, kao što su *Istočno od raja*, *Tramvaj zvaničnja*, *Na dokovima New Yorka*, *Sjaj u travi*, *Viva Zapata*, *Drvo raste u Brooklynu*, *Divlja rijeka*, *Uzbuna na ulicama*, *Džentlemenski sporazum* i *Griješ jedne noći*. Kazan je zajedno s Leejem Strasbergom osnivač legendarne glumačke škole Actor's Studio u New Yorku u kojoj se podučavao nov način glume i koju su pohađali James Dean i Marlon Brando, pa se stoga i smatra da ih je Kazan otkrio. Osim

njih poticao je i glumce poput Roda Steigera, Montgomeryja Clifta, Warrenu Beattyja, Nathalie Wood i Lee Remick. Prvog Oscara Kazan je dobio 1947. za *Džentlemenski sporazum* s Gregoryjem Peckom u glavnoj ulozi. Film *Na dokovima New Yorka* proslavio je Marlona Branda i priskrbio mu Oscara, kao i Kazanu kojemu je to bio drugi *čelavi*

kipić za najboljeg redatelja. Osim toga, slavni je filmaš 1999. primio počasnog Oscara za životno djelo koji je bio popraćen svojevrsnim skandalom. Naime, prilikom dodjele nagrade mnogi se istaknuti gosti u dvorani nisu ustali da mu odaju počast te odbili pljeskati jer nisu zaboravili 10. travnja 1952. kada je Elia Kazan (surađujući s antikomunističkim odborom senatora Josepha McCarthyja) pred Komisijom za antiameričke aktivnosti imenovao osmoricu svojih kolega koji su također bili članovi partije. Njegovi su kolege došli na crnu listu, a karijera i život bili su im zauvijek uništeni. Inače, Kazan je od 1934. do 1936. bio član Komunističke partije Amerike, a u komunistima se razočarao kada su ga ostali članovi proglasili opasnim liberalom. ■

O, zašto, Kanada?

Bernard Jan

U veljači prošle godine kanadska je vlada postavila novu trogodišnju kvotu od gotovo milijun životinja, najveću u svojoj tridesetogodišnjoj povijesti! Za vrijeme žetve, koja je završila 15. lipnja, lovci su pobili više od 286.000 beba tuljana u dobi između 12 dana i 12 tjedana

Što je to čovjek, mama? Čovjek je velika tajna. Ne znamo odakle dolazi niti kamo ide. A kuda god prođe, za sobom ostavlja pustoš. Taj, čovjek, je li on jako opasan? Opasan je sine, stoga nastoj da ga nikada ne sretnješ. A kako se čovjeka može ne sresti? Osjetit ćeš ga kako ti se približava. Čovjeka, sine, prati neki poseban miris. Miris straha, nesreće i bola. On se njime hrani, i po tom ćeš ga mirisu prepoznati.

Kad sam ove rečenice stavio na papir u listopadu 1992., oblikovavši ih u kratkom romanu *Potraži me ispod duge*, nisam ni slutio da će se aktualizirati deset godina kasnije. Vrsta tuljana *Pagophilus groenlandicus*, što u prijevodu s latinskog znači "ljubitelj leda s Grenlanda", ove se godine opet našla na udaru, i to u razmjerima kao nikada do sada. Godine u kojima su uporni prosvjednici odlučno ustajali u zahtjevima da komercijalni lovci na tuljane odlože svoje krvničke toljage, urodile su trenutnom pobjedom. Sljedeći će redci dočarati koliko je ta pobjeda bila krhka.

Od devet na tri milijuna tuljana

Grenlandski tuljani dijele se na tri populacije. Jedni naseljavaju Bijelo, tj. Barentsovo more sjeverno od Norveške, drugi žive u Jan Mayen području – na norveškom otoku smještenom između sjeverne Norveške i Grenlanda, dok se treći mogu naći na istočnim obalama Kanade. Nakon što ljetu proveđu hraneći se u vodama Arktika, tuljani migriraju na jug gdje tijekom veljače i ožujka donose na svijet mlade. Mladi tuljani rađaju se na ledu koji pluta morima i toliko su dobro izolirani svojim prirodnim bijelim kaputićem da toplina njihova tijela ne topi led. Upravo se taj zaštitnički kaputić pretvorio s dolaskom čovjeka u ove krajeve u njihovo najveće prokletstvo.

Navedene tri populacije u početku su zajedno brojile više od devet milijuna tuljana, a intenzivan lov njihov je broj smanjio na nekih tri milijuna. Krivnju za to snosi industrijski izlov tuljana u komercijalne svrhe koji je *haračio* skoro 400 godina. Izlov tuljana u Kanadi kulminirao je između 1820.

i 1860., kada je svake godine ubijeno 500.000 tuljana. Do 1840. populacija tuljana se naglo smanjila, no unatoč tome nisu usvojene nikakve mjere koje bi ih zaštitile. Povjesničari tvrde da su jedino užasne vremenske prilike i led spriječili lovce da ovu vrstu tuljana izbrišu s lica Zemlje.

Između dva svjetska rata tuljani su uživali u relativnom miru, no, nakon Drugog svjetskog rata, norveški proizvođač krzna – koji je izumio proizvodnju luksuznog krzna od mekog bijelog kaputića novorođenih tuljana – i dolazak flotila lovaca na tuljane u Kanadu, eskalirali su u novi pokolj. Do 1947. norveški su lovci desetkovali stada tuljana u sjeveroistočnom Atlantiku do te mjere da su morali krenuti put lovišta na Newfoundlandu. Sredinom pedesetih znanstvenici su se napokon oglasili upozorenjem da se hitno mora regulirati izlov tuljana. No, lov se i dalje nastavio, tako da se broj tuljana između 1950. i 1960. prepolovio. To nije spriječilo da se u idućem desetljeću lov na tuljane ubaci u još veću brzinu. Počeli su se koristiti zrakoplovi i razarači leda s najsuvremenijom tehnologijom i helikopterima. Prosječni godišnji ulov od 278.000 tuljana svjedoči o uspješnosti nove tehnologije. Procjenjuje se da je od 1800. ubijeno oko 33 milijuna grenlandskih tuljana!

Ironično je da je sredinom šezdesetih film snimljen u svrhu turističke promocije Quebeca pridonio da javnost digne svoj glas protiv pokolja tuljana. U sekvencama koje su pokušale dočarati drevnu borbu između čovjeka i prirode prikazani su krupni kadrovi beba tuljana zatučenih šiljcima harpuna. Šokirani i zgroženi vide-nim gledatelji diljem Kanade i SAD-a zahtijevali su prestanak pokolja.

Greenpeace vs. profiteri

Kanadska vlada postavila je kvotu za izlov tuljana koja se u stvarnosti ignorirala. Tek odlučnim akcijama koje je pokrenuo Greenpeace i druge udruge za zaštitu okoliša počeli su se osjećati vjetrovi promjena. Godine 1976. Greenpeace šalje prvu ekipu na mjesto pokolja s namjerom da spasi tuljane štiteći ih svojim tijelima, ali i da pokolj objavi široj javnosti. Od 1976. do 1985. Greenpeace je slao nekoliko ekspedicija u Kanadu, a 1981. i 1982. godine službenici kanadske vlade uhitili su prosvjednike na njihovu brodu Rainbow Warrior.

Istraživanje tržišta krajem sedamdesetih pokazalo je da se 90 posto krzna tuljana koje su ubili kanadski i norveški lovci izvozilo u zapadnoeuropske zemlje za krznene ukrase i skijaške čizme, dok su leševi ubijenih tuljana ostavljeni da trunu na ledu. Godine 1983. Greenpeace je započeo intenzivnu kampanju sprječavanja uvoza krzna tuljana u deset zemalja Europske ekonomske zajednice, što je i urodilo dvogodišnjom zabranom. Kanadski lov doživio je pad od 170.000 ubijenih tuljana 1982. na 56.000

sljedeće godine te daljnji pad od 30.000 ubijenih tuljana 1984. godine. Godine 1985. objavljena je potpuna pobjeda nad lovom zbog profita. Te iste godine ističe i zabrana EEZ-a, no biva obnovljena za sljedeće četiri godine. Industrija ribolova i lova na tuljane u Kanadi za to vrijeme nije mirovala, nego je tražila alternativna tržišta za proizvode od tuljana.

Modni ukrasi i afrodizijak

Prijetnje kanadske vlade na kraju su se i obistinile i lov na tuljane objavio se u krvavijem obliku nego ikad prije. U veljači prošle godine kanadska je vlada postavila novu trogodišnju kvotu od gotovo milijun životinja, najveću u svojoj tridesetogodišnjoj povijesti. Za vrijeme žetve koja je završila 15. lipnja, lovci su pobili više od 286.000 beba tuljana u dobi između 12 dana i 12 tjedana. Njihovo krzno prodali su zemljama Skandinavije, Rusije i Dalekog istoka za odjeću, čizme i modne ukrase, a spolovila muških tuljana tradicionalnoj kineskoj medicini koja ih rabi kao afrodizijak. Tako je zaštitnički bijeli kaputić mladih tuljana, koji mijenjaju srebrnkasto-sivim krznom nakon što navrše devet do petnaest dana starosti, još jednom postao njihovo prokletstvo. Oni sretniji umrli su ubrzo nakon što su bili zatučeni ili ubijeni metkom. Prava agonija zadesila je ranjene koji su oderani naživo ili one koji su uspjeli pobjeći kako bi kasnije umrli pod ledom. Tako je jedan od najvećih i najbarbarskih masakra sisavaca još jednom zakrvavio led duž Newfoundlanda i obala Labradoru.

Gospodarski procvat u krvi

Istraživanja leševa tuljana koja su proveli nepristrani veterinari potvrđuju da je 42 posto imalo minimalne ili gotovo nikakve frakture lubanje, što sugerira da su životinje bile pri punoj svijesti kad su bile oderane! U prilog tome idu i svjedočanstva promatrača koji opisuju kako su lovci udarili tuljana toljagom i rasparali ga te kako se često događalo da se životinja počela micati; potom bi je još jednom udarili toljagom i nastavili derati krzna.

Za te strahote Kanada nalazi opravdanje u okrivljavanju tuljana za nestanak bakalara, a ne u prekomjernom ribarenju. Izgleda da nakon leševa dabrova kanadska vlada traži gospodarski procvat u krvi beba tuljana. Je li i list javora na njihovoj zastavi obojan tom istom krvlju?!

Dok se u ljudskim umovima zemlje neviđenih prirodnih ljepota krije tendencija ekspanzije lova na tuljane i na njezine zapadne obale, mit o čovjeku koji za sobom ostavlja miris straha, nesreće i bola prerasta u sramotnu stvarnost. To osjećaju i tuljani na Newfoundlandu, baš poput i malog tuljana Dannyja iz dijaloga na početku članka.

Frustriran nemogućnošću da učinim nešto više, ne preostaje mi ništa drugo nego da zavapim *O, zašto, Kanada?!?*

Dani Prijatelja životinja

Snježana Klopota

Od 1. do 4. listopada Prijatelji životinja održali su edukacijsko-informativne akcije kako bi skrenuli pozornost javnosti na besmisleno i okrutno iskorištavanje životinja

Upovodu Svjetskog dana vegetarijanstva, Svjetskog dana farmskih životinja, Svjetskog dana laboratorijskih životinja i Svjetskog dana zaštite životinja, Prijatelji životinja organizirali su Dane prijatelja životinja, od 1. do 4. listopada u Zagrebu i u drugim hrvatskim gradovima. Aktivisti Udruge su upoznavali sugrađane putem letaka, informativnog panoa, prezentacija i peticija o patnjama životinja u prehrambenoj, kozmetičkoj, krznenoj i *zabavnoj* industriji.

1. listopada – Svjetski dan vegetarijanstva

Već prvi dan željelo se ukazati na velike prednosti vegetarijanske prehrane za životinje, okoliš i čovjeka, zbog čega se svakodnevno sve više ljudi okreće vegetarijanstvu iz etičkih, ekoloških i zdravstvenih razloga. Svjetska zdravstvena organizacija također upozorava ljude u cijelome svijetu na bolesti srca ponajviše uzrokovane nepravilnom prehranom, koja se temelji na mesu i masnoćama životinjskog podrijetla. Dodatni poticaj za vegetarijanstvo bilo je i dijeljenje sojinih medaljona s receptima, kao i vegetarijanska degustacija sljedećeg dana.

2. listopada – Svjetski dan farmskih životinja

Nastavljajući promovirati zdravu i etički prihvatljivu prehranu, Prijatelji životinja su upozorili na krajnje nehumane i okrutne uvjete života farmskih životinja u tzv. tvornicama životinja, koje se ni po čemu ne razlikuju od

nacističkih koncentracijskih logora. Životinje su osuđene na sustavnu patnju, a pakao mliječne i mesne industrije jedino im je iskustvo "života" prije nego što ih se zakolje, često bez ikakva omamljivanja.

3. listopada – Svjetski dan laboratorijskih životinja

Prijatelji životinja podrprli su etičke (*cruelty free*) kompanije, dijeleći prolaznicima kozmetičke proizvode tvrtki Milla, Lush i Avon, koji nisu testirani na životinjama. Sami znanstvenici danas se slažu da je testiranje kozmetike, sredstava za čišćenje i većine lijekova na životinjama potpuno nepotrebno i beskorisno, zbog fizioloških varijacija u građi čovjeka i ostalih životinja. No, zbog profita i u ovom slučaju milijuni životinja se svakodnevno izlažu strahovitog boli i sakaćenju diljem strogo čuvanih i od očiju javnosti skrivenih laboratorija.

4. listopada – Svjetski dan zaštite životinja

Na ovaj dan Prijatelji životinja su željeli osvijestiti javnost o okrutnosti nad životinjama u svim područjima ljudskog djelovanja te ukazati na potrebu za njihovom zaštitom. U prostorijama kluba mama prikazan je kratki film udruge Verein Gegen Tierfabriken (*Kein Herz für Lucie* o industrijskom uzgoju svinja u Austriji, nakon čega je uslijedila rasprava. Projekcija je održana u sklopu kampanje organizirane u suradnji s FARM Sabina Fundom (www.farmusa.org).

Kako razumijem zaštitu životinja?

Na informativnom štandu također su se mogle dobiti informacije o nagradnom natječaju za najbolji esej *Kako razumijem zaštitu životinja?* koji Prijatelji životinja organiziraju zajedno s bugarskom organizacijom Intimate With Nature Society. Sve potrebne informacije o tome natječaju mogu se naći i na www.prijatelji-zivotinja.hr.

@nimal
portal

ŽENSKI VODIČ KROZ ZAGREB / GALERIJA NOVA, TESLINA 7, 30. RUJAN-12. LISTOPAD
BARBARA BLASIN, IGOR MARKOVIĆ